VICTOR HUGO

SAMLADE SKRIFTER

MALMÖ
VÄRLDSLITTERATURENS FÖRLAG

MALMÖ
Vitus Peterssons Bokindustri
1928

Minnesupplaga

SAMHÄLLETS OLYCKSBARN

AV

Victor Hugo

MALMÖ
VÄRLDSLITTERATURENS FÖRLAG

Nionde bandet

V.

ROSEN BÖRJAR ANA, ATT HON ÄGER VAPEN.

(Forts.)

En dag kom Cosette av en slump att se sig i spegeln och sade för sig själv:

— Nej, men se!

Hon tyckte själv, att hon nästan var vacker. Detta försatte henne i en egendomlig oro. Ända tills detta ögonblick hade hon aldrig tänkt på sitt utseende. Hon såg sig i sin spegel, men hon betraktade sig icke; detta därför, att man många gånger hade sagt henne, att hon var ful; endast Jean Valjean sade vänligt:

— Nej då! Nej då!

Hur som helst hade Cosette alltid trott, att hon var ful, och som barn hade hon funnit sig i detta och växt upp i denna föreställning. Plötsligt sade nu spegeln henne detsamma, som Jean Valjean så ofta hade sagt: Nej, du är icke ful! Hon sov icke den natten. Om jag vore vacker, tänkte hon. Om det skulle vara så, vad det vore roligt! Och hon erinrade sig de av kamraterna, vilka i klostret väckt

uppmärksamhet på grund av sin skönhet, och hon tänkte för sig själv: Tänk om jag skulle vara som fröken den eller den!

Nästa dag betraktade hon sig åter, men icke av en slump, och hon tvivlade. — Vad tänkte jag på? sade hon. — Nej, jag är ful. — Hon hade helt enkelt sovit dåligt, hennes ögon voro matta, och hon var blek. Dagen förut hade hon känt sig mycket glad i tron på sin skönhet, men nu kände hon sig åter ledsen över att hon icke längre vågade tro på den. Hon betraktade sig icke mera, och under mer än fjorton dagar försökte hon sätta upp sitt hår med ryggen vänd åt spegeln.

På aftonen, efter middagen, satte hon sig vanligtvis i salongen med något slags handarbete, och Jean Valjean satt bredvid henne och läste. En gång lyfte hon ögonen ifrån sitt arbete och hon kände sig överraskad av den oroliga och granskande blick, varmed hennes far betraktade henne.

En annan gång, när hon gick på gatan, föreföll det henne, som om någon, vilken hon icke såg, skulle hava sagt:

— En vacker flicka, men tråkigt klädd. — Bah, tänkte hon, det är icke mig man menar. Jag är väl klädd, men jag är ful. Hon hade då sin plyschhatt och sin merinoklädning.

Slutligen hörde hon en gång, då hon var i trädgården, att den gamla Toussainte sade: — Herrn, märker herrn hur vacker fröken har blivit? Cosette hörde icke vad hennes far svarade, emedan Toussaints ord gjort ett så oerhört djupt intryck på henne. Hon smög sig ur trädgården, skyndade upp på sitt rum, rakt fram till spegeln, i vilken hon icke sett sig på tre månader, och uppgav ett utrop. Hon blev fullkomligt bländad av sig själv.

Hon var vacker och förtjusande. Hon kunde icke förneka, att hon höll med såväl Toussaint som spegeln. Hennes figur var fulländad, hennes hy var härlig, hennes hår var underbart, i hennes blå ögon strålade en sällsam glans. Medvetandet om sin skönhet kom så plötsligt över henne, på en enda minut, alldeles överväldigande; andra hade märkt den redan förut, och Toussaint sade henne, att den okände mannen på gatan icke menat någon annan än henne, Cosette, när han talat om den vackra flickan; därom fanns intet tvivel. Hon återvände till trädgården, hon kände sig stolt som en drottning, hon hörde fåglarna sjunga, fastän det var vinter, hon såg himmelen målad i guld, såg solen skimra mellan träden, hon såg buskarna blomma, hon var utom sig av hänryckning, ja, mer förtjust än ord kunna beskriva.

Jean Valjean å sin sida kände hjärtat sammanpressas av en oförklarlig ångest.

Sedan någon tid tillbaka hade han med ängslan betraktat denna skönhet, vilken för varje dag gjorde Cosettes ansikte allt mera strålande. En gryning, lovande för andra, dyster för honom.

Cosette hade varit vacker redan länge, innan hon själv märkte det, men allt ifrån första dagen hade detta plötsliga ljus, som så småningom utbredde sig kring hela den unga flickans personlighet, gjort ont i Jean Valjeans ögon. Han kände, att det var någon förändring i ett lyckligt liv, så lyckligt, att han icke vågade röra vid det av ängslan att ställa till oreda. Denne man, som hade genomgått alla sorters bekymmer, som ännu blödde efter de sår, vilka ödet bestämt för honom, som hade varit stygg och blivit nästan ett helgon, som, efter det han släpat fängelsets boja, nu släpade den hemliga infamens osynliga men svåra boja; denne man, vilken lagen ännu icke släppt ur sitt grepp, och, som vilken stund som helst, åter kunde bli gripen och från sin mörka vrå, där han tillbringade sina dagar, bli framdragen i den offentliga skammens ljusa dager, denne man gick in på allt, ursäktade allt, förlät allt, välsignade allt, ville allt, underkastade sig allt och ön-

skade av försynen, av människorna, av dagen, av naturen, av världen endast en sak, den, att Cosette skulle älska honom.

Att Cosette skulle fortsätta att älska honom! Att Gud icke skulle hindra hennes hjärta från att komma till honom och stanna där. Älskad av Cosette, fann han sig styrkt, utvilad, lugnad, överlycklig, belönad och krönt. Älskad av Cosette, kände han sig nöjd; han begärde icke mera. Om någon frågat honom: — Vill du hava det bättre? Så skulle han ha svarat: — Nej! Om Gud hade frågat honom: — Vill du hava himlen i stället? så skulle han hava svarat: — Det skulle jag förlora på.

Allt, som kunde inverka på detta förhållande om också endast bagateller, förmådde honom att darra av ängslan över att någon förändring skulle inträffa. Han hade aldrig riktigt förstått vad en kvinnas skönhet innebär, instinktivt förstod han, att det måste vara någonting farligt.

Den skönhet, som utvecklade sig allt mera stolt och triumferande vid hans sida, under hans ögon, på barnets oskyldiga, men dock för honom så fruktansvärda anlete, åsågs med förskräckelse av honom, som var medveten om sin fulhet, sin ålderdom, sitt elände, sin träldom.

Han sade till sig själv: — Vad hon är vacker. Vad skall det sedan bli av mig?

Häri låg skillnaden mellan en moders ömhet och hans ömhet. Det som han såg med änslan, skulle en mor hava sett med glädje.

De första symptomen dröjde icke att infinna sig.

Dagen efter den, då Cosette hade sagt: Sannerligen, är jag icke vacker! började hon giva akt på sin toalett. Hon erinrade sig de ord, hon hört av förbigående: Vacker, men klär sig illa, några ord, vilka blivit uttalade strax intill henne, och vilka förklingat, sedan de i hennes hjärta utsått tvenne frön, vilka senare skulle komma att utfylla kvinnans hela liv; koketteriet var det ena, kärleken det andra. Medvetandet om sin skönhet gjorde, att den kvinnliga fåfängan utvecklade sig hos henne. Hon fann morinklänningen avskyvärd, och hon skämdes för plyschhatten. Hennes far hade aldrig nekat henne någonting, och hon var på ett ögonblick inne i alla toalettens hemligheter, hatten, klänningen, kappan, kängorna, manschetten, det passande tyget, de harmonierande färgerna, ja, hon förstod allt detta, som gör den parisiska kvinnan till någonting underbart förtjusan-

de och farligt. Ordet "fängslande kvinna" har uppfunnits om parisiskan.

På kortare tid än en månad hade lilla Cosette i ensamheten på Babilonegatan blivit icke blott en av de vackraste kvinnorna i Paris utan även en av de mest välklädda, vilket vill säga betydligt mera. Hon skulle gärna velat möta den, som sagt om henne, att hon klädde sig illa, och hon skulle velat höra, vad han nu hade att säga, ja, hon skulle verkligen velat visa honom vad hon gällde. Förhållandet var verkligen det, att hon var förtjusande i alla hänseenden och att hon med en enda blick förstod att skilja en hatt ifrån Gérard ifrån en hatt ifrån Herbaut.

Jean Valjean åsåg allt detta med stigande oro. Han, som kände, att han aldrig skulle kunna annat än krypa, på sin höjd gå, han såg nu, hur Cosette började få vingar.

En blick på Cosettes toalett skulle vara nog för att vilken kvinna som helst skulle upptäcka, att Cosette icke hade någon mor. Vissa detaljer, små konventionella regler, vilka Cosette icke iakttog, utvisade detta. En mor till exempel skulle hava sagt henne, att en ung flicka aldrig klär sig i tjockt siden.

Första gången Cosette gick ut i sin klänning

och mantilj av tjockt, svart siden och sin hatt av vitt crêpe, lutade hon sig mot Jean Valjeans arm glad, lycklig, rosig och strålande. — Far, sade hon, hur tycker du, att jag ser ut i dag? Jean Valjean svarade med en röst, som något påminde om bitterhetens: — Förtjusande! Under promenaden uppförde han sig alldeles som vanligt. När de återvänt hem, frågade han Cosette:

— Tänker du aldrig mer använda din klänning och din hatt, du vet?

Detta hände i Cosettes rum. Hon vände sig till den vägg i garderoben, där hennes kostym som pensionär hängde.

— Den pajaskostymen! sade hon. Vad vill du att jag skall göra med den, far! Nej, jag visar mig aldrig mer i sådana anskrämliga saker. Med den där maskinen på huvudet ser jag alldeles ut som om jag vore galen.

Jean Valjean suckade djupt. Ifrån detta ögonblick lade han märke till, att Cosette, som förut alltid önskade stanna hemma och brukade säga: — Far, jag trivs så bra här hos dig, nu alltid önskade vara ute. För övrigt vad skall man göra med ett vackert ansikte och en förtjusande toalett om icke att visa dem.

Han lade även märke till, att Cosette icke triv-

des på bakgården så mycket som förut. Numera vistades hon hellre i trädgården och promenerade med förkärlek utefter grinden. Jean Valjean gick aldrig ett steg i trädgården. Han höll sig på sin bakgård alldeles som en hund.

Cosette visste, att hon var vacker och härigenom miste hon okunnighetens behag, ett av de mest uppskattade behagen, ty när skönheten åtföljes av naturligheten, är den underbar, och intet är så tillbedjansvärt som den strålande oskulden, vilken, utan att själv ha en aning om det, håller i sin hand nyckeln till paradiset. Men det som hon förlorade i okonstlat behag, det vann hon i tankfull och allvarlig tjusning. Hela hennes person var uppfylld av ungdomens, oskuldens och skönhetens glädje, och den andades ett underbart vemod.

Vid denna tid var det, som Marius efter sex månaders förlopp återsåg henne i Luxembourg.

VI.

STRIDEN BÖRJAR.

Cosette var i sin undangömda vrå liksom Marius i sin fullkomligt beredd att flamma upp. Ödet med sitt hemlighetsfulla tålamod närmade sig långsamt dessa båda varelser, vilka båda voro fyllda av passionens naturkrafter, dessa båda själar, vilka inom sig buro kärleken liksom två moln, vilka inom sig bära blixten, och förenade dem i en blick, liksom molnen förenar sig i en ljungeld.

Man har missbrukat blicken i kärleksromaner till den grad, att den slutligen blivit ringaktad. Det är nätt och jämt man nu vågar säga, att tvenne varelser älska varandra, emedan de sett varandra. Dock är det på detta sätt, som kärleken uppkommer, och endast på det sättet. Det övriga är blott bisaker och kommer först senare. Det finnes ingenting så verkligt, som de elektriska stötar, tvenne själar giva varandra, när de giva upphov till denna gnista.

I det ögonblick, då Cosette utan att veta det,

såg på Marius med en blick, vilken oroade honom, anade Marius icke, att också han såg på Cosette med en blick, som oroade henne.

Denna blick förorsakade honom på samma gång plåga och lycka.

Sedan en längre tid tillbaka hade hon sett och betraktat honom såsom flickor i allmänhet betrakta och se men med blicken vänd åt annat håll. Marius fann Cosette ful ännu, när Cosette fann Marius vacker. Men som han icke fäste någon uppmärksamhet vid henne, så var den unge mannen henne fullkomligt likgiltig.

Emellertid hindrade det henne icke att för sig själv tänka, att han hade ett vackert hår, vackra ögon, vackra tänder och en härlig stämma; hon hörde honom ibland tala med sina bekanta. När han gick, hade han visserligen dålig hållning, dock icke utan ett visst behag; i stort sett var hans utseende icke illa, och hela hans personlighet gav uttryck åt ädelhet, mildhet, enkelhet och stolthet; slutligen syntes han vara fattig, men han såg dock fin ut.

Den dagen, då deras blickar möttes, och äntligen, helt plötsligt, sade varandra dessa första oförklarliga saker, som blickar kunna säga, förstod Cosette detta icke genast. Hon kom helt

tankfull hem till huset vid Quest-gatan, där Jean Valjean enligt vana tillbringade sex veckor. När hon morgonen därpå vaknade, tänkte hon på den unge, obekante mannen, som så länge varit kall och likgiltig, men som nu tycktes lägga märke till henne, och det föreföll henne, som hon fann denna uppmärksamhet mindre behaglig. Hon var snarare en smula förtretad på den vackre ynglingen, som förut visat sig likgiltig mot henne och en viss stridslust bemäktigade sig henne. Hon tyckte det såg ut som hon nu skulle få tillfälle till att hämnas, och hon kände en barnslig gädje vid denna tanke.

Hon var medveten om, att hon var vacker, och hon kände, fastän på ett obestämt sätt, att hon ägde ett vapen. Kvinnorna leka med sin skönhet, liksom barnen leka med sina knivar. De såra sig därpå.

Man torde erinra sig Marius tveksamhet, hans blyghet och osäkerhet; han stannade på sin bänk, och närmade sig icke. Detta retade Cosette. En dag sade hon till Jean Valjean:

— Far, låt oss promenera en bit åt det däl hållet.

När hon såg, att Marius icke närmade sig henne, närmade hon sig honom. I dylika fall likna

alla kvinnor Mohammed. Och märkvärdigt nog, är första symptomet till verklig kärlek hos den unge mannen blyghet, hos den unga flickan djärvhet. Detta väcker förvåning men är i grund och botten helt enkelt. De båda könen sträva efter att närma sig varandra, och de antaga varandras egenskaper. Denna dag gjorde Cosettes blick Marius nästan galen och Marius blick gjorde Cosette skälvande. Marius gick därifrån hoppfull, Cosette orolig. Ifrån den dagen dyrkade de varandra.

Det första som Cosette kände, var ett djupt och sorgset vemod. Det föreföll henne, som om hennes själ blivit förmörkad sedan gårdagen. Hon kände icke längre igen sig själv. Vitheten hos en ung flickas själ, som består av köld och glädje, liknar snön. Den smälter för kärleken, vilken är dess sol. Cosette visste icke, vad kärlek var. Hon hade aldrig hört detta ord uttalas i dess jordiska betydelse. I de profana noterna, vilka fingo existera i klostret, var ordet Amour alltid utbytt mot Tambour eller Pandour. Detta gav upphov till att stegra inbillningskraften hos de stora, såsom till exempel: Ack, hur ljuv är icke Tambouren, eller, medlidandet är icke någon Pandour! Men När Cosette lämnade klostret, var hon alldeles för

ung för att befatta sig med "Pandouren" och därför visste hon icke vad namn hon skulle giva denna känsla, som hon erfor. Men är man kanske mindre sjuk, därför att man icke vet namnet på sin sjukdom?

Hon älskade med så mycket större passion, emedan hon älskade utan att veta vad älska är. Hon visste icke, om det var gott eller ont, nyttigt eller farligt, nödvändigt eller dödande, evigt eller övergående, tillåtet eller förbjudet; hon älskade. Hon skulle ha blivit mycket förvånad, om någon sagt till henne: Du sover icke, men det är förbjudet! Du äter icke, men det är mycket illa! Du har hjärtklappning, men det går inte an. Du rodnar och bleknar, när en viss svartklädd person visar sig i andra änden av en viss grön allé, men det är avskyvärt. Hon skulle icke hava förstått någonting.

Det föll sig emellertid så, att den kärlek, som mötte henne, var just den, som bäst passade för hennes själstillstånd. Det var ett slags dyrkande på avstånd, ett stumt betraktande, ett tillbedjande av en okänd. Det var ungdomens uppenbarelse för ungdomen, det var nattliga drömmar, förvandlade till en roman. Det efterlängtade fantomet hade blivit verklighet, men det hade icke antagit

något namn ännu; kort sagt, älskaren stod i fjärran, ännu var han ett ideal, en drömbild, som hade tagit gestalt. Varje definitiv och närmare beröring skulle vid denna första epok i Cosettes liv skrämt henne, som ännu till hälften levde i klostrets dimmiga töcken. Hon ägde både barnets och nunnans räddhåga, förenade och blandade med varandra. Klostrets luft, som hon i fem år hunnit andas in, dunstade så småningom bort men lade sig liksom en dimma över allt det, varav hon var omgiven. I detta tillstånd kände hon icke behov av någon älskare; hon kände behov av en vision. Hon började dyrka Marius såsom någonting underbart, någonting strålande och omöjligt.

Men det ytterligt naiva står i nära beröring med koketteriet i dess högsta grad, och sålunda smålog hon mot honom, öppet och okonstlat.

Hon inväntade alla dagar promenadtimmen, men otålighet; hon mötte då Marius och kände sig outsägligt lycklig, och hon trodde sig uttrycka alla sina tankar, när hon sade till Jean Valjean:

— Vilken underbar trädgård, denna Luxembourgträdgården.

Marius och Cosette lekte blindbock. De tala-

de icke med varandra, de hälsade icke på varandra, de kände varandra icke, men de sågo varandra och liksom stjärnorna på himlen, vilka ligga milliontals mil ifrån varandra, levde de av att betrakta varandra.

Sålunda utvecklades Cosette så småningom till kvinna, hon blev skön och älskvärd i medvetandet om att äga skönhet, och hon var okunnig om sin kärlek. Dessutom var hon kokett i all sin oskuld.

VII.

SORG FÖDER SORG.

Varje situation äger en instinkt. Den gamla och eviga moder naturen hade givit Jean Valjean en vink om Marius närvaro. Jean Valjean darrade i sina tankars inre. Jean Valjean såg ingenting, visste ingenting, men betraktade dock med ihärdig uppmärksamhet den skymning, vari han befann sig, liksom hade han anat, att någonting byggdes upp på ena sidan, och att någonting revs ned på den andra. Marius hade även blivit varskodd, detta är en av den gode Gudens visa lagar, av samma moder natur, och gjorde allt vad han kunde för att undgå "faderns" uppmärksamset. Någon gång kunde det dock hända, att Jean Valjean fick se honom. Marius uppförde sig icke längre helt naturligt. Han bar sig tafatt åt och använde en missriktad försiktighet. Han kom dem icke mera helt nära såsom förut, han satte sig på avstånd och föll i ett tillstånd av extas; han hade en bok, vari han låtsades läsa. Varför låtsade han? Förut brukade han komma

i sin gamla rock, numera hade han alltid tagit på sig sin nya; det var icke alldeles säkert, att han underlät att frisera håret, hans ögon sågo egendomliga ut, och han begagnade handskar; med andra ord, Jean Valjean avskydde av hjärtat den unge mannen.

Cosette lät ingen märka någonting. Utan att egentligen klargöra för sig själv vad det var, hade hon dock en dunkel föreställning om, att någonting höll på att hända, och att det borde döljas.

Det fanns en likhet mellan Cosettes smak för toaletten och den unge mannens vana att begagna nya kläder, som icke tilltalade Jean Valjean. Kanske var det en slump; utan tvivel var det en slump men dock en ängslig slump.

Han öppnade aldrig sin mun för att tala med Cosette om den okände. En dag kunde han emellertid icke avhålla sig ifrån detta, och med den obestämda förtvivlan, som plötsligt griper den olycklige, sade han:

— Se på den där unge mannen, vad han ser pedantisk ut.

Förra året, då Cosette var en likgiltig liten flicka, skulle hon hava svarat: — Nej, det tycker jag inte, han ser bra ut. Tio år senare med hjärtat fullt av kärlek till Marius, skulle hon hava

svarat: — Ja, sannerligen, pedantisk och odräglig att se på. I detta ögonblick av livet och i det tillstånd, vari hennes hjärta nu befann sig, inskränkte hon sig till att svara med ett utomordentligt lugn:

— Den där unge mannen!

Precis som hade hon sett honom för första gången i sitt liv.

— Så dum jag är, tänkte Jean Valjean. Hon har inte ens lagt märke till honom ännu. Det är jag, som har påpekat honom för henne.

O, enfaldiga ålderdom, o, listiga ungdom.

Det är ännu en annan lag, som är rådande under de första åren av lidande och sorg, av den första kärlekens hårda strider mot de första hindren, och det är denna, att flickan icke låter snärja sig i någon snara, men den unge manne faller i alla dessa. Jean Valjean hade börjat ett hemligt krig emot Marius, men denne hade, tack vare sina passioner och sin brist på misstänksamhet, icke lagt märke till någonting. Jean Valjean ställde ut fällor för honom av allehanda slag; han bytte timmar, han bytte om bänk, han glömde sin näsduk, han gick ensam till Luxembourgträdgården. Marius gick blint i alla dessa fällor, och på alla dessa frågor, som Jean Valjean me-

dels sina prov gjorde honom, svarade han helt oskyldigt: — Ja. Under tiden förblev Cosette i sin skenbara bekymmerslöshet och sitt lugn, så att Jean Valjean drog följande slutsats: Den dumbommen är förälskad som en galning i Cosette, men Cosette vet icke ens att han existerar.

Icke desto mindre kände han sig beklämd om hjärtat. Den minut, då Cosette skulle börja älska, kunde vara inne vilket ögonblick som helst. Allting börjar med likgiltighet.

En enda gång begick Cosette ett fel, och det skrämde honom. Han reste sig från bänken för att gå därifrån, efter att ha suttit där i tre hela timmar, och då sade hon,

— Redan!

Jean Valjean hade icke avbrutit promenaderna till Luxembourgträdgården. Han ville icke göra en enda sak, som kunde synas Cosette märkvärdig, och han fruktade mest av allt att väcka Cosettes uppmärksamhet; men under dessa timmar, vilka voro så underbara för de bägge älskande, då Cosette sände sitt småleende till den hänförde Marius, vilken icke hade ögon för någonting annat, och icke såg någonting annat i världen än ett strålande, dyrkansvärt anlete, fixerade Jean Valjean Marius med fruktansvärda blickar. Han,

som hade kommit till den övertygelsen, att han icke längre kunde hysa någon ond önskan mot någonting, kände i vissa ögonblick, när Marius var i närheten, en önskan att åter bliva grym och vild, han kände sin själs mörka djup, där fordom bott så mycket oredigt, åter öppna sig och resa sig emot den unge mannen. Det tycktes honom, som om okända vulkaner rasade i hans inre.

Ja, där var han igen, den där varelsen. Vad tänkte han göra? Han gick omkring, vändande sig åt alla håll, undersökte och försökte. Snart skulle han väl säga: Nåväl, varför icke? Han smög sig omkring Jean Vajeans liv, han smög sig omkring hans lycka för att taga och bortföra denna.

Jean Valjean tillade: — Ja, så är det. Vad söker han egentligen? Ett äventyr? Vad önskar han? En kärleksförbindelse? En kärleksförbindelse! Än jag då! Skulle jag först hava varit den mest beklagansvärde bland människor och sedan bli den mest olycklige; skulle jag hava släpat mig fram på knä under sextio år av mitt liv, skulle jag ha lidit allt vad som kan lidas, skulle jag hava åldrats utan att någonsin ha varit ung, skulle jag hava levat utan släkt, utan familj, utan vänner, utan maka, utan barn, skulle jag ha-

va fuktat alla stenar med mitt blod, skulle jag hä varit vänlig, fastän andra varit stränga emot mig, och god, ehuru andra varit elaka, skulle jag återigen ha blivit en ärlig man, trots allt, skulle jag hava ångrat det onda, jag gjort, och förlåtit det onda, som andra gjort mig, och i samma ögonblick, jag blir belönad, i samma ögonblick, då allt detta är slut, då jag står vid målet, då jag äger allt vad jag önskar äga, då är allt gott, då jag betalat och vunnit det, skall i detta ögonblick allt åter försvinna, skall jag förlora mitt liv och min glädje, min själ, därför att en ung spoling funnit för gott att flanera i Luxembourgträdgården!

Då gnistrade hans ögon av en olycksbådande glans. Det var icke längre en man, som betraktar en annan man; det var en fiende, som betraktar en fiende, det var en bulldogg, som ser på en tjuv.

Man vet det övriga. Marius fortsatte att vara oförståndig. Ena dagen följde han efter Cosette på Questgatan. En annan dag talade han med portvakten. Portvakten å sin sida talade med Jean Valjean och sade:

— Herrn, vad kan det vara för en märkvärdig ung man, som har frågat efter Er? Följande dag

kastade Jean Valjean på Marius den blick, vilken han slutligen märkte. Åtta dagar senare hade Jean Valjean flyttat. Han svor för sig själv, att han icke skulle sätta sin fot varken i Luxembourg-trädgården eller Quest-gatan. Han återvände till Plumetgatan.

Cosette beklagade sig icke, hon sade ingenting, gjorde inga frågor, försökte icke taga reda på honom; hon var redan då i den period, då man fruktar att bli genomskådad och förrådd. Jean Valjean hade ingen erfarenhet av dessa sorger, egentligen de enda, som voro tjusande, och de enda, som han icke hade erfarit; därav kom det sig, att han icke förstod den allvarliga innebörden av Cosettes tystnad. Han lade märke till, att hon blivit sorgsen, och själv började han bli dyster.

En gång gjorde han ett försök, han frågade Cosette:

— Vill du följa med till Luxembourg-trädgården?

En stråle lyste upp Cosettes bleka ansikte.

— Ja, sade hon.

De gingo dit. Tre månader hade förflutit. Marius gick icke längre dit. Marius fanns där icke.

Följande dag frågade Jean Valjean åter Cosette:

— Följer du med till Luxembourgträdgården?

Hon svarade sorgset och undergivet:

— Nej.

Denna sorgsenhet och denna undergivenhet smärtade Jean Valjean.

Vad försiggick i detta unga och redan så ogenomträngliga sinne? Vad var det, som utvecklade sig därinne? Vad försiggick i Cosettes själ. Ibland hände det, att Jean Valjean, i stället för att gå och lägga sig, blev sittande kvar, med huvudet lutat emot händerna, tillbringande hela natten med att fråga sig själv:

— Vad är det, som Cosette tänker på? Vad slags saker kan hon fundera över?

Ack, vilken smärtfylld blick sände han icke i dessa ögonblick emot klostret. Denna änglarnas bostad, denna dygdens otillgängliga istopp. Med vilken längtans och förtvivlans tjusning tänkte han icke tillbaka på klosterträdgården med dess blommor och instängda jungfrur, där alla dofter och alla tankar stiga direkt till himmelen. Hur längtade han icke efter detta för alltid stängda Eden, vilket han själv övergivit och vilket han dåraktigt nog hade lämnat frivilligt. Hur bekla-

gade han icke sin försakelse och sin dåraktighet att åter ha fört in Cosette i världen, han, som offrat sig själv och blivit fattig. Hur förtvivlat sade han icke till sig själv: — Vad har jag gjort?

Men intet av allt detta lät han Cosette märka. Han visade aldrig någon hårdhet eller ojämnhet. Han visade alltid samma goda och vänliga ansikte. I många fall var Jean Valjean ännu mera öm och vänlig än förut. Om någonting skulle kunna påvisa, att hans glädje hade minskats, så skulle det vara, att hans saktmod ökats.

Cosette å sin sida tynade bort. Hon led av Marius' frånvaro, liksom hon förut glatt sig över hans närvaro, alltjämt utan att veta varför. När Jean Valjean hade upphört att följa henne på de vanliga promenaderna, så hade en kvinnlig instinkt viskat i hennes hjärta, att hon icke borde visa något intresse för Luxembourg-trädgården och att, ifall denna syntes henne likgiltig, så skulle hennes far åter följa henne dit. Men dagar, veckor och månader följde på varandra. Jean Valjean hade tyst accepterat Cosettes tysta bifall. Hon sörjde över det, men det var för sent. Den dag, när hon återvände till Luxembourg-trädgården, fanns Marius icke längre där. Marius hade således försvunnit; det var slut, och

vad var att göra? Skulle hon någonsin återfinna honom? Hon kände ett tryck omkring sitt hjärta, som icke ville gå över, utan som ökades med varje dag; hon visste icke längre, om det var vinter eller sommar, solsken eller regn, om fåglarna sjöngo, om det var daliornas eller tusenskönornas tid, om Luxembourgträdgården var vackrare än Tuileriträdgården, om kläderna, som tvätterskan skickade, voro för mycket stärkade eller icke, om Toussaint gjort en god affär på torget eller icke, och hon förblev sorgsen, tankfull, uppmärksam endast på en enda sak, med ögat fixerande en enda punkt, så, som när man i natten betraktar en svart, djup fläck, varifrån en uppenbarelse försvunnit.

För övrigt märkte Jean Valjean ingen annan förändring, än att hon var blek. Hon visade honom alltjämt samma vänliga ansikte.

Denna blekhet sysselsatte dock Jean Valjean tillräckligt; ibland frågade han henne:

— Vad fattas dig?

Hon svarade:

— Ingenting.

Och efter ett ögonblicks tystnad fortsatte hon, som anade, att även han kände sig ledsen:

— Men du far, fattas dig ingenting?

— Mig? Ingenting alls svarade han.

Dessa båda varelser, vilka hade älskat varandra med en så rörande kärlek, och vilka hade så fullständigt gått upp i varandra, de ledo nu för varandras skull, sida vid sida om varandra, utan att säga någonting till varandra, alltjämt småleende.

VIII.

FÅNGKEDJAN.

Den olyckligaste av dem båda var Jean Valjean. Ungdomen har alltid sina ljuspunkter till och med i sina sorger.

I vissa ögonblick led Jean Valjean så mycket, att han nästan blev barnslig. Det är en av smärtans egenskaper, att den framkallar det barnsliga hos människan.

På ett sätt, som ej tillät någon protest, kände han, att Cosette gled från honom. Han hade velat kämpa, hålla henne kvar, väcka hennes intresse för något yttre, för något glänsande.

Dessa idéer, vilka, såsom vi redan omtalat, voro barnsliga, men på samma gång värdiga, förskaffade honom ett ganska fast grepp om det inflytande, som ett stillsamt arbete utövar på unga flickor. En gång råkade han se en general till häst i galauniform passera gatan; det var kommendanten i Paris, greve Toutard; han avundades den guldsmyckade mannen, han tänkte för sig själv: Vilken lycka att få taga på sig en sådan rock! Om

Cosette finge se honom så där, skulle hon bliva förbländad; om han ledde henne vid armen och förde henne till Tuilerie-trädgårdens grindar, så skulle vakten skyldra gevär för honom och detta skulle vara tillräckligt för Cosette, samt betaga henne lusten att betrakta ungherrar.

Till dessa sorgliga tankar lades dessutom en oväntad händelse.

Under sitt isolerade liv och sedan de flyttat till Plumet-gatan, hade de lagt sig till med en vana. De brukade ibland taga en promenad för att se solen gå upp, ett oskyldigt nöje, som passar för dem, som inträda i livet och för dem, som snart skola gå ut därur.

För dem som älska ensligheten, är en promenad en tidig morgonstund lika god som en promenad på natten, dessutom ser man naturen vakna till liv. Gatorna äro tysta och fåglarna sjunga. Cosette, själv en fågel, vaknade gärna i god tid. Dessa morgonpromenader förbereddes på kvällen. Han föreslog, hon biföll. Det hela arrangerades, som man arrangerar en komplott, man gick ut, innan det dagades, och Cosette fann behag i detta. Ungdomen finner alltid nöje i dylika egendomligheter.

Som man vet, så hyste Jean Valjean en viss förkärlek för att promenera på ensliga, övergivna

ställen, dit världsvimlet icke trängde. Det fanns i trakten av Paris ringmurar en del fält med torftigt och eländigt utseende, på vilka växte en dålig skörd om sommaren, och vilka om hösten, sedan säden blivit mejad, sågo ut icke som om lien hade gått över dem, utan som om de hade blivit fullkomligt flådda. Hit gick Jean Valjean gärna. Cosette hade icke heller tråkigt här. Det var ensligheten för honom, friheten för henne, här blev hon åter en liten flicka, här kunde hon springa och nästan leka. Här tog hon av sin hatt, lade den i Jean Valjeans knä och plockade blommor. Hon betraktade blommornas fjärilar, men hon fångade dem icke; välviljan och godmodigheten uppstå tillika med kärleken, och den unga flickan, i vars hjärta det bor ett skälvande och ljuvt ideal, hyser medlidande med en fjärilsvinge. Hon band en girlang av vallmoblommor, med vilka hon prydde sitt huvud, och när solen sände sina strålar, föllo de på de röda blommorna, så att de liknade purpurlågor, vilka flammade och blixtrade som juveler omkring det rosiga, friska anletet.

Till och med efter det nedslagenheten smugit sig in i deras liv, hade de bibehållit vanan att taga morgonpromenader. En morgon i oktober 1831 hade de lockats ut av den vackra hösten och be-

givit sig ända bort till Barriére du Maine. Det var icke morgonrodnad, det var morgongryning, det var ett underbart och obeskrivligt ögonblick. Några stjärnebilder blixtra till här och där på den bleka himlen; jorden är alldeles mörk, himlen alldeles ljus. Det går ett sus igenom gräset, överallt det hemlighetsfulla intrycket av skymning. En lärka, som synes sträva ända upp mot stjärnorna, kvittrade från sin svindlande höjd och man skulle kunnat säga, att denna lilla varelses hymn till oändligheten förhöjde det i hela naturen rådande lugnet. Mot öster skymtade man Val-de-Grâces mörka massa mot den ljusa horisonten. Venus höjde sig bakom dômen och liknade en människosjäl, som lyfter sig och svävar bort från en dyster boning.

Allt var frid och tystnad, på den stora vägen fanns ingen; på byvägarna varsnade man en och annan arbetare på väg till sitt arbete.

Jean Valjean hade satt sig i en sidogång, som förde fram till en brädgård. Han hade ansiktet vänt åt vägen och ryggen vänd mot dagern; han glömde solen, som snart skulle gå upp, han hade försjunkit i djupa grubblerier, där själen koncentrerar sig och vilka stänga blicken inne såsom mellan fyra murar. Det finnes funderingar, om

vilka man skulle kunna säga, att de tränga rakt ned i jorden; det fordras tid för att återvända därifrån. Jean Valjean hade fördjupat sig i sådana tankar. Han tänkte på Cosette, på den möjliga lyckan, ifall ingenting ställde sig emellan henne och honom, på det ljusa skimmer, med vilket hon fyllde hela hans liv, och som var hans själs andedräkt. Han var nästan lycklig i dessa drömmar. Cosette stod bredvid honom, betraktande molnen, vilka började bliva rosenröda.

Plötsligt utbrast Cosette: Far, jag tror där kommer någonting därborta. Jean Valjean lyfte blicken.

Cosette hade rätt.

Den huvudväg, som leder till den forna Barriére-du-Maine, är, som man vet, en fortsättning av Sèvresgatan, och den skäres i rät vinkel av den inre boulevarden. Vid hörnet av vägen och boulevarden, där vägarna utgrena sig, hördes ett buller, som icke var så lätt att förklara vid denna tidiga timma, och där syntes en mörk massa. Det var någonting oförklarligt och oformligt, som kom från boulevarden och i riktning mot vägen.

Dessa besynnerliga konturer, vilka blevo allt större och större, syntes röra sig framåt med en viss regelbundenhet, men rörelserna voro orediga

och kantiga; det tycktes likna ett åkdon, men vad som fanns på detta, kunde man icke urskilja. Det fanns hästar och hjul, man hördo rop ljuda och piskor smälla. Så småningom kunde man urskilja konturerna allt tydligare, fastän de fortfarande voro insvepta i mörker. Det var verkligen en vagn, som kört in på vägen från boulevarden, och som nu färdades i den riktning, stadsporten låg, och invid vilken Jean Valjean befann sig. Efter denna vagn följde en andra av samma utseende, därefter en tredje och så en fjärde, på så sätt visade sig nu sju vagnar, alla i en rad och så nära varandra, att hästarna nästan vidrörde den framförgående vagnen. På vagnarna syntes skuggbilder; man såg i skymningens halvdager blixtar liksom av dragna sablar och man hörde ett rasslande liksom av kedjor, som ristes. Allt detta närmade sig nu mer och mer, rösterna hördes tydligare, och allt lät så hemskt och fruktansvärt som någonting vilket utgår från drömmarnas grotta.

Allt eftersom massan närmade sig, antog den mera bestämda former och avtecknade sig bakom träden som en spöksyn. Massan föreföll vit; solen, som så småningom höjde sig högre och högre, kastade ett svagt skimmer över detta virrvarr, vilket på samma gång var levande och dock syntes

påminna om ett liktåg. Skuggbildernas ansikten liknade dödas, och vi vilja här närmare omtala vilka de voro.

Sju åkdon följde varandra i rad på vägen. De sex första sågo egendomliga ut. De bestodo av långa stegar, vilka vilade på två hjul och vid främre ändan bildande skalmar.

Vid varje åkdon eller rättare sagt vid varje stege voro fyra hästar spända i rad. På dessa stegar färdades egendomliga klasar av människor. I den halvdager, som rådde, såg man icke männen utan endast gissade sig till dem. De sutto tjugofyra på varje åkdon, tolv på varje sida, med ryggarna stödda mot varandra och ansiktena mot de förbigående, under det att benen svävade fritt i luften. Bakom ryggarna fanns något som klirrade, en kedja, och om halsen något som glänste, ett halsjärn. Var och en av dem bar sitt, men kedjan var gemensam för dem alla, så att dessa tjugofyra män, om de måst stiga ned från kärran skulle utgjort en obarmhärtig enhet, som varit tvungen att orma sig fram över marken med kedjan som ryggrad och liksom en tusenfoting. Före och efter varje åkdon såg man tvenne med gevär beväpnade män. De trampade på vars en ända av kedjan. Halsjärnen voro fyrkantiga. Det sjunde

åkdonet var en stor rustvagn på fyra hjul och med sex hästar. På denna skramlade järngrytor och allehanda pannor; på bottnen såg man även några bundna män ligga utsträckta. De syntes vara sjuka. Denna vagn var försedd med en bristfällig flätning och tycktes ha tjänstgjort vid färden till avrättsplatsen.

Dessa åkdon höllo sig mitt på vägen. På båda sidor gingo en dubbel rad av vakter med ett skurkaktigt utseende, klädda i trekantiga hattar alldeles som direktoriets soldater, med fläckiga, trasiga, smutsiga invaliduniformer samt benkläder, vilka voro till häften grå och till hälften blå och nötta i trasor. De hade röda epåletter, gula bandolärer, huggare, gevär och käppar. De sågo till hälften ut som soldater, till hälften som trossdrängar. Dessa vaktare tycktes bestå av utskummet från tiggarna och bödlarna. Den som syntes vara deras chef, höll i handen en knutpiska. Allt detta skönjdes endast obetydligt i gryningen, men avtecknade sig allt tydligare, ju mer man närmade sig soluppgången. Vid konvojens början och slut redo allvarliga gendarmer med dragna sablar.

Tåget var så långt, att när det första åkdonet nått fram till stadsporten hade det sista knappast kommit in på boulevarden.

En folkmassa, som uppstått med förbluffande hastighet, såsom vanan är i Paris, trängdes på båda sidor om vägen. Man hörde rop från gränderna och klapprandet från trädgårdsdrängarnas träskor, när de sprungo till för att titta på skådespelet.

De på åkdonen hopkedjade männen skakade framåt utan att säga ett ord. De sågo alldeles likbleka ut i morgonkylan. De buro alla byxor av lärft och hade de nakna fötterna instuckna i träskor. Resten av deras kläder berodde på en slump. Plaggen passade fasaväckande illa samman. Finns det något dystrare än en narr i trasor? Söndriga hattar, nedtjärade skärmmössor eller rysliga yllemössor, och bredvid den vanliga blusen såg man svarta rockar med hål på ärmarna. Många buro kvinnohattar, andra hade en korg på huvudet. Man såg håriga bröst, och genom hålen i kläderna såg man tatueringar, Venustempel, brinnande hjärtan och amoriter. Man såg också revormar och spår av allehanda hudsjukdomar. Två eller tre av dem hade ett halmrep fästat tvärs över vagnen hängande under den som en stigbygel, mot vilken de vilade fötterna. En av dem höll i handen och förde till munnen något som liknade en svart sten, vari han syntes bita. Det var bröd.

Man såg här icke annat än torra slocknade ögon med ett olycksbådande uttryck. Eskorten svor, men fångarna sade icke ett ord, och då och då hörde man ljudet från en käpp, som träffade axlar eller huvuden. Några av männen gäspade. Trasorna voro fasaväckande att se på, fötterna svängde i luften, axlarna guppade upp och ned, huvuden stöttes mot varandra, järnen slamrade, ögonen stirrade vilt, händerna knötos eller hängde öppna, som på en död och bakom konvojen skyndade gapskrattande barn.

Man kan icke säga annat, denna rad av åkdon måste framkalla en rysning. Det var tydligt, att i morgon om en timma ett störtregn skulle komma och att det skulle följas av andra, att uslingarnas kläder skulle bli genomvåta, och att, sedan detta skett, de aldrig skulle bli torra; och att sedan männen en gång blivit genomisade, de icke skulle kunna värma sig och att deras lärftbyxor skulle klibba fast vid benen, att vattnet skulle samla sig i deras träskor, att piskslagen icke skulle kunna hindra deras tänder från att skallra, att järnet alltjämt skulle sitta kvar vid deras hals; det var omöjligt att icke darra vid åsynen av dessa mänskliga varelser, som så länkats samman, orörliga under den kalla höstvinden och utlämnade åt regnet, nordan-

vinden och luftens raseri, alldeles som träden och stenarna.

Käpparna skonade icke ens de sjuka, som bundna med rep och utan att göra en rörelse lågo i det sjunde åkdonet, och vilka tycktes slängda dit som säckar, fyllda med elände.

Plötsligt trädde solen fram, och himlen badade i ljus. Man skulle kunnat säga, att alla dessa rysliga huvuden sattes i lågor. Tungornas band lossades och en kaskad av hån och svordomar bröt fram. Det horisontellt fallande ljuset klöv tåget mitt itu därigenom att huvud och kroppar upplystes, under det att fötter och hjul voro i mörkret. Ansiktena voro icke längre uttryckslösa. Detta ögonblick var fruktansvärt. Maskerna föllo och visade demoner, vilda själar, som nu blottats. Trots ljuset förblev denna hop mörk och dyster. Några av dem höllo i munnen fjäderrör, genom vilka de blåste ohyra på massan, särskilt kvinnorna. Soluppgången markerade ännu mera genom sina slagskuggor dessa beklagansvärda ansikten. Det fanns icke en av dem, som ej blivit missbildad genom sitt lidande, och det hela var så fasaväckande, att man kunde säga, att dessa förvandlade solens sken till blixtens blekblå. Det främsta åkdonet hade stämt upp ett potpurri av Désaugires, det då rykt-

bara vestalerna. Träden vajade dystert och den nyfikna hopen lyssnade med öppna munnar till dessa visor, som skrålades av gengångare.

I detta tåg fann man prov på alla olyckor. Man kunde där återfinna alla djurfysinomier, gubbar, ynglingar, kala hjässor, gråa skägg, alla vidunderligheter, dyster resignation, vilda leenden, vansinniga ställningar, svinprofiler under mösskärmarna, huvuden som liknade unga flickors med lockar vid tinningarna, barnsliga ansikten, som därför voro så mycket mera fruktansvärda, dödskallar, hos vilka endast döden fattades. På den första vagnen såg man en neger, som kanske hade varit en slav och kunde jämföra de olika kedjorna. Skammen hade gjort dem alla lika. Vid detta stadium av förnedring hade alla nått den sista graden av förändring, och den till slöhet förvandlade okunnigheten kan vara lika god som den intelligens, vilken övergått till förtvivlan. Alla dessa män tycktes vara ett urval av den värsta drägg. Det var tydligt, att den som ordnat denna transport, icke gjort något för att gruppera männen. De hade kedjats vid varandra huller om buller, troligen i alfabetisk ordning, och sedan på en slump placerats på vagnarna. Emellertid måste sådana fasor, samlade tillhopa, sluta med att giva ett re-

suitat. Varje addition av olyckliga giver en summa. Varje kedja tycktes ha en gemensam själ och varje vagn sin fysinomi. Vid sidan om den, där man sjöng, kom en, där man tjöt. På en tredje tiggde man, och man såg en, där det gnisslades tänder. En annan hotade de förbigående. En hädade försynen, under det att det var gravlikt tyst i den sista. Dante skulle kunnat tro sig se helvetets sju avdelningar.

En av vaktarna hade en krok i spetsen av sin käpp och rörde då och då om i denna mänskliga smuts. En gammal gumma bland hopen pekade på fångarna för en liten femårs pojke och sade:

— Din rackare, här ser du hur det går!

När visorna blevo allt grövre, smällde den som tycktes vara anförare för eskorten med sin piska och vid denna signal föll en fruktansvärd skur av käpprapp blint och obarmhärtigt över de sju åkdonen. Många rasade och skummade, vilket fördubblade glädjen hos de tillskyndande gatpojkarna, vilka liknade en svärm flugor på dessa sår.

Jean Valjeans ögon hade fått ett fruktansvärt uttryck. Det fanns icke längre där en pupill, det var i stället som en glasruta, vilken syntes vara omedveten om allt och där endast återskenet av skräck och olyckor spegla sig. Han betraktade

icke längre detta skådespel utan hade fått en vision. Han ville resa sig, fly undan, men kunde ej röra en fot. De saker vi se, gripa oss stundom och hålla oss kvar. Han blev alltså stående som förstenad och frågade sig under djup ångest, vad meningen var med denna hemska förföljelse och varifrån dessa avgrundsandar kunde kommit, som förföljde honom. Plötsligt förde han handen till pannan, den vanliga gesten hos den, som erinrar sig något. Han kom ihåg, att detta var den riktiga vägen, att man tog denna omväg för att ej möta de kungliga på Fontainebleau-vägen och att han själv för trettiofem år sedan farit ut genom denna stadsport. Cosette var icke mindre förskräckt än han själv, men på ett annat sätt. Hon förstod intet, hon kunde icke säga ett ord, vad hon såg syntes henne icke vara möjligt, men slutligen utbrast hon:

— Far! Vad är det i de där vagnarna?

Jean Valjean svarade:

— Straffångar.

— Vart för man dem?

— Till galärerna.

I detta ögonblick nådde misshandeln sin höjdpunkt och sabelflatornas slag blandades med käpparnas, det var som en orkan av slag. Fångarna

kröpo samman, straffet utlöste en hemsk underdånighet och alla tego under det blickarna liknade bundna vargars. Cosette darrade i hela kroppen och fortsatte:

— Äro de ännu människor?

— Stundom, sade den olycklige.

Det var i själva verket fångtransporten, som före daggryningen avgått från Bicêtre och tagit vägen över Mans för att undvika Fontainebleau, där konungen då befann sig. Denna omväg förlängde den förskräckliga resan med tre eller fyra dagar, detta spelade ingen roll, när det gällde att bespara konungen åsynen av detta lidande. Jean Valjean återvände alldeles nedtryckt. Minnet av sådana möten liknar en jordbävning.

Jean Valjean märkte icke, när han återvände till Babilonegatan, att Cosette fortsatte att fråga ut honom om det de sett. Kanske var han alltför upptagen av sin egen förtvivlan för att kunna svara henne. Men på kvällen, när Cosette skulle gå och lägga sig, hörde han henne säga halvhögt, liksom för sig själv:

— Jag tror, att om jag skulle möta en av dessa män, så skulle jag dö bara av att se honom så nära mig.

Turen ville, att dagen efter denna sorgliga hän-

delse det av någon anledning anordnades fester i Paris, en revy på Marsfältet, kapprodd på Seine, skådespel på Chantes-Ilysées, fyrverkerier på Etoile-platsen. Jean Valjean gjorde våld på sina gamla vanor och visade Cosette allt detta för att skingra hennes minne från gårdagen och genom all denna glättighet dölja det avskyvärda, som hon nyss hade sett. Den revy, som kryddade festligheterna, åstadkom helt naturligt, att man överallt såg glänsande uniformer. Jean Valjean tog på sig sin uniform från nationalgardet med den obestämda käslan hos en man som flyr. Ändamålet med denna promenad tycktes dessutom vara vunnet. Cosette försökte alltid att göra sin fader till viljes och för övrigt var varje skådespel något nytt för henne, och hon föraktade ingalunda denna provkarta av nöjen, som man kallar offentliga förlustelser. Det lyckades så väl, att Jean Valjean trodde sig ha lyckats i sin plan och att flickan ej längre behöll något minne av det hemska hon sett.

Några dagar senare, en vacker solskensmorgon, när båda befunno sig på trappan i trädgården — ännu ett brott mot de regler, Jean Valjean ålagt sig och mot vanan att stanna kvar i sitt rum, vilket gjorde Cosette sorgsen — stod denna bredvid honom i en morgondräkt, som klädde den unga flic-

kan beundransvärt och liknade en sky kring en stjärna. Solstrålarna spelade kring hennes huvud, hennes hy var frisk efter sömnen, och hon betraktades ömt av den gamle, under det att hon plockade bladen av en prästkrage. Cosette kände icke till de förtjusande frågorna älskar, älskar inte. Vem skulle väl ha lärt henne det? Hon lekte med denna blomma instinktivt och oskyldigt utan att ana, att sönderplockandet av en prästkrage kan avslöja ett hjärta. Om det funnits en fjärde gratie med namnet Melankolika men ändock småleende, skulle Cosette liknat denna. Jean Valjean stod helt försjunken i betraktandet av de små fingrarnas lek med blomman, glömmande allt för glansen hos detta barn. En rödhakesångare kvittrade i en buske vid sidan. Vita moln seglade över himmelen så glatt, som hade de blivit försatta i frihet. Cosette fortsatte att uppmärksamt plocka sönder sin blomma. Hon tycktes vänta på något, som borde vara behagligt. Plötsligt vände hon på huvudet med det graciösa behaget som hos en svan och sade till Jean Valjean:

— Far, vad är då galärerna för något?

FJÄRDE BOKEN.

Bistånd från djupet kan ibland vara bistånd från höjden.

I.

SÄR TILL DET YTTRE, LÄKEDOM TILL DET INRE.

Deras liv blev på detta sätt allt dystrare och dystrare.

Det återstod dem nu endast en förströelse, vilken förr utgjort en stor lycka för dem, den nämligen, att bära mat till de hungrande och kläder till dem, som fröso. Under dessa besök hos de fattiga, vid vilken Cosette ofta följde Jean Valjean, återfunno de någon gång en liten stänk av sin forna hjärtlighet, och ibland, när dagen hade varit lycklig, då de hade avhjälpt mångas nöd och de hade framlockat glädje och livslust hos många små barn, då kunde Cosette på aftonen till och med visa en smula glädje. Vid denna tid var det, som de gjorde besöket i Jondrettes koja.

Dagen efter detta besök infann sig Jean Valjean på morgonen i paviljongen, lugn som vanligt, men med ett sår på vänstra armen. Såret var stort, inflammerat och varigt, liknande ett brännsår, och han förklarade på något sätt hur han fått det. Detta sår hade till följd, att han icke på över en månad på grund av feber kunde lämna huset. Han ville icke rådfråga någon läkare. När Cosette tiggde och bad honom att göra det, så sade han: Kalla då på hunddoktorn.

Cosette skötte om såret varje morgon och afton med så uppenbar glädje över att kunna göra honom en tjänst och med så änglalik mildhet, att Jean Valjean åter kände sin forna glädje, trodde sina farhågor ogrundade och sin oro skingrad, betraktande Cosette sade han: Det välsignade såret! Ack, vilket ljuvligt ont!

När Cosette fann sin far sjuk, hade hon lämnat paviljongen och åter fått smak för den lilla bostaden på bakgården. Hon stannade nästan hela dagarna hos Jean Valjean och läste för honom de böcker, som han mest tyckte om. I allmänhet var det resebeskrivningar. Jean Valjean levde upp på nytt, hans lycka strålade som aldrig förr, Luxembourg, den unga, okända flanören, Cosettes avvisande hållning, alla dessa moln, som fördyst-

rat hans själ, skingrades nu. Han gick så långt, att han sade till sig själv: — Jag har inbillat mig det hela, jag är en gammal dumbom.

Hans lycka var sådan, att den rysliga upptäckten av Thénardiers, som varit så oväntad i Jondrettes koja, icke längre berörde honom. Han hade lyckats fly, man hade förlorat spåret, och vad behövde han då bry sig om allt annat? Han tänkte endast på att de olyckliga voro att beklaga. De voro nu inspärrade i fängelset och kunde således icke göra någon skada, tänkte han, men vilken beklagansvärd familj såg han här i nöd och elände! Om den ohyggliga händelsen vid Barriére du Maine hade Cosette icke uttalat sig.

I klostret hade syster S:t Mechtilde undervisat Cosette i musik. Cosette hade en röst, som liknade en sångfågels, och ibland om aftnarna sjöng hon vemodiga sånger i sjuklingens bostad, vilket utgjorde ett stort nöje för Jean Valjean.

Våren anlände och trädgården var vid denna årstid så vacker, att Jean Valjean sade till Cosette: — Du går aldrig mera dit, jag önskar att du tager dig en promenad där! — Som du vill fader, sade Cosette.

Och för att göra sin far till viljes återtog hon

sina promenader i trädgården, ofta ensam, emedan, som vi redan anmärkt, Jean Valjean nästan aldrig gick dit, troligen därför att han fruktade för att bliva iakttagen.

Jean Valjeans sår hade varit ett avbrott i hans enformighet.

När Cosette såg, att hennes far led mindre, att han höll på att bättra sig, och att han syntes lycklig, erfor hon en känsla av belåtenhet, vilken hon själv knappast märkte, men som kom omedvetet och naturligt. Snart var mars månad inne, dagarna blevo längre, vintern försvann, och när vintern försvinner, försvinner också alltid något av vår melankoli; sedan kom april, sommarens daggryning, frisk som varje gryning, glad liksom barnaglädje, visserligen en smula fallen för gråt, liksom alla nyfödda. Denna månad är rik på härliga ljusglimtar, som från himlen, molnen, träden, ängarna och blommorna stråla rakt in i människans hjärta.

Cosette var ännu för ung för att denna aprilglädje, som liknade henne själv, icke skulle inverka på henne. Dysterheten i hennes tankar försvann, utan att hon märkte det. Våren lyser upp det mörka sinnet liksom middagssolen lyser upp en mörk källare. Cosette kände sig icke

längre så sorgsen och dyster. Om förmiddagarna, vid tiotiden, efter frukosten, när hon lyckats övertala sin far att på en kvarts timma komma ned i trädgården, och då hon promenerade med honom i solen framför trappan till paviljongen och stödde hans sjuka arm, varseblev hon icke själv, att hon smålog i varje ögonblick, och att hon var lycklig.

Jean Valjean såg med glädje, att hon blomstrade upp och blev frisk på nytt.

— O, det välsignade såret, upprepade han tyst för sig själv.

Och han kände tacksamhet mot Thénardier. När hans sår blivit läkt, hade han åter börjat sina ensliga promenader i skymningen.

Det skulle vara ett stort misstag att tro, att man kan vandra ensam i de obebodda trakterna av Paris utan att möta något äventyr.

II.

MOR PLUTARQUE ÄR ICKE OROLIG ÖVER FÖRKLARINGEN AV ETT FENOMEN.

En afton hade lille Gavroche icke fått någon mat; han märkte, att han dagen förut icke fått någon middag; sådant började bli obehagligt i längden. Han fattade det beslutet att försöka skaffa sig kvällsmat. Han begav sig därför bort mot La Sâlpetrière, som är ödsligt och obebott; där kan man möjligen finna något oförmodat; där ingen människa finnes, finner man ändå ibland någonting. Han kom ända fram till en förstad, som han trodde vara byn Austerlitz. Under ett av sina föregående strövtåg hade han där funnit en gammal trädgård, där en gubbe och en gumma hade sitt tillhåll tillika med ett passabelt äppleträd. Vid sidan av detta äppleträd hade han sett en slags låda, som användes till förvaring av frukt, och vars lås icke var synnerligen säker, och där man möjligen kunde skaffa sig ett äpple. Ett äpple, det är detsamma som kvällsmat, ett äpple kan uppehålla livet. Det som varit Adams

olycka, kunde bli Gavroch's räddning. Trädgården gränsade intill en ödslig och icke stenlagd gränd, där buskarna frodades i väntan på de hus, som i framtiden skulle byggas; denna gränd skilde trädgården genom ett staket.

Gavroche begav sig iväg emot trädgården till; han kände igen gränden, han kände igen äppleträdet, han konstaterade, att fruktlådan fanns, han undersökte staketet och fann, att det var en småsak att klättra över det. Det började skymma, icke en katt syntes i gränden; tillfället var gynnsamt. Gavroche gjorde sig färdig att ta ett språng, men stannade tvärt; man talade inne i trädgården. Gavroche kikade in genom en öppning i staketet.

På två stegs avstånd ifrån honom, på andra sidan staketet, just på den plats, där han skulle kommit fram, om han verkställt sitt beslut att tränga sig igenom, befann sig en sten, vilken gjorde tjänst såsom bänk, och på denna bänk satt nu den gamle mannen från trädgården, och den gamla gumman stod framför honom. Gumman mumlade en del ord mellan tänderna; Gavroche var indiskret nog att lyssna.

— Herr Mabeuf! sade gumman.

— Mabeuf, tänkte Gavroche, det var också ett märkvärdigt namn.

Den på så sätt tilltalade gubben rörde sig icke. Den gamla fortsatte:

— Herr Mabeuf!

Mannen lyfte icke sina ögon från marken men beslöt sig för att svara:

— Nåväl, mor Plutarque!

— Mor Plutarque! tänkte Gavroche. Återigen ett märkvärdigt namn!

Mor Plutarque fortsatte och tvingade gubben att deltaga i samtalet.

— Värden är icke nöjd.

— Varför?

— Han har tre kvartalshyror att fordra.

— Om tre månader blir det fyra.

— Han säger, att han skall låta köra ut herrn.

— Jag kan förstå det.

— Frukthandlerskan vill ha sin betalning. Hon lämnar intet mer på kredit. Vad skola vi elda med denna vinter? Vi äro snart utan ved.

— Det finnes ju alltid solen.

— Slaktaren vägrar kredit, han lämnar icke mer något kött.

— Det var ju alldeles utmärkt. Jag har svårt för att äta kött. Det är så svårsmält.

— Vad skall man då äta?

— Bröd.

— Bagaren vill ha avbetalning; utan pengar intet bröd, säger han.

— Det är gott.

— Vad skall Ni då äta?

— Vi hava äpplena i lådan där.

— Men, herrn, det är alldeles omöjligt att leva utan pengar.

— Det har jag inga.

Gumman gick sin väg, gubben kvarstannade ensam. Han satte sig ned för att tänka. Gavroche tänkte även å sin sida. Det började nästan bli natt.

Det första resultatet av Gavroches tänkande var detta, att han icke klättrade över staketet, han kröp fram under det. Buskarna stodo här icke så täta.

— Tänk, sade Gavroche, det här är ju en riktig alkov och han gömde sig i den. Han var nu nästan alldeles invid fader Mabeufs bänk. Han kunde höra åttioåringen andas.

I stället för att äta, tänkte Gavroche försöka somna. Men det var som kattens sömn, sömn med ett öga. Samtidigt som han slumrade, lurade han.

Himmelens ljusa skimmer lyste upp marken, och gränden liknade en ljus strimma mellan två mörka buskrader.

Plötsligt uppenbarade sig två skuggor på den vita strimman. Den ena syntes framför den andra med något avstånd emellan.

— Aha, här komma två stycken! — sade Gavroche till sig själv.

Den främsta skuggan syntes tillhöra en gammal borgare. Han gick något framåtlutad, såg tankfull ut, var mer än enkelt klädd, vandrade långsamt, såsom hans ålder bjöd och syntes vara ute för att flanera under stjärnorna.

Den andra var rak, spänstig och smärt. Denna figur avpassade sin gång efter den förstas, men trots långsamheten tillkännagav hans utseende, att han besatt både smidighet och styrka. Det fanns någonting lömskt och oroväckande hos denna figur, trots att han till utseendet tillhörde den sorts människor, som man då kallade eleganter. Hans hatt hade en fin form, den svarta, väl skurna rocken av fint kläde, satt åt om livet, huvudet bar han upp med en viss grace, och under hatten skymtade man ett blekt, ungdomligt ansikte. Detta ansikte hade en ros i munnen. Den andra

skuggan kände Gavroche genast igen; det var Montparnasse.

Vad den förre beträffar, så kände han ingenting annat till om denne, än att det såg ut att vara en hygglig gammal man.

Gavroche började genast göra sina iakttagelser. En av de två personerna hade tydligen någonting i sinnet mot den andre. Gavroche hade en utmärkt plats, varifrån han kunde iakttaga allt, som kunde hända. Alkoven var ett utmärkt gömställe. Att Montparnasse var på jakt vid denna timme och på detta ställe, det var hotande nog. Gavroche kände sina gamängkänslor röra sig av medlidande med den gamle mannen.

Vad var att göra? Skulle han träda emellan? Det kunde framkalla ett skratt från Montparnasse. Gavroche kunde icke förneka, att såväl han som gubben skulle endast utgöra tvenne munsbitar för den rysansvärda, adertonårige banditen. Under det Gavroche funderade, utfördes attentatet hastigt och illistigt. Det var tigerns angrepp på vildåsnan, spindeins angrepp på flugan. Montparnasse kastade plötsligt bort rosen, var med ett språng framme hos gubben, grep tag i kragen och fasthöll honom med en jättekraft, så att Gavroche med möda kunde avhålla sig från att skrika. Ett ögon-

blick senare låg en av de båda männen under den andra, kullslagen, rosslande och vred sig som i ett skruvstäd, men det hade icke gått alldeles så, som Gavroche väntat sig. Den som låg underst på marken var Montparnasse; den, som hade övertaget, var den gamle mannen.

Allt detta tilldrog sig på några stegs avstånd ifrån Gavroche.

Den gamle mannen hade tagit emot törnen men givit den tillbaka med en så oerhörd kraft, att det endast varit ett ögonblicks verk att angriparen och den angripne bytt roller.

— Det var mig en duktig gamling, tänkte Gavroche.

Och han kunde icke låta bli att klappa i händerna. Men denna handklappning hörde ingen. Den nådde icke fram till de bägge kämpande, vars tankar endast upptogos av striden; de voro likgiltiga för allt annat, och de hade endast tankar på att slåss.

Så småningom inträdde tystnad. Montparnasse spjärnade icke längre emot. Gavroche sade till sig själv:

— Kanske han är död.

Den gamle mannen hade icke sagt ett ord och icke låtit ett ljud undslippa sig. Han reste sig

nu, och Gavroche hörde honom säga till Montparnasse:

— Res dig upp.

Montparnasse reste sig, men den gamle mannen fasthöll honom. Montparnasse var förödmjukad och utom sig av förargelse. Han kände sig ungefär såsom en varg skulle göra, om han hade blivit biten av ett får. Gavroche spetsade både ögon och öron och ansträngde sig med fördubblade krafter att iakttaga allt. Han hade oerhört roligt.

Hans noggranna uppmärksamhet såsom åskådare fick sin belöning. Han uppfattade följande samtal, som tack vare mörkret erhöll en viss tragisk ton. Den gamle mannen frågade, och Montparnasse svarade.

— Hur gammal är du?

— Nitton år.

— Du är frisk och stark. Varför arbetar du icke?

— Emedan det tråkar ut mig.

— Vad har du då för dig?

— Jag latar mig.

— Tala allvarligt! Kan man göra någonting för dig? Vad skulle du vilja bli?

— Tjuv.

Det blev alldeles tyst. Den gamle tycktes försjunka i tankar. Han förblev orörlig men släppte icke taget om Montparnasse.

Allt emellanåt försökte banditen, som var både stark och smidig, att rycka sig lös, alldeles som ett vilddjur, vilket fastnat i någon snara. Han hoppade hastigt till, försökte sätta krokben, slingrade sig och krumbuktade sig och gjorde alla försök att slita sig loss. Den gamle tycktes knappast lägga märke till det utan fasthöll bägge hans armar med en enda hand på ett sätt som visade den överlägsna styrkans suveräna likgiltighet.

Den gamle mannen blev en stund försänkt i djupa tankar, därefter såg han på Montparnasse med en stadig blick, höjde rösten och höll i det mörker, som omgåvo dem, ett högtidligt tal, varav intet undgick Gavroche.

— Mitt barn, på grund av idel lättja träder du in på den besvärligaste av alla levnadsbanor. Ah, du säger själv, att du är en latmask; gör dig redo att arbeta. Har du sett den rysliga maskin, som kallas ett valsverk? Det gäller att taga sig i akt, den är både listig och stark; får den blott tag i din ena rockskört, så måste du följa med helt och hållet. En sådan maskin är lättjan. Stanna, medan tid ännu är, och rädda dig, eljest är det förbi med

dig, och du skall snart vara krossad mellan kuggarna. Är du en gång gripen, så är du hopplös. Arbeta i stället oförtrutet, låt arbetets obevekliga järnhand gripa dig. Förtjäna ditt bröd. Arbeta och gör din plikt, det vill du icke och att vara såsom alla andra, det tråkar ut dig. Nåväl! Du skall få det annorlunda! Arbetet är lagen, och den som vägrar att följa den, emedan han tycker det är tråkigt, den skall få sitt straff. Du vill icke vara arbetare, men du skall bliva deras slav. Du har icke velat underkasta dig den hederlige mannens trötthet, därför skall du också svettas de fördömdas svett. Där andra sjunga, där skall du klaga. Du skall på långa sträckor nedifrån djupet se människor arbeta, och det skall förefalla dig såsom vilade de sig. Bonden, skördemannen, matrosen, smeden, skola synas dig avundsvärda, liksom de saliga i paradiset. Huru muntert hoppa icke gnistorna ifrån städet! Vilken glädje att arbeta med plogen och uppbinda kärvarna! Huru festligt att låta fartyget fritt löpa för vinden! Du lätting, gräv, släpa, rulla, gå! Bär din boja, du är ett lastdjur i helvetets tjänst! Att ingenting göra det är ditt mål. Så hör då! Icke en vecka, icke en dag, icke en timma skall du leva utan ansträngning. Du skall icke kunna lyfta någonting

utan oro och ängslan. Varje minut, som passerar förbi, skall tära på dina muskler. Det som för andra är lätt som en fjäder, skall för dig bli tungt som ett stenberg. Det allra lättaste skall för dig bli det allra svåraste. Livet för dig skall te sig som skepnaden av ett vidunder. Att gå, komma, andas, allt detta skall för dig vara ett oerhört arbete. Din tunga skall förefalla dig som en jättetyngd. Antingen du skall gå hit eller dit, så skall det bli lika svårt för dig. Vilken annan människa som helst behöver, när han önskar gå ut, endast låsa upp sin port, så är han genast ute, men om du vill gå ut, så skall du tvingas genombryta din mur. Vad behöva andra göra för att komma ut på gatan? De stiga ned för sin trappa. Men du, du skall sönderslita dina lakan i din säng, du skall göra dig ett rep, du skall hissa dig ut genom fönstret, och på detta rep skall du hänga över en avgrund. Detta skall du göra mitt i natten, i stormen, i regnet, i ovädret, och om repet icke räcker till, skall du endast hava en utväg, den att falla. Att på en slump falla ned i djupet från en obestämd höjd; på vad? På det som finns där nere, på det okända. Eller också skall du klättra genom en skorstenspipa med risk att bränna dig; eller skall du krypa genom kloakrännor och befa-

ra, att du drunknar i dem. Jag vill icke tala om de hål, som måste stoppas igen, om de stenar, som måste borttagas och sättas tillbaka tjugotals gånger om dagen, om sanden, som man måste gömma i säcken. Det finnes ett lås; vanliga borgare ha en nyckel i sin ficka. Men om du skulle vilja öppna låset, så måste du först utföra ett storverk; du skall taga ett myntstycke och sönderskära det i två bitar; med vilka verktyg? Du måste själv finna upp dem. Det blir din sak. Sedan skall du hålka ur det inre i båda skivorna, men du måste vara noggrann, så att du icke förstör den yttre kanten, och utmed kanten skall du sätta skruvgängor, så att dessa båda halvor noga passa in i varandra alldeles som ett lock måste passa på sin ask. När övre och nedre halvan på så sätt blivit sammanfogade, skall ingen märka det. Vaktkonstaplarna, ty de släppa aldrig ögonen ifrån dig, skola endast se en tjock slant, men för dig är det en dosa. Vad skall du lägga i denna dosa? En liten stålbit, en fjäder, på vilken du skurit tänder, och varav du gjort dig en såg. Medels denna såg, lång som en knappnål och gömd i en slant, skall du skära av kolven på låset, rigeln, hänglåsbygeln och järnstången i ditt fönster och järnringen omkring ditt ben. Sedan du utfört detta storverk,

sedan du fullbordat allt, sedan du verkställt alla dessa arbeten, som krävt både konst, skicklighet, händighet och tålamod, och om man då får veta, att det är du, som gjort allt detta, vad blir då din lön? Jo, fängelset. Där ser du din framtid. Lättjan, nöjeslystnaden, vilka avgrunder. Att göra ingenting, det är det sämsta man kan göra, förstår du mig? Att leva sysslolös, att så att säga äta på samhället, det är liktydigt med att vara en parasit, ett skadedjur. Sådant för alltid till elände. Den som vill vara en snyltgäst, han blir slutligen ohyra. Men det roar dig icke att arbeta. För dig finns endast en tanke; du vill dricka gott, äta gott och sova gott. Du skall få dricka vatten, äta det grövsta bröd som finnes. Du skall sova på en planka och din kropp skall fjättras i en järnboja, av vars köld du skall lida. Du skall bryta denna boja och du skall rymma. Det är gott och väl. Du skall kräla som ormen ibland buskarna i skogen och du skall livnära dig av örter, som finnas i markerna. Men du skall bli återförd. Och då skall du få tillbringa flera år i en håla, fastsmidd vid en vägg, du skall söka efter din vattenkruka, och du skall få bita i ett brödstycke, vilket icke ens hundarna vilja äta, och de bönor, som

bjudes dig, ha maskarna bitit i förut. Du skall bli lik en insekt i en källare.

Ah! Hav då förbarmande med dig själv, olyckliga barn, så ung, så ung, att du för knappt tjugo år sedan lämnade din amma, och säkert har du fortfarande en mor i livet. Jag ber dig, lyssna till mig. Du vill bära vackra, svarta kläder, fina stövlar, frisérat hår, behaga kvinnfolken och över huvud taget vara fin. Men, du skall bli slätrakad i huvudet, och du skall iklädas en röd klädnad och träskor. Du vill bära en ring på fingret, men i stället skall du ha ett järn om halsen. Om du betraktar en kvinna, så kommer du att få ett slag av battongen. Du träder in där vid tjugo års ålder och du lämnar det vid femtio år. Du träder in ung, blomstrande och frisk med blixtrande ögon och alla dina vita tänder och ditt ungdomliga, vackra hår, men du går ut därifrån kraftlös, krokig, tandlös, ful och vithårig. Ack, mitt stackars barn, du är inne på fel väg, lättjan är en dålig kamrat, det finnes icke något mera mödosamt arbete än att stjäla. Tro mig och åtag dig icke en lättings mödosamma yrke. Att vara en bov är alls icke så bekvämt, som man tror. Det är mindre besvärligt att vara en hederlig man. Gå nu och tänk över vad jag sagt dig. Det är så

sant, vad var det du ville hava av mig? Min börs? Se här!

Gubben släppte nu Montparnasse och lade i hans hand sin börs, vilken Montparnasse vägde ett ögonblick. Med samma automatiska försiktighet som om han stulit den, lät Montparnasse den glida ned i bakfickan på sin rock.

Sedan detta var gjort, vände den gamle honom ryggen och återtog lugnt sin promenad.

— Odåga! mumlade Montparnasse.

Vem var den gamle mannen? Läsaren har säkerligen redan gissat det. Montparnasse stod kvar och såg honom försvinna i skumrasket. Detta hade en olycklig följd för honom.

Medan den gamle mannen avlägsnade sig, närmade sig Gavroche.

Gavroche hade med en blick åt sidan försäkrat sig om att fader Mabeuf, kanske sovande, ännu satt kvar på bänken. Sedan kröp gamängen fram från sitt gömställe och smög sig i mörkret bort mot Montparnasse, som stod orörlig. Han lyckades komma ända in på honom utan att bliva varken sedd eller hörd, stack försiktigt sin hand i bakfickan på den fina, svarta rocken, tog börsen, drog handen tillbaka och kröp åter undan i mörkret, krälande liksom en orm. Montparnasse, som

icke hade minsta orsak att vara på sin vakt, och, som för första gången i sitt liv tänkte, hade icke upptäckt någonting. När Gavroche uppnått den plats, där fader Mabeuf befann sig, kastade han börsen över staketet och skyndade sig bort därifrån.

Börsen föll ned på fader Mabeufs fot. Detta vidrörande väckte honom. Han böjde sig ned och tog upp börsen. Han förstod rakt ingenting, men han öppnade den. Det var en börs med två fack; i det ena fanns det en del småpengar, i det andra fanns det sex guldmynt.

Fullkomligt förbluffad bar herr Mabeuf börsen till hushållerskan. Den har fallit ifrån himlen, sade mor Plutarque.

FEMTE BOKEN.

Där slutet icke liknar början.

I.

ENSLIGHETEN OCH KASERNEN I FÖRENING.

Cosettes sorg, som för fyra, fem månader sedan var så stor, hade nu betydligt mildrats, utan att hon så småningom dag efter dag droppvis kände någonting i sin unga, jungfruliga själ förändras, hon riktigt själv visste hur. Naturen, våren, ungdomen, kärleken till sin far, den glättiga åsynen av fåglarna och blommorna, allt detta gjorde, att och det liknade nästan glömska. Höll elden på att slockna helt och hållet, eller var den endast dämpad genom ett lager av aska? Det verkliga förhållandet var, att hon numera sällan kände någon smärta eller någonting som brände. En dag kom hon dock helt plötsligt att tänka på Marius. — Ah! sade hon till sig själv, jag tänker ju aldrig mer på honom.

I samma vecka upptäckte hon under en av

sina promenader förbi trädgårdsgrinden en stilig lanciärofficer, smärt om livet som en geting, elegant uniform, kinder, nästan som en flickas, sabeln under armen, väl frisérade mustascher och glänsande schapka. Förresten hade han ljust hår, blå ögon, runt ansikte, vackert, men tillgjort. I allt utgjorde han en kontrast till Marius. Han hade en cigarr i munnen. Cosette tänkte, att denne officer förmodligen tjänstgjorde vid kasernen på Babylonegatan.

Följande dag såg hon honom åter gå förbi. Hon lade märke till timmen.

Från detta ögonblick, var det kanske en slump, såg hon honom nästan dagligen passera. Officerens kamrater hade gett akt på, att i denna ovårdade trädgård, bakom den förfallna rokokogrinden, fanns en ganska söt varelse, som nästan alltid visade sig, när den vackre löjtnanten gick förbi. Löjtnanten är icke okänd för läsaren, det var Théodule Gillenormand.

— Se bara på, sade de till honom, där är en liten en, som har ett gott öga till dig, skall du inte se på henne?

— Tror ni jag har tid att titta på alla flickor, som se efter mig, svarade löjtnanten.

Det var just i detta ögonblick, som Marius gick omkring i dödstankar och sade till sig själv:

— Ack, om jag blott finge återse henne, innan jag dör!

Om han hade fått sin önskan uppfylld, om han i dessa ögonblick fått se Cosette betraktande en lanciär, så skulle han saknat ord och han skulle ha dött av sorg.

Vems var felet? Ingens.

Marius tillhörde dessa naturer, som gräva ned sig i smärta och som förbli däri; Cosette däremot tillhörde dem, som visserligen försjunka i dess djup, men som resa sig upp igen.

Cosette genomgick för övrigt vid denna tid den farliga period, då hon överlämnat sig själv åt drömmerier, som ibland äro så vanliga hos en ung kvinna. Den ensamma flickans hjärta liknade vinrankans klängen, vilka, endast ledda av slumpen, klänga sig fast vid det, som kommer i deras väg. Det är ofta en tillfällighet, som är avgörande för den föräldralösa flickan, antingen hon är fattig eller rik, ty rikedomen utesluter icke ett olyckligt val; mesallianser kunna ingås emellan personer, vilka stå aldrig så högt, och den verkliga mesalliansen är den, som ingås mellan två själar, vilka icke kunna förenas. Det finnes mer än en okänd

ung man utan vare sig namn, börd, förmögenhet, som uppbär ett tempel av ädla känslor och nobla tankar, men det finnes också många män av värld, som förefalla nöjda och välmående, med blanka stövlar och vackra ord. På deras yttre finnes intet att anmärka, men deras inre är uppfyllt av våldsamma och orena passioner, och frånsett dessa äro de tomma och ytliga. Vad tilldrog sig nu i Cosettes själ? En lugn och slumrande passion, kärleken i något oklart tillstånd, någonting som ibland var klart och glänsande, ibland grumligt och ibland mörkt och dystert. Bilden av den vackre officeren återspeglade sig på ytan. Fanns det måhända ett minne, som låg djupt förborgat? Kanske. Cosette visste det icke.

Det tilldrog sig nu en märkvärdig händelse.

II.

COSETTES FARHAGOR.

Under den första fjärdedelen av april gjorde Jean Valjean en resa. Detta hände, som man vet, då och då med ganska långa mellantider. Han stannade aldrig borta längre än ett par dagar, på sin höjd tre. Vart reste han? Ingen visste det, icke ens Cosette. Endast en gång hade hon på en sådan resa följt honom till hörnet av en liten återvändsgränd, som hette: Impasse de la Planchette. Där hade han stigit av och åkdonet hade fört Cosette tillbaka till Babylonegatan. Det var vanligen när huset saknade penningar, som Jean Valjean gjorde dessa små resor. Jean Valjean var då borta, han hade sagt:

— Jag kommer tillbaka om tre dagar.

På aftonen var Cosette i salongen. För att roa sig hade hon öppnat pianot och, accompagnerande sig själv, hade hon börjat sjunga Eurynthes kör: Chasseurs egarés dans les bois, vilken kanske är den vackraste av all musik. När hon hade slutat, förblev hon sittande tankfull.

Plötsligt tyckte hon sig höra steg av någon, som gick i trädgården.

Det kunde icke vara hennes far; han var borta; det kunde icke vara Toussainte; hon hade redan gått och lagt sig. Klockan var tio på aftonen.

Hon gick bort till salongens stängda fönster, lade örat intill och lyssnade.

Hon tyckte sig höra en karls steg, sakta och försiktiga.

Hon skyndade hastigt upp för trappan och in i sitt rum, öppnade något på jalusien och såg ut i trädgården. Det var för ögonblicket alldeles månljust. Man knude se lika tydligt som om det varit dagsljus.

Där syntes ingen människa. Hon öppnade fönstret. Trädgården var fullkomligt lugn, och de delar man kunde se utav gatan, voro lika ödsliga som alltid.

Cosette trodde, att hon hade misstagit sig. Hon tyckte sig ha hört buller. Det var förmodligen en hallucination, uppkommen genom Vebers dystra och underliga kör, som för själen öppnar djupen, där man hör skogens sus, där man hör de fallna grenarna knastra under jägarens steg, när man skymtar dem i skymningen.

Hon tänkte icke vidare på detta.

Förut hade Cosette av naturen icke varit särskilt rädd av sig. Det fanns i hennes ådror någonting av bohêmens blod och något av den barfotavandrande äventyrerskans. Man torde draga sig till minnes, att hon var mera lärka än duva. I grund och botten var hon av en modig och djärv natur. Följande dag vid mörkrets inbrott promenerade hon i trädgården. Under inflytande av de orediga tankar, som sysselsatte henne, tycte hon sig visserligen då och då höra något ljud, liknande det, som hon hört dagen förut, detta, att någon liksom gick i mörkret under träden icke långt ifrån henne; men hon sade till sig själv, att ingenting liknar stegen av någon som går i gräset så mycket som ljudet av tvenne grenar, som gnida sig emot varandra, och hon brydde sig icke mera om att ge akt därpå. För övrigt såg hon alls ingenting.

Hon lämnade buskaget och skulle just gå förbi en liten grön plan för att komma fram till trappan. Månen, som höll på att gå upp bakom henne, kastade, just som Cosette trädde fram från träden, hennes skugga framför henne på gräsplanen.

Cosette stannade förskräckt.

Vid sidan av hennes skugga tecknade månskenet tydligt ännu en annan fruktansvärd och

skräckinjagande skugga, som hade en rund hatt. Det var som skuggan av en man, vilken befunnit sig i närheten av trädgruppen några steg ifrån Cosette. Hon blev stående en minut utan att kunna vare sig tala, skrika, röra sig eller vända på huvudet.

Slutligen samlade hon allt sitt mod och vände sig resolut om.

Där fanns ingen.

Hon såg på marken. Skuggan hade försvunnit.

Hon gick åter in ibland träden, sökte överallt i alla vrår, gick ända fram till grinden men fann ändå ingenting.

Hon kände sig verkligen genomisad av rädsla. Var det också denna gång en hallucination? Kunde sådant vara möjligt två dagar efter varandra? En hallucination kunde man tänka sig men två, det var omöjligt. Det låg någonting oroväckande däri, att skuggan icke varit ett spöke. Spöken bära sällan runda hattar.

Följande dagen återkom Jean Valjean. Cosette talade om för honom vad hon trott sig ha sett och hört. Hon väntade, att hon skulle bliva lugnad av sin far, vilken skulle höja på axlarna och säga:

— Du är en liten tokig flicka.

Jean Valjean blev fundersam.

— Det kan icke vara någonting, sade han.

Han lämnade henne, uppgivande någon förevändning härför och gick ned i trädgården, där hon såg honom undersöka grinden.

På natten vaknade hon; denna gång var hon alldeles säker på, att hon hörde någon gå med tydliga steg, helt nära trappan under hennes fönster. Hon skyndade dit och öppnade det. Det fanns verkligen i trädgården en karl, som höll en stor käpp i handen. I det ögonblick som hon var på väg att skrika, belyste månen karlens ansikte. Det var hennes far.

— Han är säkert mycket orolig

Jean Valjean tillbragte såväl denna som de båda följande nätterna ute i trädgården. Cosette kunde se honom genom sin jalusi.

Den tredje natten hade månskenet avtagit, och månen gick icke upp förrän mycket senare. Klockan kunde väl vara ett på morgonen, då hon hörde ett starkt ljudande skratt och sin faders stämma, som ropade:

— Cosette!

Hon kastade sig ur sängen, tog på sig sin morgonklänning och öppnade fönstret.

Hennes far stod där nere på planen.

— Jag väcker dig för att göra dig lugn, sade han. Titta här. Här har du din skugga med den runda hatten.

Och han visade henne på gräsmattan en skugga, som månen avtecknade, och som verkligen liknade skepnaden av en man, vilken bar en rund hatt. Det var skuggan av en skorstenspipa av järnbleck med en huv över, som befann sig på ett tak i grannskapet.

Cosette började också att skratta; alla hennes ängsliga gissningar försvunno och följande dag vid frukosten kunde hon glatt skämta med sin far om spökträdgårdens skuggor, som utgjordes av skorstenspiporna. Jean Valjean återfick fullkomligt sitt lugn; vad Cosette beträffar, så bekymrade hon sig icke om, ifall skorstenspipan verkligen befanns ligga i riktningen av den skugga, som hon sett eller trott sig se, eller om månen befann sig på samma plats av himlen. Hon tänkte alls icke på det märkvärdiga förhållandet, att en skorstenspipa kan vara rädd för att bli gripen in flagranti och försvinna, när man ser på hennes skugga, ty skuggan hade försvunnit, när Cosette vänt sig om; härpå var hon alldeles säker. Cosette lugnade sig fullständigt. Beviset var nog för henne och hon tänkte icke längre på, att det kun-

de vara någon som promenerat i trädgården på aftonen eller mitt i natten.

Efter några dagar uppenbarade sig emellertid någonting nytt.

III.

TJÄNSTEFLICKANS PRAT.

I trädgården strax intill grinden åt gatan fanns en stenbänk, vilken medels en häck doldes för nyfikna blickar, ehuru en arm mycket lätt kunde sträcka sig ditin igenom grinden och häcken.

En afton i samma månad, alltså i april, hade Jean Valjean gått bort, och Cosette hade efter solnedgången satt sig på denna bänk. Vinden susade i löven; Cosette satt och tänkte; en vemodsfull stämning, vilken hon icke kunde klargöra för sig själv, överföll henne så småningom; det var detta oförklarliga vemod, som aftonen ofta skänker, och som måhända kommer sig därutav, att gravens mysterier vid denna tid halvt avslöja sig.

Fantine var måhända orsak till denna skugga.

Cosette reste sig, gick långsamt omkring i trädgården, promenerande i det fuktiga gräset och i det somnanbuliska tillstånd, vari hon befann sig, sade hon till sig själv: — Det fordras verk-

ligen träskor för att kunna gå i trädgården vid denna tiden. Man förkyler sig.

Hon gick tillbaka till bänken.

I samma ögonblick som hon tänkte sätta sig ned, märkte hon, att på den plats, hon lämnat, låg en ganska stor sten. Hon visste med bestämdhet, att den icke fanns där förut.

Cosette betraktade denna sten och frågade sig själv vad den skulle betyda. Plötsligt gick det upp för henne, att stenen icke hade kommit på bänken av sig själv, utan att den blivit ditlagd av någon, att en arm stuckits in genom grinden och denna tanke skrämde henne. Denna gång ägde hennes rädsla grund. Intet tvivel var möjligt; stenen var där; hon rörde icke vid den; hon skyndade därifrån utan att våga se sig om, hon rusade in i huset och stängde ögonblickligen dörrarna till trappan och låste fönsterluckorna. Hon frågade Toussaint:

— Har min far kommit tillbaka?

— Inte ännu, fröken.

(Vi hava en gång för alla anmärkt, att Toussaint stammade. Man torde tillåta oss, att vi icke vidare påpeka detta fel, vilket är olämpligt att försöka återgiva i skrift.)

Jean Valjean, som gärna promenerade omkring

om nätterna försänkt i tankar, kom ofta ganska sent hem.

— Toussainte, återtog Cosette, du stänger väl luckorna till trädgården ordentligt varje afton och sätter för bommarna och skjuter för riglarna?

— Ja, var lugn, fröken.

Toussainte glömde aldrig detta, och Cosette visste det också, men hon kunde aldrig låta bli att tillägga:

— Det är så ödsligt här.

— Ja, det är det nog, sade Toussainte. Man skulle kunna bli mördad här på kortare tid än man skulle hinna skrika. Och så ligger icke herrn i samma hus. Men var inte orolig, fröken, jag stänger fönstren som voro de bastiljer. Ensamma kvinnor! Man kan ju bli rädd för mindre. Föreställ Er, att det mitt i natten skulle komma in några karlar i rummet och säga: Håll dig tyst, och som skulle göra sig beredda att skära halsen av en. Att dö betyder icke så mycket; man dör, det är gott och väl; vi skola alla dö en gång, men det obehagliga är, att dessa karlar skola vidröra en. Och deras knivar sedan, så skarpa de måste vara! Ack, min Gud!

— Var tyst, sade Cosette. Lås överallt.

Förskräckt över det melodrama, som Toussa-

inte improviserat och kanske något vid tanken på den gångna veckans syner vågade Cosette icke ens säga: — Se efter stenen, som någon lagt på bänken!

Så rädd var hon för att öppna trädgårdsdörren och för att "karlarna"skulle komma in. Hon lät omsorgsfullt låsa alla dörrar och fönster och lät Toussainte undersöka hela huset ifrån källaren till vinden, stängde in sig i sitt rum, sköt för riglarne, tittade under sin säng, lade sig och sov dåligt. Hela natten såg hon stenen, stor som ett berg och full av grottor.

I soluppgången — den uppgående solen äger förmågan att förhjälpa oss till att glömma våra nattliga farhågor och framkalla ett leende — i soluppgången vaknade Cosette, ansåg sin rädsla endast som en nattlig mardröm och tänkte:

— Vad har jag drömt om? Det är alldeles som med stegen, vilka jag förra veckan trodde mig höra i trädgården.

Det är alldeles som med skuggan av skorstenspipan. Skulle jag vara feg som en pultron? Solen, som strålade in genom springorna på fönsterluckorna, lugnade henne, så att alla farhå-

gor försvunno ur hennes tankar till och med stenen.

Det hade aldrig funnits någon sten på bänken, liksom det aldrig funnits någon karl med rund hatt i trädgården; jag har drömt om stenen liksom om det andra.

Hon klädde på sig, gick ned i trädgården, tog vägen bort till bänken och kände en kall rysning. Stenen fanns där. Men detta varade endast ett ögonblick. Vad som var rädsla om natten, är nyfikenhet om dagen.

— Bah! sade hon. Jag skall se efter.

Hon lyfte upp stenen, som var ganska stor. Under den fanns någonting som liknade ett brev.

Det var ett kuvert av vitt papper. Cosette tog det. Det fanns ingen adress på den ena sidan, inget sigill på den andra. Men kuvertet, ehuru öppet, var dock icke tomt. Hon upptäckte papper inuti det.

Cosette kastade en blick i det. Det var icke längre rädsla hon kände, det var nyfikenhet; det var en uppstigande ångestkänsla.

Cosette tog fram kuvertets innehåll, ett litet pappershäfte, där varje sida var numrerad och innehöll några rader, vilka enligt Cosettes mening, voro skrivna med en fin, vacker stil.

Cosette sökte efter ett namn, men det fanns intet; hon sökte en signatur, men icke heller någon sådan fanns. Till vem var detta adresserat? Förmodligen till henne själv, eftersom en hand lagt paketet på hennes bänk. Vem kom det ifrån? En egendomlig makt fängslade henne, hon försökte vända bort sina ögon ifrån bladen, som darrade i hennes hand, hon betraktade himlen, gatan, akasierna, som badade i ljus, duvorna, som sutto på ett tak i närheten; därefter föllo plötsligt hennes blickar ned på manuskriptet, och hon sade till sig själv, att hon måste få reda på vad det innehöll.

Se här vad hon läste.

IV.

ETT HJÄRTA UNDER EN STEN.

Kärleken är hela världen, förvandlad till en enda varelse: att göra en enda varelse till Gud.

Kärleken är änglarnas hälsning till stjärnorna.

Vad själen är sorgsen, när den är sorgsen genom kärleken!

Huru tomt, när det väsen är borta, vilket ensamt uppfyller världen! Åh, huru sant är det icke, att den älskade blir Gud. Man skulle kunna förstå, att Gud skulle avundas detta väsen, om icke han, som är allas Fader, tydligen hade skapat hjärtat och hjärtat för kärleken.

Man behöver endast skymta ett småleende under en vit crepehatt med lila band för att själen skall inträda i drömmarnas palats.

Gud står bakom allt, men allt gömmer Gud. Tingen äro svarta, de levande varelserna äro genomskinliga. Att älska någon är att göra denna någon genomskinlig.

Vissa tankar äro böner. Det finnes ögonblick,

då själen knäböjer, oberoende av kroppens ställning.

Älskande, vilka äro skilda åt, svika frånvaron på tusentals chimära sätt, vilka dock äga sin verklighet. Man hindrar dem ifrån att se varandra, de kunna icke skriva till varandra; de finna då en mängd hemlighetsfulla medel, varmed de sätta sig i förbindelse med varandra. De skicka varandra fåglarnas sång, blommornas doft, barnens leende, solens ljus, vindens suckar, stjärnornas strålar, ja, hela skapelsen. Och varför icke? Allt av Gud skapat är till för att tjäna kärleken. Kärleken är stark nog att förvandla hela naturen till sin budbärare.

O vår, du är ett brev, som jag skriver till henne.

Framtiden tillhör hjärtat ännu mycket mer än intelligensen. Att älska är det enda, som kan uppfylla evigheten. Att oändligheten kan förbindas med outtömligheten.

Kärleken utgör en del av själen och äger samma natur som denna; i likhet med henne är den gudomlig, oförstörbar, odelbar och oförgänglig. Det är en gnista inom oss, som är odödlig och oändlig, som ingenting förmår utsläcka. Man känner hur denna eld tränger ända in i märgen, och man ser hur den strålar ända till himlens höjd.

O, kärlek! Dyrkan! Lycksaligheten hos tvenne själar, som förstå varandra, hos två hjärtan, som skänka sig åt varandra, hos två blickar, som sänka sig i varandra! Ni skall ge mig denna sällhet, jag hoppas det. Ensliga vandringar på tu man hand, underbara, välsignade dagar! Ibland har jag drömt om, att en timma sänkte sig ned från änglarnas liv och vävde in sig i människornas. Gud kan icke skänka de älskande större sällhet än när han ger dem tillvaron utan begränsning. Efter ett liv av kärlek, en evighet av kärlek, kommer en ytterligare stegring; men att öka intensiteten hos den outsägliga sällhet, som kärleken ger åt anden redan i denna världen, det är omöjligt, till och med för Gud. Gud, det är själen själv; kärleken, det är människans djup.

Du betraktar en stjärna av två olika orsaker, emedan den är strålande och emedan den är outgrundlig. Du har dock invid din sida en långt mer strålande och hemlighetsfull uppenbarelse, kvinnan. Alla, vilka vi än äro, ha vi något, som vi måste inandas. Om vi sakna detta, saknas oss luften, vi kvävas. Då dör man. Att dö på grund av att man saknar kärlek, det är fruktansvärt. Det är själens dödsryckning.

När kärleken smält tillsamman och förenat

tvenne väsen till en änglalik och helig enhet, så är livets hemlighet uppenbarad för dem; de äro då icke längre blott två ting i samma bestämmelse; de äro icke längre blott de båda vingarna hos samma ande. Älska, sträva!

Den dagen du ser en kvinna, som rör sig framför dig, omstrålad av ljus, då är du förlorad, då älskar du. Det återstår dig då endast en sak; att tänka på henne så intensivt, att hon nödgas tänka tillbaka på dig.

Det som upprinner genom kärleken, kan endast Gud fullborda.

Den sanna kärleken blir förtvivlad och lycksalig över en förlorad handske eller över en upphittad näsduk, och han känner behov av evigheten för sin hängivenhet och sina förhoppningar. Han äger på samma gång en känsla av det oändligt stora, och det oändligt lilla.

Om du är av sten, så var magnet; om du är växt, var känslig, om du är människa, var kärlek.

Ingenting är tillräckligt för kärleken. Man äger lyckan, man vill ha paradiset; man äger paradiset, man vill ha himlen.

O, ni som älska, allt detta finnes i kärleken. Försök blott att finna det. Kärleken äger lika myc-

ket begrundande som himlen och mer än himlen lycksaligheten.

— Kommer hon ännu till Luxembourg?

— Nej, herre.

— Det är i denna kyrkan, som hon övervar mässan, inte sant?

— Hon har icke varit här på länge.

— Bor hon alltid i detta huset?

— Hon har flyttat!

— Vart har hon flyttat?

— Hon har icke sagt det.

Hur sorgligt att icke veta, vart man skall sända sin egen själ!

Kärleken kan ibland vara barnslig; de andra passionerna kunna ibland vara småaktiga. Skam över de passioner, som göra en människa liten. Ära åt den, som gör henne till ett barn.

Det finnes en egendomlig sak, förstår ni den? Jag befinner mig i natt. Det finnes ett väsen, som, när hon försvann, tog med sig himlens ljus.

Ack, att få vila sida vid sida med henne i samma grav, att hand i hand någon gång i gravens mörker få kyssa ett finger; detta skulle vara tillräckligt för mig i evighet.

Ni, som lider, emedan ni älskar, älska ännu mer. Att dö av kärlek, det är att leva.

Älska! En dyster, strålande förklaring, blandad med straff. Det är extasen tillsammans med dödskampen.

O, vilken fåglarnas glädje! De sjunga, emedan de äga ett näste.

Kärleken är en himmelsk inandning av paradisets luft.

Ni, djupsinniga hjärtan och tänkande människor, tag livet sådant som Gud gjort det. Det är en lång prövning, en obegriplig förberedelse till den okända bestämmelsen. Denna bestämmelse, den rätta, börjar för människan med det första steget i gravens inre. Då uppenbaras för henne någonting och hon börjar att finna det bestämda. Det bestämda, lägg märke till detta ord. De levande se det oändliga; det bestämda är endast synligt för de döda. Till dess älska och lid, hoppas och betrakta. Olycklig den, som aldrig älskat annat än kroppar, former och ytliga ting. Döden skall fråntaga honom allt. Försök att älska själar, och du skall återfinna dem i döden.

Jag har mött på gatan en mycket fattig, ung man, som älskade. Hans hatt var gammal, hans rock var sliten; på armbågarna hade han hål, vattnet genomträngde hans skor, men hans själ upplystes av en strålande glans.

Att älskas är stort, men långt större är att älska. Hjärtat blir heroiskt utav passionens kraft. Det består uteslutande av det som är rent och det stöder sig uteslutande på det som är stort och ädelt. En ovärdig tanke trivs inte där, lika litet som en nässla trivs på ett snöfält. Den höga och rena anden, otillgänglig för mängdens passioner och sinnesrörelser, behärskande denna världens moln och skuggor, dess dårskaper, dess osanningar, dess hat, dess uselhet och fåfänga bor uti himlens blå och känner icke ödets djupa skakningar mer än bergens toppar känna jordbävningar.

Om det icke hade funnits någon, som älskade, så hade solen mist sitt sken.

V.

COSETTE EFTER GENOMLÄSANDET AV BREVET.

Under denna läsning försjönk Cosette så småningom i drömmar. Just som hon lyfte ögonen från de sista raderna i häftet, såg hon den vackre officeren, det var hans timma, passera förbi grinden med en triumferande uppsyn. Cosette fann honom ryslig.

Hon fortsatte att betrakta häftet. Det var skrivet med en utmärkt vacker handstil, tyckte Cosette, men bläcket var av flera olika sorter, ibland mycket svart, ibland svagt och ljust, förmodligen skrivet vid olika tillfällen. Det var alltså tankar, som här blivit uttalade, suck efter suck, oregelbundet, utan urskiljning, utan mål, alldeles som slumpen önskade. Cosette hade aldrig läst någonting sådant. Denna handskrift, i vilken hon fann mera klarhet än mörker, ingav henne föreställningen om en helgedom, som öppnar sig. Var och en av dessa hemlighetsfulla rader strålade för hennes ögon

och fyllde hennes hjärta med ett ljust skimmer. Den uppfostran, som hade bibringats henne, hade alltid talat om själen och aldrig om kärleken, alldeles som om man skulle tala om branden men icke lågan. Detta papper, bestående av några sidor, uppenbarade plötsligt för henne kärleken, smärtan, bestämmelsen, livet, evigheten, början till slutet. Det var som om en hand plötsligt öppnat sig och kastat till henne en mängd strålar. Hon fann i dessa rader en passionerad, eldig, god och ädel natur. En ren vilja, en stor smärta, ett omätligt hopp, ett sorgset hjärta och en varm hänförelse. Vad betydde denna handskrift? Ett brev. Ett brev utan adress, utan namn, utan dato, utan namnteckning, angeläget, men utan biavsikter, ett mysterium, sammansatt av sanningar, ett kärlekens budskap, skrivet för att överbringas av en ängel och läsas av en jungfru, ett kärleksbrev från en fantom till en skugga. Det var ett frånvarons lugn, som verkade nedtryckande, och som syntes taga sin tillflykt i döden och avlägsna ödets bestämmelser och hemligheter, nyckeln till livet, kärleken. Den som skrivit detta hade stätt med foten i graven och med handen berört himlen. Dessa rader, nedkastade på papperet vid olika tider, kunde betraktas som brottstycken av en själ.

Men varifrån kunde dessa blad komma? Vem hade skrivit dem?

Cosette tvivlade ej en minut. Det fanns blott en. Han!

Hennes själ hade åter fyllts av ljus. Hon kände en oerhörd glädje men samtidigt en djup oro. Det var han, han, som skrev till henne: han, som varit där, han, vars arm hade sträckts in genom grinden. Medan hon hade glömt honom, hade han återfunnit henne. Men hade hon verkligen glömt honom? Aldrig! Hon hade varit dåraktig nog att för ett ögonblick tro detta. Hon hade alltid älskat honom, alltid tillbett honom. Elden hade falnat och legat och pyrt en tid, men det märkte hon ej. Nu hade den gripit omkring sig mer och mer och blossade på nytt upp samt försatte henne i eld och lågor. Detta brev verkade som gnistan i krutdurken. Hon kände, hur branden åter började. Hon inpräntade hos sig varje ord, hon funnit i brevet. — Ack, sade hon, hur jag känner igen allt detta! Detta är allt det, som jag redan läst i hans ögon!

När hon för tredje gången ögnade igenom bladen gick löjtnant Théodule förbi grinden och lät sina sporrar klirra mot gatstenarna. Cosette tvingades att höja ögonen. Hon fann honom obehag-

lig, dum, narraktig och enfaldig, förarglig och ful. Officeren ansåg sig skyldig att skänka henne ett småleende. Hon vände sig förargad bort, och harmens rodnad spred sig över hennes kinder. Om hon hade ägt något att kasta på honom inom räckhåll, skulle hon gjort det.

Hon skyndade bort, gick åter in i paviljongen, låste sitt rum, för att ännu en gång läsa brevet, lära sig det utantill samt ännu en gång tänka över det. När hon läst det tillräckligt många gånger, kysste hon det och gömde det vid sin barm.

Undret hade skett. Cosette hade åter försjunkit i djupa kärlekstankar; paradisets portar hade åter öppnats för henne.

Cosette gick hela dagen som i en slags yrsel. Hon förmådde knappast tänka, alla hennes tankar liknade en tilltrasslad härva, hon förmådde ej gissa något, ej ana något; hon hoppades, men på vad? Det visste hon ej själv. Hon ville ej förbinda sig till något och ville ej avstå från något. Hennes kinder blevo allt blekare och hennes kropp skakade som av rysningar. Stundom föreföll det henne, som om hon levde i en drömvärld, och hon frågade sig själv: Är detta verklighet?

Då kom hon att vidröra det älskade papperet, som hon bar vid barmen, hon tryckte det mot sitt

hjärta, hon kände det röra vid sin kropp och om Jean Valjean i det ögonblicket hade sett henne, skulle han häpnat vid åsynen av den strålande varelsen, vars ögon uttryckte en sådan outsäglig glädje. — Ja, tänkte hon för sig själv, det är han. Detta är sänt från honom till mig.

Och hon inbillade sig, att det var tack vare änglarne, genom försynens ingripande som hon fått detta budskap.

O, du kärlekens förklarade ljus, o, du drömmarnes förgyllda glans! Denna änglarnes eller försynens mellankomst skulle kunna liknas vid den gamla berättelsen om fången, som slungade en brödkula över till en annan tjuv i Karl den Stores lejonkula, tvärs över kyrkans tak.

VI.

DE GAMLE ÄRO TILL FÖR ATT GIVA VIKA FÖR DE UNGA.

När aftonen kom, gick Jean Valjean ut. Cosette klädde sig. Hon satte upp sitt hår på det sätt, som klädde henne bäst och tog på sig en klänning, med vars liv saxen hade ganska mycket att göra så att urringningen blottade ett stycke av halsen och klänningen tedde sig sålunda en smula, vad flickorna bruka kalla, "vågad". Den var emellertid fullkomligt anständig, men den klädde henne bättre än alla andra. Hon nedlade denna omsorg på toaletten, utan att veta varför.

Ville hon gå ut? Nej.

Väntade hon besök? Nej.

I skymningen gick hon ned i trädgården. Toussainte arbetade i sitt kök, vilket vette åt bakgården till.

Hon började promenera mellan träden och undanröjde då och då med handen några av kvistarna, som skymde utsikten.

Så småningom kom hon fram till bänken.

Stenen låg fortfarande kvar.

Hon satte sig och lade sin vita hand på denna sten, liksom ville hon smeka och tacka densamma.

Plötsligt erfor hon denna egendomliga känsla, som bemäktigar sig en ibland, då någon står bakom en utan att man ser denne någon.

Hon vände på huvudet och reste sig upp.

Det var han.

Han var barhuvad. Han föreföll blek och utmagrad. Hans svarta dräkt kunde man knappast känna igen. Skymningen dolde nästan hans vackra panna och hans milda ögon. Blicken uttryckte någonting oändligt ljuvt, men samtidigt verkade den död och matt. Hans ansikte var belyst av den nedgående solens sista strålar och av tankarna hos en ande, som är redo att gå hädan.

Det såg ut, som vore han ännu icke en vålnad, men heller icke längre en levande. Hans hatt var kastad ibland buskarna några steg därifrån.

Cosette var nära att svimma, men hon skrek icke. Hon drog sig långsamt tillbaka, men hon kände sig dragen till honom. Han rörde sig icke ur fläcken. Det vilade någonting outsägligt vemodsfullt omkring honom, och hon kände blicken från hans ögon, vilka hon dock icke såg.

Allt under det Cosette drog sig tillbaka, nådde

hon fram till ett träd, mot vilket hon lutade sig. Om detta icke stått där, skulle hon fallit.

Då hörde hon hans röst, denna röst, som hon egentligen aldrig hört förr, och vilken knappast förmådde höja sig över bladens sus, då den framviskade:

— Förlåt mig, att jag är här. Mitt hjärta är överfullt, jag kunde icke leva på detta sätt, därför har jag kommit. Har ni läst vad jag lagt på bänken? Känner ni igen mig? Var icke rädd för mig. Det är nu så länge sedan, men kommer ni ihåg den dagen, då ni lät er blick vila på mig? Det var i Luxembourgträdgården strax intill Gladiatorn. Och kommer ni ihåg den dagen, då ni gick förbi mig? Det var den 16 juni och sedan den 2 juli. Det blir snart ett år. Sedan dess har det gått lång tid, under vilken jag icke har fått se eder. Jag frågade kvinnan, som hyr ut stolarna och hon sade, att hon heller icke sett er på länge. Ni skulle bo på Quest-gatan, på tredje våningen i ett nytt hus utåt gatan. Ni ser, att jag vet allt om er. Jag följde efter er. Vad annat kunde jag göra? Men ni var redan försvunnen. En gång trodde jag mig se er passera, när jag satt och läste tidningarna under Odéons arkader. Jag skyndade efter, men nej. Det var en kvinna med likadan hatt som er.

Om nätterna gick jag hit. Var inte rädd; ingen ser mig. Jag ville bara se edra fönster på nära håll. Jag har gått så sakta, på det att ingen skulle höra det och emedan jag var rädd för att ni skulle bli skrämd. Häromkvällen stod jag strax bakom er, när ni vände er om, men jag skyndade bort. En gång hörde jag er sjunga. Jag var lycklig. Kan det på något sätt skada er, att jag hör er sjunga innanför fönstret. Nej, det kan det inte. Säkert inte. Ser ni, ni är min ängel, låt mig komma någon gång. Jag tror, att jag håller på att dö. Om ni visste hur jag tillber eder! Förlåt mig, att jag talar till er, jag vet icke vad jag säger, och kanske gör jag er ledsen och ond? Gör jag det?

— Oh, min mor! sade hon.

Hon föll ihopa, alldeles som om hon skulle dö.

Han lyfte upp henne, när hon föll, han tog henne i sina armar, han tryckte henne intill sig, utan att veta vad han gjorde. Han stödde henne, ehuru han själv vacklade. Han kände sig oredig och yr i huvudet, det blixtrade för hans ögon, och hans tankar kunde han icke hålla samman. Det syntes honom, som skulle han utföra en helig akt men att han i stället beginge ett helgerån. För övrigt kände han icke den ringaste åtrå efter den ljuva kvin-

na, vars former han kände mot sitt bröst. Han var utom sig av kärlek.

Hon fattade hans ena hand och tryckte den mot sitt hjärta. Han kände papperet, som hon lagt där, och framstammade:

— Du älskar mig?

Hon svarade med en så svag röst, att den liknade en fläkt:

— Var tyst! Du vet det.

Och hon gömde sitt rodnande ansikte vid den berusade och lycklige ynglingens bröst.

Han sjönk ned på bänken med henne vid sin sida. De funno inga ord. Stjärnorna började lysa. Hur kom det sig, att deras läppar möttes? Hur kommer det sig, att fågeln sjunger, att snön smälter, att rosen öppnar sig, att maj är blomstrande och att morgonrodnaden med sitt sken färgar höjdernas toppar?

En kyss; detta var allt. Båda darrade och betraktade varandra i mörkret med strålande ögon.

De kände icke den kyliga natten, icke den kalla stenen, icke den fuktiga jorden eller det daggvåta gräset; de endast betraktade varandra, och deras hjärtan voro fyllda av tankar. De hade fattat varandras händer utan att veta varför. Hon frågade honom icke, hon tänkte inte alls på vilken

väg han kommit in och huru det var möjligt, att han kunde befinna sig i trädgården. Det föreföll henne alldeles naturligt, att han skulle vara där. Ibland vidrörde Marius med sitt knä Cosettes knä, och då gick en dallring genom dem båda.

Då och då fick Cosette fram ett ord. Hennes själ dallrade på hennes läppar som en daggdroppe dallrar på en ros.

Så småningom började de tala med varandra. De hade varit så överfyllda av känslor, vilka nu efter den långa tystnaden bröto ut i ord, dessa bägge människor, rena som änglar, omtalade för varandra allt, sina drömmar, sin hänförelse, sina inbillningar, sina förhoppningars död, hur de utan att se varandra på avstånd hade dyrkat varandra, huru de längtat efter varandra och huru djupt olyckliga de känt sig, när de icke mera sågo varandra. Med en förtrolighet, som aldrig kunde tänkas större, delgåvo de varandra sina djupaste känslor. De meddelade varandra alla sina tankar och alla sina illusioner, som blott ungdomen och oskulden har. Dessa bägge hjärtan gingo så fullständigt upp i varandra, att när en timme förflutit, hade den unga flickans själ övergått till den unge mannen och tvärtom. De genomträngde var-

andra, de förtrollade varandra och de förbländade varandra.

När de hade slutat, när de sagt varandra allt, lutade hon sitt huvud mot hans skuldra och frågade:

— Vad heter du?

— Jag heter Marius, sade han. Och du?

— Jag heter Cosette.

SJÄTTE BOKEN.

Lille Gavroche.

I.

NÄR VINDEN SPELAR ETT SPRATT.

Sedan 1823, efter det värdshuset i Montfermeil gått omstyr, icke i den stora bankruttens avgrund utan i småskuldernas djup, hade makarna Thénardier haft ytterligare två barn; båda gossar. Detta var inalles fem, två flickor och tre gossar. Det var mycket.

Fru Thénardier hade, gynnad av en egendomlig slump, gjort sig av med de båda minsta gossarna, medan de ännu voro mycket små.

Gjort sig av med dem, är rätta ordet. Det fanns hos denna kvinna endast ett fragment av naturen. Hon är icke ensam om detta. Liksom marskalkinnan de la Mothe-Houdansourt var fru Thénardier mor endast för sina flickor. Där upphörde hennes egenskap av mor. Hennes hat mot människosläktet började med hennes egna gossar. Mot dem

visade hon en elakhet utan gräns, och i förhållande till dem var hennes hjärta otillgängligt. Som man vet, avskydde hon den äldste sonen; den andra förbannade hon. Varför? Därföre. Det mest rysansvärda av alla motiv och det mest ohyggliga av dem alla, därför: Jag har ingen användning för en hel skock barnungar, sade denna mor.

Vi vilja nu förklara på vad sätt makarna Thénardier lyckats bli av med de bägge yngsta barnen och huru de lyckades draga fördel därav.

Denna flicka Magnon, om vilken vi förut talat, var densamma som hade lyckats förmå gubben Gillenormand att betala för de båda barn, som hon hade. Hon bodde nu vid hörnet av Celestinegatan och Petit-Musegatan, vilken gjort vad den kunnat för att förbättra sitt fordom dåliga rykte. Man erinrar sig nog den epidemi av strupsjuka, som för trettiofem år sedan gracerade i de delar av Paris, som ligga utefter Seine, och vilken vetenskapen begagnade för att experimentera med insprutningar av alun, vilka numera blivit ersatta av yttre jodbehandlingar. Denna epidemi frånryckte jungfru Magnon båda hennes gossar; den ene dog på morgonen, den andra på aftonen. De voro ännu helt unga. Detta var en stor förlust. Barnen voro dyrbara för sin moder, emedan de representerade

åttio francs i månaden. Dessa åttio francs utbetalades punktligt på en viss dag å gamle Gillenormands vägnar av den person, som uppbar hyrorna. Han hette M. Barge, och bodde på Roi-de-Sicilegatan. Barnen dogo, och då måste även betalningen dö. Magnon måste finna på en utväg. Den kategori kvinnor, som hon tillhörde, känner i allmänhet till allt om sina medsystrar. De bevara noggrant varandras hemligheter och hjälpa varandra. Det fattades Magnon två barn; fru Thénardier hade två av samma kön och samma ålder. Det var en god placering för den ena och en god affär för den andra. De små gossarna Thénardier blevo de små gossarna Magnon. Jungfru Magnon flyttade ifrån Celestinegatan till Clochepercegatan. Den identitet, som förknippas en individ med honom själv, är i Paris upphävd genom flyttningen från en gata till en annan.

Myndigheterna, som ingenting visste, gjorde ingen anmälan och bytet skedde på det enklaste sätt i världen, det enda var, att fru Thénardier begärde tio francs i månaden för utlånandet av barnen, vilket Magnon lovade henne och vilket hon till och med betalade. Man behöver icke tillägga, att Gillenormand fortfor med sin månatliga betalning. Två gånger om året hälsade han på gossarna. Han

märkte ingenting utav ombytet. — Ack, min herre, vad de likna er, sade Magnon.

Thénardier, som icke hade något emot små avvikelser, begagnade detta tillfälle att byta om namn och kallade sig Jondrette. Hans båda flickor och Gavroche hade knappast tid att märka, att de hade tvenne små bröder. På en viss grad av eländet gripes man av likgiltigheten, och man betraktar knappast de levande människorna såsom någonting verkligt. Ens närmaste te sig ofta som skuggbilder, vilka man knappast kan urskilja i den dimma, vilken omsveper hela livet.

På kvällen samma dag som hustru Thénardier hade lämnat bort sina båda gossar till Magnon i avsikt att för alltid avstå ifrån dem, hade hon, eller låtsade hon hava, vissa betänkligheter. Hon sade till sin man:

— Men det är dock att övergiva sina barn, det här!

Den alltid likgiltige Thénardier undanröjde alla svårigheter med att yttra:

— Jean Jaques Rousseau gjorde ändå bättre!

Moderns betänkligheter övergingo nu till oro.

— Men tänk om polisen skulle komma på oss! Det, som vi nu ha gjort, är det tillåtet, Thénardier?

Thénardier svarade:

— Allt är tillåtet. Ingen människa kan finna något otillräckligt häri. Och när det är fråga om barn, som icke äga en sou, så se de icke heller efter så noga.

Fröken Magnon bestod sig med en viss elegans. Hon klädde sig fint. Hon delade sin bostad, som var möblerad med vissa anspråk, ehuru tarvligt och trasgrannt, med en illmarig engelska, som numera var parisiska. Denna engelska framhöll alltid sina förbindelser med rikt och förnämt folk. Hon hade till och med haft sin hand med i stölderna av bibliotekets medaljer och av fröken Mars' juveler, och senare blev hon en celeber poliskund. Man kallade henne mamsell Miss.

De små gossarne, som Magnon övertagit, funno icke skäl att beklaga sig. På grund av de åttio francsen behandlades de väl, liksom man behandlar allt, varav man har fördel, väl. De voro tämligen väl klädda, fingo god mat och behandlades nästan som små herrar. De mådde i varje fall bättre hos denna fostermor än hos sin verkliga mor. Jungfru Magnon spelade fin dam och uttryckte sig icke på tjuvarnes simpla språk inför barnen.

Sålunda gingo några år. Herr Thénardier önskade, att allt skulle lända till det bästa. Han kom

en dag till Magnon för att hämta sina tio francs, och då yttrade han till henne följande:

— Jag tycker verkligen, att "Fadern" borde giva dem undervisning också.

Men de stackars barnen, som hitintills varit något så när beskyddade, blevo plötsligt utkastade i livet och nödsakade att sörja för sig själv.

En omfattande arrestering som denna, vari Jondrette var inblandad, drar ofta med sig ytterligare undersökningar och häktningar, och sådant kan icke bliva annat än till nackdel för det samhälle, som lyder under det offentliga samhället; ett äventyr av detta slag medför även en hel del störningar i denna mörkrets värld. Den Thénardierska katastrofen innefattade även mamsell Magnon.

En dag, kort efter det Magnon hade överlämnat biljetten angående Plumet-gatan till Eponine, gjorde polisen plötsligt en stor razzia på Clochepercegatan; Magnon blev häktad, mamsell Miss likaså och hela sällskapet, vilket föreföll polisen misstänkt, måste medfölja. Under tiden detta hände, lekte de båda små gossarne på en bakgård och visste intet om razzian. När de kommo hem, funno de porten stängd och huset tomt. En skomakare, som bodde mitt emot, kallade på dem och gav dem en pappersremsa, som deras mor bett honom över-

lämna; på papperet stod en adress: M. Barge, vicevärd för Roi-de-Cicil-gatan n:r 8. Skomakaren sade till dem:

— Ni bor inte här längre. Gå dit. Det är strax här intill. Första gatan till vänster. Fråga värden och visa denna lapp.

De båda barnen gingo, den äldre ledsagande sin yngre bror och hållande i handen det papper, som skulle vara deras vägvisare. Det var kallt, och de små stelnade fingrarna förmådde icke fasthålla lappen säkert. Vid hörnet av Clochepersegatan kom en kraftig vindil och ryckte papperet ur gossens hand, och som det redan var mörkt, kunde barnet icke återfinna den. De irrade omkring på gatorna, ledda endast av slumpen.

II.

HUR LILLE GAVROCHE DRAGER FÖRDEL AV NAPOLEON DEN STORE.

Våren i Paris kännetecknas ofta av skarpa och skärande vindar, vilka, om man icke direkt blir genomfrusen av dem, dock gör, att man känner sig en smula ruskig; denna blåst, som oftast förekommer på de vackraste dagarna, har samma verkan som när ett kyligt luftdrag tränger sig in i ett varmt rum genom springorna på otäta dörrar eller fönster. Det förefaller, som om vinterns port ännu stode på glänt och att den skulle genomträngas av ett kallt drag. Våren 1832, just den tid, då århundradets stora epidemi utbröt för första gången i Europa, voro dessa vindar mera skarpa och genomträngande än någonsin. Det var en dörr, mera isig än någonsin. Det var gravens dörr. Man riktigt kände kolerans dödande andedräkt i dessa kalla fläktar.

Ur meteorologisk synpunkt voro dessa vindar egendomliga så till vida, att de ofta åtföljdes av en stark, elektrisk spänning. Vid denna tid rasade

allt som oftast hårda stormar, beledsagade av åska och blixt. En afton, då vinden rasade så skarpt, att man kunde tro, att man hade januari månad tillbaka, och då de personer, som tvingades att vara ute, tagit på sig sina varmaste rockar, då stod lille Gavroche huttrande av köld och klädd i sina trasor. Han var dock lika glad som vanligt och betraktade med förtjusning en barberares butik i trakten av L'Orme-Saint-Gervais. Han var klädd i en fruntimmersschal av ylle, vilken han kommit över någonstans och vilken han virat kring sin hals, så att han nästan gömde näsan. Lille Gavroche hade försjunkit i beundran av en vaxdocka, vilken var klädd till brud, urringad och med håret prytt med orangeblommor. Vaxdockan vände sig innanför fönstret mellan två lampetter och visade sitt leende ansikte för de förbipasserande; men i verkligheten iakttog Gavroche butiksfönstret, för att se, om det icke skulle vara möjligt för honom att komma över ett stycke tvål, vilket han sedan tänkte försöka sälja för någon sou till en barberare i omnejden. Ofta skaffade han sig frukost på detta sätt. Han var mycket talangfull i detta slags arbete, vilket han kallade att "dra barberaren i skägget".

Under det att han betraktade vaxbruden och

samtidigt hade blicken fäst på tvålen, mumlade han mellan tänderna:

— Tisdag — det är icke tisdag. Är det tisdag? Det är kanske tisdag — jo, det är tisdag.

Man har aldrig kunnat utfundera vad han menade med denna monolog. Om denna monolog möjligen kunde hänföra sig till funderingarna över när han sista gången ätit en ordentlig måltid, så var detta för tre dagar sedan, för man hade nu fredag.

Barberaren, som stod i sin uppvärmda butik, var för övrigt sysselsatt med en kund, och han kastade alltemellanåt oblida blickar på den utanför stående gamängen, vilken höll bägge händerna i sina fickor, men vars tankar säkerligen arbetade ivrigt.

Medan Gavroche betraktade dockan, fönstret och Windsortvålarna, kommo två små gossar promenerande. De voro något yngre än Gavroche, men den ene av de främmnade gossarna, han kunde väl vara sju år, var något större än den andre, som väl var omkring fem år. De grepo ängsligt tag i dörrhandtaget, stego in om dörren och mumlade någonting, förmodligen en bön om en allmosa, allt i en jämrande ton, som snarare liknade en klagan än en bön. De talade båda på samma gång

och deras ord voro omöjliga att förstå, emedan de skakades av snyftningar och hackade tänder. Barberaren vände sig om med en vresig min, och utan att lägga bort rakkniven, knuffade han undan den äldre med vänstra handen och den yngre med knät, körde ut dem på gatan och stängde sin dörr sägande:

— Här komma de och släppa in all kylan för ingenting.

De båda barnen återtogo gråtande sin vandring. Nu var himlen mulen, och det började regna. Lille Gavroche sprang efter dem och började tala med dem:

— Vad är det med er, pojkbytingar?

— Vi veta icke, var vi skola ligga i natt, svarade den äldre.

— Inte det? sade Gavroche, var det inte större bekymmer, vem gråter för sådant? Äro ni sådana dumbommar?

Och på samma gång som han behandlade dem med stor överlägsenhet, tillade han i beskyddande ton och icke utan rörelse:

— Små barn, följ med mig!

— Tack, herre, sade den äldre, och de båda barnen följde honom, som de skulle ha följt en ärkebiskop. De hade slutat upp att gråta. Gavro-

che förde dem framåt Saint-Antoine-gatan i riktning mot Bastiljen. Gavroche kastade en förargad blick tillbaka på barberarens fönster.

— Han har inte något hjärta, den där fula fisken, mumlade han, han är engelsman.

En flicka, som såg dem vandra alla tre i rad med Gavroche i tête gav upp ett gapskratt. Detta skratt visade, att hon hånade gruppen..

— God afton, fröken Omnibus, sade Gavroche.

Ett ögonblick senare kom han åter att tänka på barberaren, och han tillade:

— Jag misstog mig om besten, det är icke en ful fisk, det är en orm. Perukmakare, jag skall söka upp en smed och jag skall sätta en ringklocka i stångpiskan.

Denne perukmakare hade gjort honom fientlig till sinnes. Just som han skuttade över en rännsten, kastade han några ord till en skäggig portvakterska, som stod med kvasten i handen och tycktes vara lik en häxa.

— Min fru, sade han, ni är sent ute med er häst.

I detsamma stänkte han en förbigående stövlar fulla med smuts.

— Byting! ropade mannen förargad.

Gavroche stack näsan upp ifrån sin schal.

— Tänker herrn klaga?

— Ja, på dig.

— Kontoret är stängt, sade Gavroche, det är för sent för några klagomål.

Under det han fortsatte gatan framåt, varseblev han en alldeles genomfrusen tiggarflicka, som kunde vara omkring tretton eller fjorton år. Hon satt i en portgång, och hennes kjol var så kort, att man kunde se hennes knän. Den lilla började bli alldeles för stor för en sådan dräkt. Det är inte alltid roligt att växa. Klänningen blir kort, när nakenheten blir oanständig.

— Stackars flicka, sade Gavroche, hon har icke ens ett par byxor. Se där, tag denna.

Och lossande den varma ylleschalen, som han hade kring sin hals, kastade han den över flickans magra och blåfrusna skuldror, där den blev en hel schal.

Den lilla betraktade honom med häpnad och tog emot schalen under tystnad. När nöden uppnått en viss grad, blir den fattige så förslöad, att han icke längre orkar jämra sig över det onda eller tacka för det goda.

— Se så, nu är det gjort.

— Hu, sade Gavroche, som nu frös mera än

den helige Martin, vilken åtminstone hade hälften av sin kappa kvar.

Detta utrop hade tydligen icke behagat regnet, som fortfor att strömma dubbelt mycket. Så stygg hämnden kan vara, när den straffar en god gärning.

— Vad nu då! utropade Gavroche. Vad skall detta betyda? Det regnar ännu. Gode Gud, om detta skall fortsätta, så säger jag upp mig.

Han återtog sin vandring.

— Det gör detsamma, sade han och kastande en blick på tiggerskan, som svepte in sig i schalen, tänkte han:

— Hon har åtminstone ett gott skydd.

Betraktande molnen, utbrast han:

— Följ med!

De båda barnen följde efter tätt bakom honom.

När de passerade förbi ett av dessa galler, som användas framför en bagarebod — man förvarar brödet bakom galler alldeles som guld — vände Gavroche sig om.

— Hur är det barn, ha ni fått någon middag?

— Herre, svarade den äldre, vi hava icke ätit sedan tidigt i morse.

— Ni äro således utan både far och mor? fortsatte Gavroche majestätiskt.

— Nej, förlåt herre, vi ha både mamma och pappa, men vi veta icke var de äro.

— Ibland är det bättre att icke veta var de äro, sade Gavroche, som var tänkare.

Den äldre fortsatte: — Så här ha vi nu gått i två timmar, vi ha sökt i rännstenarna efter någonting, men vi ha ingenting kunnat finna.

— Jag vet, sade Gavroche. Det är hundarna, som taga allt.

Han tillade efter en stunds tystnad:

— Jaså, vi ha alltså blivit av med våra föräldrar? Vi veta icke var vi gjort av dem. Det där går inte an pojkar! Det är dumt att skoja med gammalt folk. Men man får klara sig ändå.

Några vidare frågor gjorde han dem icke. Att icke veta var man skall lägga sig, var för honom en bagatell. Den äldste av de två pojkarna, vilken nästan helt och hållet hade återvunnit barndomens bekymmerslöshet, utbrast nu:

— Det är i alla fall roligt. Och mamma, som hade lovat gå med oss för att plocka helgad buxbum till fastlagen.

— Prat! sade Gavroche.

— Mamma, fortsatte den äldre, är en dam, som bor tillsamman med mamsell Miss.

— Det frågar jag inte efter, sade Gavroche.

Han hade emellertid stannat och under några minuter grävde och sökte han i sina fickor samt i de gömställen, han hade i sina trasor.

Slutligen lyfte han upp huvudet med en min, som skulle verka belåten, men som i verkligheten var triumferande.

— Lugn, mina små barn! Här har jag så mycket, att vi kunna få kvällsmat alla tre.

Han tog ur en av sina fickor fram en sou.

Utan att låta de båda små få tid att uttrycka sin förvåning, förde han dem framför sig in i bagarboden och lade sin sou på disken med utropet:

— Hör hit, pojke! Bröd för fem centim.

Bagaren, som själv var närvarande, tog ett bröd och en kniv.

— Tre bitar, pojke! fortsatte Gavroche, och han tillade med en viss värdighet:

— Vi äro tre.

När han såg, att bagaren efter en mönstrande blick på de tre kunderna tagit fram ett rågbröd, stack han fingret djupt in i näsan, drog ett djupt andetag med en föraktfull fnysning och en gest så stolt, som hade han varit den snusande Fredrik den store själv, samt kastade åt bagaren den harmfulla frågan:

— Vad nu då?

De av våra läsare, vilka frestas att i detta Gavroches utrop till bagaren se ett ryskt eller polskt ord eller ett av de vilda rop, vilka utstötas av yoways eller botokudoc, när de tvärs över öknarna skynda mellan floderna, underrättas om, att detta ord är detsamma som: Vad nu då? Detta förstod bagaren fullständigt, och han svarade:

— Åhå, kors, det är ju bröd, vet jag; ett alldeles utmärkt bröd av andra kvalitén.

— Mycket grovt bröd, menar ni väl, återtog Gavroche med samma lugn och kallblodighet. Det skall vara vitt bröd, pojke! Vitt som snö. Jag bjuder!

Bagaren kunde icke avhålla sig från att skratta, och under tiden han skar vetebrödet, betraktade han dem med medlidsamma blickar, som stötte Gavroche.

— Nå, vad skall det där betyda, sade han, varför mäter ni oss med famnmått på det där sättet?

Om alla tre stått ovanpå varandra, skulle de knappast ha utgjort en famns längd tillsammans.

När brödet var skuret, inkasserade bagaren sin sou, Gavroche sade till de båda barnen:

— Käka nu!

De små gossarna sågo på varandra utan att förstå honom.

— Ah, det är sant, de där pysarna förstå ännu ingenting, de äro för små.

Och han tillade:

— Ät nu.

Samtidigt räckte han dem vars ett stycke bröd.

I den tron att den äldre, som syntes honom mest värdig att konversera med, var i behov av en särskild uppmuntran och borde befrias från all tveksamhet angående hungerns tillfredsställande, sade Gavroche till honom, i det han räckte honom den största biten:

— Ladda ditt gevär med denna!

En av bitarna var mindre än de övriga; den behöll han för egen del.

De stackars barnen voro hungriga liksom Gavroche. Under det brödet försvann, tack vare deras strykande aptit, stodo de alltjämt kvar i boden till stor förargelse för bagaren, som helst såg, att de försvunno nu, när han fått sin betalning.

— Vi gå ut på gatan igen, sade Gavroche.

De återtogo sin vandring i riktning mot Bastiljen.

Då och då när de passerade förbi de upplysta

butiksfönstren, stannade den minste för att se, hur mycket klockan var; han hade ett litet ur av tenn, som hängde på ett band omkring hans hals.

— Den där är säkerligen en liten kyckling ännu, sade Gavroche.

Därefter mumlade han mellan tänderna:

— Det gör detsamma, men hade jag pojkar, så nog skulle jag sköta dem på annat sätt.

När de ätit upp sitt bröd och kommit fram till hörnet av den tämligen obehagliga Balletgatan, i vars bakgrund man skymtar den mörka porten till fängelset la Force, hördes en röst, som sade:

— Nej, men se! Är det du, Gavroche?

— Kors, är det du, Montparnasse? sade Gavroche.

Det var en man, som tilltalade Gavroche, och denne man var ingen annan än Montparnasse, utstyrd och förklädd med blå glasögon men dock strax igenkänd av Gavroche.

— Vad du ser ut! Dina kläder ha samma färg som linfrögröt, och dina blå glasögon likna en doktors; du är då ordentligt utstyrd!

— Tyst, sade Montparnasse, inte så högt!

Och han förde Gavroche med sig undan bodfönstrens ljussken. De små gossarna följde automatiskt med, hållande varandra vid handen.

När de kommit under ett mörkt portvalv, dolda för blickar och skyddade för regnet, frågade Montparnesse:

— Vet du vart jag ämnar gå?

— Till schavotten, sade Gavroche.

— Skämta inte!

Och Montparnasse fortfor:

— Jag ämnar söka upp Babet.

— Aha, sade Gavroche, hon heter alltså Babet?

Montparnasse sänkte rösten:

— Det är ingen hon. Det är en han.

— Jaså, Babet!

— Jaha, just Babet.

— Den där trodde jag satt inom lås och bom.

— Han har brutit sönder bommen, svarade Montparnasse.

Och han berättade i största hast för gamängen, att Babet på morgonen samma dag han skulle transporteras till fängelset, hade rymt sin väg på så sätt, att han helt enkelt vikit av till vänster i stället för till höger i rättens korridor.

Gavroche beundrade hans skicklighet.

— Vilken finurlighet! sade han.

Montparnasse tillade några detaljer angående Babets rymning och slutade med:

— O, det är icke på långa vägar allt.

Under det Gavroche lyssnade till honom, hade han fattat tag i en käpp, som Montparnasse höll i handen; han hade helt automatiskt lossat käppens övre del och varseblev klingan av en dolk.

— Jaså, sade han, och sköt hastigt ned dolken igen, du har tagit med dig din gendarm, förklädd till bracka!

Montparnasse klippte med ögonen.

— Jag förstår, sade Gavroche, du har tänkt att få dig ett nappatag med snokarna.

— Man vet aldrig, svarade Montparnasse. Det är alltid bra att ha en knappnål med sig.

Gavroche frågade vidare:

— Vad har du tänkt att göra i natt?

Montparnasse anlade en allvarlig ton och sade:

— En hel del saker.

Plötsligt bytte han om samtalsämne:

— Apropå! sade han.

— Vad ville du säga?

— Åh, en historia, som hände mig häromdagen. Har du hört på maken? Jag möter en bracka. Han ger mig i present en lång predikan och en börs. Jag stoppar börsen i fickan. En minut efteråt är börsen borta. Det finns ingenting kvar.

— Annat än predikan, sade Gavroche.

— Men du då, återtog Montparnasse, vart skall du ta vägen?

Gavroche visade på sina skyddslingar och sade:

— Jag skall gå och lägga dessa här små barnen.

— Var då?

— Hemma hos mig.

— Vad menar du med det?

— Hemma hos mig, säger jag.

— Bor du någonstans?

— Jo du, jag bor.

— Var bor du?

— Hos elefanten, sade Gavroche.

Montparnasse blev sällan förvånad, men nu utbrast han dock:

— Hos elefanten!

— Javisst, hos elefanten! fortsatte Gavroche. Förståru?

Detta är ännu ett av de ord, som ingen skriver, men alla uttala. Det betyder helt enkelt: Förstår du? Vad gäller saken?

Gamängens fråga återgav Montparnasse lugn och sans. Han började få en bättre föreställning om Gavroches bostad.

— Jaså, sade han, jaså elefanten! Bor man bra där?

— Alldeles utmärkt! försäkrade Gavroche. Verkligen alldeles utmärkt. Där är åtminstone inte något kallt drag såsom under broarna.

— På vad sätt kommer du in?

— Jag stiger in.

— Finns där då någon öppning? frågade Montparnasse.

— Naturligtvis! Men tala inte om det. Det är mellan frambenen. Ännu ha snokarna inte fått reda på det.

— Och du klättrar upp? Jaha, nu förstår jag.

— Ett litet tag med handen, och så är det gjort.

Efter en stunds tystnad tillade Gavroche:

— För de små pojkarnas räkning behöver jag en stege.

Montparnasse började skratta.

— Var tusan har du fått de där krypen ifrån?

Gavroche svarade helt naivt:

— Det är en skäggskrapare, som har gett mig dem i present.

Under tiden hade Montparnasse blivit tankfull.

— Du kände mycket lätt igen mig, mumlade han.

Han tog upp från fickan två små saker, som icke voro någonting annat än två små rör, omlindade med bomull och vilka han stack in i näsborrarna.

Detta gjorde, att hans näsa fick ett helt annat utseende.

— Detta förändrar dig, sade Gavroche, nu är du mindre ful; så borde du alltid se ut.

Montparnasse var en vacker pojke, men Gavroche skämtade gärna.

— Skämt åsido, sade Montparnasse, hur ser jag ut?

Han hade också fått en helt annan röst. På ett enda ögonblick hade Montparnasse blivit oigenkännlig.

— O! Nu kan du nästan föreställa Porrichinelle, utropade Gavroche.

De båda små, som hitintills ingenting hade hört utan varit överlämnade åt sig själva och stått och petat sig i näsan, närmade sig, när de hörde detta namn uttalas, och betraktade Montparnasse med förvåning och glädje.

Men Montparnasse såg bekymrad ut.

Han lade handen på Gavroches skuldra och sade med tonvikt på varje ord:

— Hör på vad jag säger dig, pojke; om jag vore på stället med min dogg, min dagg och min damm, och om du slängde åt mig tusentals kopparmynt, så skulle jag icke vägra att arbeta, men vi hava icke fettisdag i dag.

Denna märkvärdiga rotvälska hade en egen inverkan på gamängen. Han vände sig hastigt om, promenerade bort därifrån men kastade granskande blickar runt omkring sig och varseblev på några stegs avstånd en polis, vilken stod med ryggen vänd mot dem. Gavroche höll på att giva ifrån sig ett utrop, men hejdade sig i sista ögonblicket, tryckte Montparnasses hand och sade:

— Ja, god natt då, jag går till min elefant med mina små pysar. I den händelse du skulle behöva mig någon natt, så finner du mig där. Jag bor i mellanvåningen. Portvakt finns inte. Du frågar bara efter herr Gavroche.

— Det är bra, sade Montparnasse.

Och de skiljdes åt; Montparnasse tog vägen åt Grève-platsen till, och Gavroche gick mot Bastiljen. Den lille femåringen, som släpades fram av sin bror, vilken i sin tur släpades fram av Gavroche, vände flera gånger på huvudet för att se efter om Porrichinelle skulle "synas till".

Den hoprörda rotvälska, varmed Montparnasse

varnat Gavroche för polisen, innehöll ingen annan mening än den, som uttrycktes genom de upprepade assonaserna. När dessa förekomma invävda i en mening, betyder detta på franskt slangspråk, att man måste vara på sin vakt och vara noga med vad man säger.

III.

ELEFANTEN.

För tjugo år sedan såg man ännu i sydöstra delen av Bastiljplatsen, strax intill den kanal, som bildas genom en breddning av det gamla fängelsets vallgrav, ett egendomligt monument, som redan försvunnit ur parisarnas minne, men som dock förtjänat att bevaras där, ty det hade till upphovsman "ledamoten av Institutet", överbefälhavaren för Egyptiska armén.

De ha kallat det monument, trots att det endast var en modell. Men denna modell, ett storslaget utkast, hade blivit historiskt och hade erhållit ett slutgiltigt drag, som stod i en egendomlig kontrast med dess provisoriska yttre. Det var en elefant, som var fyrtio fot hög och uppförd av trä och murbruk; på ryggen bar den ett torn, som liknade ett litet hus, vilket fordom varit grönmålat men nu mörknat tack vare väder och vind och tidens tand. I denna övergivna trakt bildade kolossens breda panna, snabel, betar och väldiga kropp, dess fyra ben, som liknade väldiga pelare, en häpnads-

väckande och fruktansvärd silhuett. Man förstod ej, vad det var. Det var ett slags symbol för folkets styrka. Det var dystert, gåtfullt och ofantligt. Det var ett slags mäktigt fantom, synligt vid sidan av och över Bastiljens osynliga gengångare.

Det var få främlingar, som besökte detta monument, och ingen förbigående ägnade det någon uppmärksamhet. Det föll i spillror, och varje år föllo stora stycken av murbruk bort och bildade rysliga sår. "Edilerna", som man sade på elegant slang, hade glömt det sedan år 1814. Det stod där i sin vrå dystert och skadat, omgivet av ett stängsel av murknande pålar, vilka ständigt förorenades av druckna åkardrängar. Det var fullt av sprickor, och en bräda stack fram under svansen, högt gräs sköt upp mellan benen, och eftersom platsens nivå hade höjts under de sista trettio åren, stod monumentet i en sänka och det föreföll som om den omgivande marken höll på att begrava det. Det var smutsigt, föraktat, avskräckande och storslaget, fult i borgarnas ögon, melankoliskt i tänkarnas. I viss mån liknade det en komposthög, som borde föras bort, och man tänkte även på ett majestät, som man ämnade halshugga.

Som vi redan sagt förändrades dess utseende

under natten. Natten är den verkliga omgivningen för allt, som hör till skuggornas värld. När skymningen föll på, förvandlades den gamla elefanten. Han blev lugn och fruktansvärd i mörkrets förskräckliga upphöjdhet. Tillhörande det förgångna, passade han in i natten, och mörkret ökade hans storhet.

Detta grova, tunga, bistra, stränga, nästan vanskapta monument, som dock utan tvivel var majestätiskt och präglat av ett storslaget och vilt allvar, har försvunnit för att lämna i ostörd besittning den slags jättestora kamin med ett rör som prydnad, vilken har ersatt den dystra befästningen med nio torn, ungefär på samma sätt som borgerskapet har ersatt feodaladeln. Det är helt naturligt att en kamin skall utgöra symbolen för en tid, då grytan innebär makten. Denna tid skall försvinna, den har redan försvunnit. Man börjar förstå, att även om det kan finnas styrka i en kittel, så kan den verkliga makten blott finnas hos en hjärna. Med andra ord, det som för världen framåt, är icke lokomotiven utan tankarna. Att spänna lokomotiven framför tankarna, det kan vara en god sak, men man skall ej tro att hästen är ryttaren.

I alla händelser — för att återgå till Bastilj-

platsen — så hade elefantens arkitekt lyckats att i endast lera skapa något stort, under det att "kaminens" arkitekt ej hade lyckats göra annat än skapa en futtig sak i brons.

Denna "kamin", som man har döpt till det klingande namnet Julipelaren, detta misslyckade monument över en misslyckad revolution, befann sig ännu år 1832 höljt i en ofantlig klädnad av bräder, som vi för vår del nu sakna, och omslöts av ett högt plank, vilket bidrog att helt isolera elefanten.

Det var mot detta ställe, som mycket sparsamt upplystes av en på avstånd stående lykta, som gamängen ledde sina två kamrater.

Må det tillåtas oss att här göra ett avbrott. Vi befinna oss i den enkla verkligheten och det är tjugo år sedan domstolarna inför sig hade en gosse, vilken befunnits bo i det inre av elefanten på Bastiljplatsen.

Sedan vi konstaterat detta, kunna vi fortsätta.

När han kom fram till kolossen, fattade Gavroche den verkan som det oändligt stora kan utöva på det oändligt lilla, och därför sade han:

— Var icke rädda, små barn!

Genom ett hål i planket nådde han fram till elefanten och hjälpte upp sina kamrater. De två

barnen voro en smula ängsliga men följde Gavroche utan att säga ett ord och litade på denna lilla försyn i trasor, som hade givit dem bröd och lovat dem bostad.

Längs planket låg en stege, som om dagen användes av arbetarna i den närgränsande brädgården. Med ovanlig styrka lyfte Gavroche upp den och ställde den mot ett av elefantens framben. Där stegen slutade, såg man ett svart hål rakt in i kolossens buk.

Gavroche visade stegen och öppningen för sina gäster och sade till dem:

— Klättra upp och stig på.

De båda små gossarna betraktade varandra förskrämda.

— Ni äro fega, pojkar! utbrast Gavroche.

Och han tillade:

— Se på mig.

Han klängde sig fast vid elefantens tjocka fot och ett ögonblick senare hade han hunnit upp till öppningen utan att använda sig av stegen. Han halade sig in genom hålet som en orm genom en springa och försvann därefter; ett ögonblick senare sågo de båda gossarna hans bleka ansikte vid sidan av öppningen.

— Så där ja, ropade han, klättra upp nu små pysar, så få ni se hur bussigt man har det här. Klättra du först, sade han till den äldre, jag räcker dig handen.

De små knuffade till varandra med armbågarna; på samma gång som gamängen skrämde dem, lugnade han dem. Regnet fortsatte att ösa ned. Den äldre repade först mod. När den yngre såg, att brodern börjat klättra och att han själv stod ensam kvar mellan jättens fötter, kände han stor lust att gråta, men han vågade inte.

Den äldre klättrade obeslutsamt upp för stegen. Gavroche försökte uppmuntra honom med åtskilliga utrop, sådana som en fäktmästare använder till sina elever eller åsnedrivaren till sina åsnor.

— Var inte feg!

— Så där ja!

— Kila på bara!

— Sätt foten här!

— Hit med handen!

— Kläm i!

När han klättrat tillräckligt högt, fattade han gossen med ett kraftigt grepp i armen och drog honom till sig.

— Så är det gjort, sade han.

Pojken hade lyckligt passerat öppningen.

— Vänta nu på mig, sade Gavroche, min herre, var av den godheten att sitta ned.

Han kröp ut genom öppningen på samma sätt som han krupit in, halade sig med en ekorres vighet ned utefter elefantens ben och hamnade slutligen på fötterna i gräset nedanför honom, fattade den lille femåringen kring livet, ställde upp honom mitt på stegen och med pojken framför sig började han uppstigningen. Han ropade till den äldre:

— Du får draga upp honom, medan jag för på.

Ett ögonblick senare var den lille gossen uppe, föst, dragen och instoppad i öppningen, utan att han ens haft tid att bliva rädd, och Gavroche, som kom efter honom, gav stegen en spark, så att den föll till marken, klappade i händerna och ropade:

— Så där ja, nu ha vi klarat det! Leve general Lafayette.

Efter detta utbrott tillade han:

— Barn, nu äro ni hos mig.

Gavroche var verkligen hemma hos sig.

Så kan det onyttiga ibland helt oväntat komma till nytta. Detta monument, som hade varit en idé av kejsaren, hade blivit en gamängs tillflykts-

ort. Pojken hade blivit mottagen och skyddad av kolossen. När brackorna iklädda sina helgdagskläder passerade elefanten vid Bastiljen, brukade de kasta föraktliga blickar på honom och fråga:

— Vad skall egentligen den där tjäna till? Jo, den där tjänade till att under kalla, frostiga och regniga dagar skydda en liten varelse, som har varken far eller mor, varken mat eller kläder eller tak över huvudet. Den där tjänade till att taga emot den oskyldiga, som samhället icke tog sig an, den tjänade till att minska samhällets oföretagsamhet. Den öppnade sig för den, för vilken alla andra dörrar voro stängda. Det såg ut, som den gamla kolossen, som stod där, överlämnad åt ohyra och åt glömska, betäckt med mögel och mossa, vacklande, maskäten och övergiven, ett slags kolossal tiggare, som förgäves bad om en vänlig blick, hade haft medlidande med den andre tiggaren, den stackars pojken, som icke hade skor på fötterna, icke hade tak över huvudet, som hade stelfrusna fingrar, som var klädd i trasor och icke hade annan mat än den, som kastades åt honom. Därtill tjänade elefanten vid Bastiljen. Denna idé av Napoleon, som människorna förkastat, hade blivit återupptagen av Gud. För att realisera det som varit hans mening, skulle

kejsaren behöft både brons, järn, guld och marmor; Gud behövde intet annat än detta gamla ruckel av bräder, bjälkar och murbruk. Kejsaren hade haft en genialisk dröm. I denna elefant, som stod där, väpnad, storartad, resande sin snabel, bärande sitt torn, och som överallt, runt omkring sig skulle spruta livande vattenstrålar, hade han velat likna folket; Gud hade gjort en annan sak, som var ännu mer storartad: han hade skänkt en boning åt ett stackars barn.

Den öppning, varigenom Gavroche krupit in, kunde svårligen ses utifrån, emedan den var gömd under elefantens buk och emedan den var så smal, att endast kattor och pojkar kunde tränga sig fram där.

— Nu börja vi, sade Gavroche, med att säga till portvakten, att vi icke äro hemma.

Han rörde sig i mörkret med säkerheten hos den, som känner till varenda vrå i sin bostad, och han grep tag uti en planka, varmed han stängde öppningen.

Gavroche försvann åter i mörkret. Barnen hörde ljudet av tändstickor, som doppades ned i en fosforsflaska. Andra elddon funnos ännu icke; doppflaskan representerade framåtskridandet.

Ett plötsligt ljussken bländade dem; Gavroche

hade tänt på en lunta doppad i tjära, som osade mer än den lyste, och som gav ett dunkelt begrepp om elefantens inre.

Gavroches båda gäster sågo sig omkring och erforo ungefär samma känslor som den, vilken befann sig i det inre av ett stort Heidelbergervinfat, eller som Jonas, som befann sig i den bibliska valfiskens buk. Ett helt skelett visade sig för deras ögon och omgav dem. Ovanför sig sågo de en lång, brun planka, från vilken på vissa mellanrum sidobjälkar gingo ut, så att det hela påminde om en ryggrad med sina revben; delar av murbruk hängde kvar liksom inälvor och oerhörda spindelvävar, spända från den ena sidan till den andra, utgjorde dammfyllda mellangärden. Här och där i krokarna syntes stora mörka fläckar, vilka liksom tycktes hava liv och flyttade sig med hastig fart och med tvära och kantiga rörelser.

Ifrån elefantens rygg hade så mycket murbruk fallit ned, att håligheten blivit utjämnad och man kunde gå där liksom på ett golv.

Den minste höll sig tätt intill sin bror och sade med halvhög röst:

— Vad här är svart.

Dessa ord gåvo Gavroche anledning att tala.

De båda barnen sågo så förskräckta ut, att han fann det nödvändigt att säga några allvarliga ord.

— Vad är det för smörja du pratar! utbrast han Är det inte fint nog kanske? Passar det inte? Du vill kanske hellre bo i Tuilerierna eller är du kanske dum? Tala då om det. Jag vill bara tala om, att jag inte låter leka med mig.

En smula stränghet är alltid nyttig mot rädsla. Det brukar lugna. Gossarna närmade sig Gavroche.

Faderligt rörd av denna förtrolighet, övergick Gavroche ifrån den stränga tonen till den milda och vändande sig till den lille sade han:

— Din lille dumbom, hans röst hade ett smeksamt tonfall, det är därute som det är mörkt. Därute regnar det, härinne regnar det icke; därute blåsa kalla vindar, här känns icke en enda fläkt; därute finns människor i massor, härinne finns inte en människa; därute lyser ick en stråle, härinne brinner mitt ljus. Skulle det inte vara tillräckligt.

De båda barnen började se sig omkring i bostaden med mindre rädsla, men Gavroche lät dem icke få så lång tid på sig för att beskåda allt.

— Skynda på nu, sade han.

Och han föste dem fram till det, som vi äro lyckliga nog att kunna kalla rummets bakgrund.

Där fanns hans säng.

Gavroche hade en riktig säng, det vill säga, han hade en madrass, ett täcke och en alkov med förhänge.

Madrassen utgjordes av en halmmatta, täcket var ett stycke grovt grått ylletyg, men varmt och nästan nytt. Här skola vi nu beskriva alkoven.

Tre ganska långa stänger voro nedstuckna i golvets grus, det vill säga på elefantens buk, två framtill och en bakom och de voro upptill sammanbundna med ett band och bildade på så sätt en pyramidalisk ställning. Denna ställning uppbar ett nät av metalltråd, som var helt enkelt lagt ovanpå, men som kvarhölls vid de upprättstående stängerna medels stålringar. Invid golvet låg en rad stenar, vilka fasthöllo nätet, så att ingenting kunde tränga sig emellan. Nätet var ett ståltrådsnät, sådant som begangnas till fågelburar i menagerier. Gavroches säng befann sig under detta nät alldeles som i en fågelbur. Det hela liknade ett eskimåtält.

Det nu omtalade nätet utgjorde sänggardinerna. Gavroche lossade på de stenar, som fasthöllo

nätet, och de båda ändarna därav, som lågo över varandra, skilde sig åt.

— Stig på, pojkar, men på alla fyra, sade Gavroche. Han lät sina båda gäster försiktigt krypa in i buren, därefter kröp han själv in, lade stenarna tillrätta efter sig och tillslöt därefter öppningen.

De hade lagt sig på mattan alla tre.

Hur små de än voro, skulle dock ingen av dem kunnat stå upprätt i alkoven. Gavroche hade alltjämt sin vaxstapel i handen.

— Nu, sade han, måste vi sova. Nu släcks belysningen.

— Herrn, frågade den äldre av bröderna, i det han pekade på galleriet, vad skall det tjäna till?

— Det, sade Gavroche högtidligt, det är för råttornas skull.

— Sov nu.

Emellertid kände han sig nästan nödsakad att upplysa de små om vissa saker och tillade därför några ord:

— Allt detta har jag hämtat i Jardien des Plantes. Det har tillhört djuren. Det finns ett helt magasin. Man behöver bara klättra över en mur, hoppa in genom ett fönster och krypa under en

dörr, sedan hämtar man så mycket man har lust till.

Under det han talade, stoppade han en del av täcket omkring den minste, vilken mumlade:

— O, vad här är skönt och varmt!

Gavroche kastade en belåten blick på täcket.

— Det är också från Jardin des Plante, sade han, jag har tagit det ifrån aporna.

Och pekande på mattan, varpå de lågo och vilken var tjock och bra, sade han:

— Den har tillhört giraffen.

Efter en stund fortfor han:

— Kreaturen hade allt detta. Jag har tagit det ifrån dem. De blevo icke onda för det. Jag sade till dem: Elefanten skall ha det.

Efter ännu en stunds tystnad sade han:

— Man klättrar över murarna och struntar i vakten. Så går det till.

De båda barnen betraktade med både skräck och vördnad denne förfärande och uppfinningsrike gamäng, vilken, liksom de ensam i världen, var liten och klen som de, men som ändock besatt någonting, som syntes dem underbart och övernaturligt, och i vars anletsdrag man kunde finna en gycklares alla grimaser parade med det mest naiva och förtjusande småleende.

— Herrn, frågade den äldre helt blygt, herrn är således inte rädd för polisen?

Gavroche inskränkte sig till att svara:

— Parvel, man säger inte polisen, man säger snokarna!

Den lille låg med vidöppna ögon men sade icke ett ord. Han låg vid ena sidan av mattan, den äldre låg i mitten, och Gavroche bredde över honom täcket med lika stor ömhet som någon mor och sköt upp mattan under hans huvud med en mängd gamla trasor, så att barnet erhöll en ordentlig huvudkudde. Därefter vände han sig till den äldre:

— Nå, här mår man inte så illa, skulle jag tro.

— Nejdå, svarade gossen och betraktade Gavroche såsom man skulle betrakta en räddande ängel.

De stackars båda genomvåta barnen började nu bliva uppvärmda igen.

— Men säg, fortsatte Gavroche, varför lipade ni för en stund sedan?

Och visande på den lille, sade han:

— Om en sådan liten stackare är det ingenting att säga, men att en så stor grabb som du skall lipa, det är för tokigt; man ser ju ut som ett får, när man gråter.

— Ja men, sade barnet, vi ha ju ingenstans att bo och vi visste ju inte vart vi skulle gå.

— Ditt får, återtog Gavroche, man säger kinesa.

— Och förresten var det hemskt att vara ensamma hela natten.

— Man säger inte natten, man säger "det svarta".

— Tack herrn, sade barnet.

— Hör på, sade Gavroche, man skall aldrig lipa för ingenting. Jag skall taga vård om er. Ni ska få se så roligt vi ska ha. I sommar ska vi gå till la Glaciéere med Navet, en av mina kamrater, och här skola vi bada och springa nakna på stranden utefter Austerlitzbron, så göra vi tvätterskorna förargade. De gräla och skrika, ack, om du bara visste hur arga de bliva! Sedan skola vi gå och se på skelettet. Det är en levande man, som finns på Champs-Elysés. Han är mager må du tro. Sedan skall jag gå på teatern med dig. Jag skall visa er Frédérick-Lemaître. Jag har biljetter, jag känner skådespelarna och jag har till och med en gång själv varit med i en pjäs. Vi voro några pojkar, som fingo springa under ett skynke, som skulle föreställa havet. Och så skall vi se på vildarna. Men det är bara livat med

de vildarna. De ha rosafärgade trikåer, som sitta i skrynklor, och deras armbågar äro stoppade med vit tråd. Sedan ska vi gå på operan, vi gå in med klacken. På operan är det en respektabel samling, men småteatrarnas klack tycker jag inte om. Kan du tänka dig, att på operan betala de ända till tjugo sous, sådana dumbommar. Och sedan skola vi gå till giljotinen. Jag skall visa er bödeln, han bor på Marais-gatan. Det är herr Sanson. Det finns en brevlåda på hans dörr. Ack, man kan roa sig utmärkt.

I detta ögonblick föll en droppe vax på Gavroches hand, och detta återförde honom till verkligheten.

— Katten också! sade han, nu är veken utbrunnen. Passa på! Jag har icke råd att lägga ut mer än en sou i månaden för belysning. När man lägger sig, skall man sova. Vi ha tid att läsa herr Paul de Kocks romaner. Om ljuset brinner, kan det synas på gatan igenom springorna, och snokarna få icke lov att veta, att vi äro här.

— Och sedan, inföll blygsamt den äldre, vilken ensam vågade tala med Gavroche och någon gång giva honom ett svar, så kunde en gnista falla i

halmen och det kunde göra så att hela huset brann upp.

— Man säger icke huset brinner upp, man säger luntan har tuttat fyr, sade Gavroche.

Ovädret tilltog, man hörde emellan åskknallarna hur störtregnet sköljde ned utefter kolossens rygg.

— Nu lura vi regnet, sade Gavroche, men det roar mig att höra hur det forsar utefter de långa benen. Vintern är en dumbom; den besvärar sig förgäves, den kan inte väta ned oss, och det är det, som retar honom, den gamle vattenpumparen.

Detta uttalande om åskvädret, för vilket Gavroche alls icke var rädd, han var vis som en filosof av nittonde århundradet, efterföljdes av en väldig blixt, så bländande, att den till och med syntes genom springan i elefantens buk. Nästan i samma ögonblick rungade åskan fruktansvärt. De båda små gossarne gåvo upp ett skrik och satte sig upp så häftigt, att de höllo på att välta omkull tältet; Gavroche visade dem sitt modiga ansikte och besvarade åskknallen med ett flatskratt.

— Lugna er, barn. Riv inte ner hela byggnaden. Det var förresten en stilig åska, minsann var det så. Inte gör den där lilla blixten någon skada. Det där gjorde den gode Guden riktigt bra, nästan lika bra som på teatern.

När han sagt detta, ordnade han till i sitt sovtält, sade vänligt till gossarne, att de skulle lägga sig, tryckte ned deras knän, för att de skulle kunna ligga riktigt raka och sade:

— När vår Herre tänder sitt ljus, så släcker jag mitt. Barn, nu måste vi sova. Det är farligt att icke sova. Svep nu in er ordentligt, för nu släcker jag. Äro ni färdiga?

— Ja, mumlade den äldre, och jag har det så bra. Det känns alldeles som om jag hade en dunkudde under huvudet.

— Man säger inte huvudet, utbrast Gavroche, man säger knoppen.

De båda barnen närmade sig varandra. Gavroche ordnade mattan, varpå de lågo, drog täcket över dem och sade för tredje gången:

— Nu sover vi.

Sedan släckte han ljuset.

Han hade knappast hunnit släcka ljuset, förrän en märkvärdig darrning kändes i hela tältet i vilket de lågo. De hörde ett märkvärdigt rasslande, liksom voro klor och tänder i arbete på mässingstråden. Detta ljud åtföljdes av alla sorters pip och gnäll.

Den lille femårige gossen, som hörde detta ovä-sen över sitt huvud, genomisades av rädsla. Han

vidrörde med armbågen sin äldre bror, men denne hade redan somnat, såsom Gavroche hade befallt honom. Den lille var nu så förskrämd, att han måste tilltala Gavroche, men han talade helt lågt och nästan utan att andas; han sade:

— Herrn.

— Vad vill du? frågade Gavroche, vilken just slutit sina ögon.

— Vad är detta?

— Det är råttorna, svarade Gavroche.

Och därmed lade han åter ned huvudet på mattan.

Råttorna, som verkligen funnos i tusental inne i elefanten, och som utgjorde de rörliga svarta fläckar, om vilka vi redan talat, hade hållit sig i styr, så länge ljuset brann, men så snart elefantens inre åter blivit mörkt och de kände lukten av kött, hade de i hela massor störtat sig över Gavroches tält, klättrat ända upp på toppen utav det och gnagde nu i ståltrådsnätet för att komma in i det.

Den lille kunde emellertid icke somna.

— Herrn, sade han omigen.

— Vad är det? frågade Gavroche.

— Vad menas med råttorna?

— Det är mössen.

Denna förklaring lugnade barnet något. Han

hade någon gång i sitt liv sett små vita möss, och för dem hade han aldrig varit rädd; han fortsatte dock att fråga:

— Herrn.

— Vad vill du? sade Gavroche.

— Varför har ni ingen katt?

— Jag har haft en, svarade Gavroche, jag har burit hit en, men han blev uppäten.

Denna andra förklaring upphävde verkningen av den första, och gossen började åter att darra. Samtalet mellan honom och Gavroche upptogs för fjärde gången.

— Herrn.

— Ja.

— Vem var det som blev uppäten?

— Katten.

— Vem har ätit upp katten?

— Råttorna.

— Mössen?

— Ja, råttorna.

Förbluffad av att höra, att möss kunde äta kattor, frågade han:

— Herrn, kunna de äta opp oss också, de där mössen?

— Kanske, svarade Gavroche.

Barnets rädsla hade nu nått sin höjdpunkt, men Gavroche tillade:

— Var inte ängslig! De kunna icke komma in. Och förresten så är ju jag här. Se här, tag min hand. Var nu tyst och sov!

Gavroche fattade den yngres hand tvärs över brodern. Barnet tryckte handen intill sig och kände sig lugn. Mod och kraft meddelas ofta på ett hemlighetsfullt sätt. Det hade åter blivit tyst omkring dem. Ljudet hade skrämt bort och avlägsnat råttorna; när de efter några minuter återvände och rasade med förnyade krafter, gjorde det ingenting; de tre pojkarna lågo redan djupt insomnade och hörde intet.

Nattens timmar svunno. Mörkret lägrade sig över Bastiljplatsen, kalla vindar, blandade med regn, ilade över densamma, patrullerna, som noga bevakade portar, gränder och gathörn samt sökte efter lösdrivare, gingo tysta förbi elefanten; belätet stod där orörligt med ögonen öppna i mörkret, den tycktes försjunken i drömmar och den föreföll liksom belåten med den goda gärning, som den utförde; den skyddade tre små sovande barn emot regn och emot människorna.

För att förstå det följande, måste man påminna sig, att gardet på Bastiljplatsen vid denna

tid befann sig vid dess motsatta sida, att allt som tilldrog sig i närheten av elefanten icke kunde vare sig ses eller höras av vakten.

Mot slutet av den timme, vilken föregår gryningen, kom en person springande från Saint Antoinegatan, passerade över platsen förbi den stora inhägnaden kring juli-kolonnen samt smög sig utefter staketet ända fram till elefanten. Om något ljussken fallit på denne man, så skulle man att döma av hans genomvåta kläder förstått, att han varit ute i regnet hela natten. Framkommen till elefanten, gav han ifrån sig ett egendomligt ljud, vilket icke skulle kunna sägas tillhöra något mänskligt språk, och vilket endast en papegoja skulle kunna efterhärma. Han upprepade två gånger detta ljud, vilket, om det skulle uttryckas med bokstäver, skulle sett ut ungefär så här:

— Kiri kikiou!

Efter andra skriket hördes en klar, glad och ungdomlig röst svara från elefantens inre:

— Ja.

Nästan omedelbart därefter föll plankan, som tjänade till att stänga öppningen, och ut kom en pojke, som gled ned utefter elefantens ben och vigt hoppade ned bredvid mannen. Det var Gavroche. Mannen var Montparnasse.

Med det där skriket Kirikikiou menades utan tvivel det, som gossen uttryckt med orden:

— Fråga efter herr Gavroche.

När han hört ljudet, hade han hastigt vaknat, stigit upp ur sin alkov och noga stängt till gallret efter sig, därefter hade han öppnat luckan och gått ut.

Mannen och pojken kände genast igen varandra i dunklet; Montparnasse inskränkte sig till att säga:

— Vi behöva dig. Följ med och hjälp oss.

Gamängen frågade ingenting vidare.

— Jag är klar! sade han.

Sedan gåvo de sig iväg åt Saint-Antoine-gatan, varifrån Montparnasse kommit; de ilade fram med raska steg mellan den långa raden av åkdon från landet; de begiva sig vid denna tid i väg mot hallarna.

Bönderna, som lågo hopkrupna i sina vagnar emellan grönsaker och redskap, till hälften sovande och insvepta ända upp över ögonen i sina kappor för regnets skull, gåvo icke akt på de båda vandrarna.

III.
EN SPÄNNANDE RYMNING.

Se här vad som samma natt hände i la Force:

Babet, Brujon, Gueulemer och Thénardier hade gjort upp en plan att rymma, trots att Thénardier satt i isolerat fängelse. Babet hade tagit saken om hand, såsom man av Montparnasses meddelande till Gavroche förstår.

Montparnasse skulle vara deras hjälp på yttersidan.

Brujon, som hade tillbringat en månad i straffcell, hade haft tid nog att först göra sig ett rep och därefter uppgöra en plan. Dessa celler, där förresten fängelsets disciplin överlämnas åt fången själv, bestodo förr i tiden av fyra stenväggar, ett stentak och ett golv av sten, vari fanns en tältsäng, en glugg med galler, en dubbel järndörr, och de kallades fängelsehål; men fängelsehålet ansågs alldeles för rysligt; numera består rummet av en järndörr, en gallerlucka, en tältsäng, tak och golv av sten, fyra stenväggar och kallas straffcell. Vid middagstiden tränger sig en smula dager dit in.

Det olämpliga med dessa celler, vilka som man ser icke äro fängelsehål, består däri, att fångarna tvingas till grubbel i stället för att de borde arbeta.

Brujon hade grubblat, och när han hade lämnat straffcellen, hade han med sig ett rep. Som han ansågs vara mycket farlig, fick han icke stanna på cour Charlemagne utan flyttades till nybyggnaden. Det första, som mötte honom där, var Gueulemer, det andra var en spik; Gueulemer utgjorde så att säga brottet, spiken utgjorde friheten.

Det är tid att vi göra oss ett fullständigt begrepp om Brujon. Hans utseende lade i dagen såväl klen hälsa och svaghet som illmarighet och intelligens; han var en tjuv med smilande blickar och otäcka småleenden. Hans blick var ett resultat av hans vilja, småleendet var en följd av hans natur. Han hade stor framgång i sina studier i det yrke, som han utövade; hans blickar hade varit riktade på taken och han var särdeles skicklig i konsten att stjäla takplåt och plocka bort blyrännor.

Det som gjorde ögonblicket så gynnsamt för ett rymningsförsök var detta, att man just då höll på med lagning av fängelsets tak. Saint Bernhardsgården var nu icke alldeles isolerad ifrån cour Charlemagne och cour Saint-Louis. Uppe i höjden

funnos både stegar och byggnadsställningar; med andra ord broar och trappsteg ut till frihetens sida.

Nybyggnaden, vilken var något av det mest ömkliga och förfallna i denna världen, var den svaga punkten inom fängelset. Väggarna voro till den grad uppfrätta av salpeter, att man blivit tvingad att bekläda sovsalarnas valv med träbjälkar, emedan stenar nedföllo ifrån valvet på fångarnas britsar. Trots detta förfallna tillstånd begick man det felet att inspärra de farligaste fallen i nybyggnaden.

Nybyggnaden bestod av fyra sovsalar, belägna ovanpå varandra, samt av en vind, kallad le Bel-Air. En stor skorstenspipa, förmodligen härstammande ifrån något kök i det forna hertigliga palatset, gick genom bottenvåningen, genom de fyra våningarna, genom sovsalarna, i vilken den bildade en tillplattad pelare, och sköt upp högt över taket.

Gueulemer och Brujon bodde i samma sovsal. Man hade försiktigtvis placerat dem uti nedersta våningen. Slumpen gjorde, att huvudgärden på deras sängar gränsade intill skorstenspipan.

Thénardier befann sig alldeles över deras huvuden uti den ovanför belägna vinden.

En promenerande, som stannar på Culture-Sainte-Catherine-gatan, efter det han passerat brand-

stationen, finner framför inkörsporten till badhuset en med blommor och träd i krukor uppfylld gård, som i fonden begränsas av en med två flyglar försedd rotunda med gröna luckor, en dröm av Jean Jacques. För knappa tio år sedan höjde sig över denna rotunda en stor, kal, rysansvärd mur, mot vilken den stödde sig. Detta var ringmuren kring den gång, där ronderna i fängelset la Force gingo vakt.

Muren bakom denna rotunda var som att skymta Milton bakom Berquin.

Huru hög muren än var, höjde sig dock över den ett ännu mörkare och svartare tak. Detta var nybyggnadens tak. Man såg där fyra med järngaller försedda vindskupor; det var fönsterna, vilka tillhörde den så kallade Bel-Air-vinden. En skorsten höjde sig över taket; detta var skorstenen, som genomgick sovsalarna.

Denna Bel-Air-vind, som tillhörde nybyggnaden, var en sorts stor hall, stängd med tredubbla järngaller och dörrar, beslagna med järnplåt, vilka fasthöllos av ofantliga järnspik. När man inträdde där ifrån norra sidan räknat, hade man till vänster de fyra kuporna och till höger mitt emot kuporna fyra ganska stora fyrkantiga burar, vilka skildes ifrån varandra medels smala gångar, som

till manshöjd bestodo av tegel men senare ända upp till taket av järnstänger. Thénardier hade suttit inlåst i en av dessa burar sedan natten till den 3 februari. Man har aldrig lyckats komma underfund med på vad sätt och med vems hjälp han lyckats skaffa sig en flaska av det vin, som lär vara uppfunnet av Desrues, och vilket innehåller ett sömnmedel, vilket blivit beryktat genom sammanslutningen "Sovarna".

Det finnes i varje fängelse en mängd opålitliga personer bland bevakningen, vilka till hälften äro fångknektar, till hälften tjuvar, och vilka bruka vara behjälpliga vid rymningar och vilka bruka ge polisen tillfälle att förtjäna dubbelt, emedan denne därigenom kan taga mutor från två håll.

Samma natt som lille Gavroche hade tagit hand om de båda vilsegångna barnen, hade Brujon och Gueulemer, vilka visste att Babet, som rymt på morgonen, väntade på dem ute på gatan tillsammans med Montparnasse, försiktigt stigit upp ur sina sängar och med den spik, som Brujon funnit, börjat genomborra skorstenspipan, mot vilken deras sängar stödde sig. Murbruket föll ned på Brujons säng, och man hörde hur det rasade. Störtregnet, blandat med åska, skakade dörrarna och det åstadkom ett fruktansvärt oväsen inom fängel-

set, vilket var lyckligt för dem. De av fångarna, som tycktes vakna, somnade in igen och brydde sig icke om Brujon och Gueulemer. Brujon var kvick och vig, Gueulemer var kraftig och stark. Innan det minsta ljud hunnit nå fram till den fångknekt, som låg i den gallerförsedda cellen, ifrån vilken man kunde se in i sovsalarna, var muren genomborrad och fångarna hade klättrat upp genom skorstenspipan, brutit sig igenom järngallret, som stängde skorstenspipans övre öppning, och befunno sig nu ute på taket. Regnet och stormen fortsatte med fördubblad styrka, och taket var glatt.

— Vilken lycklig natt för en rymning, sade Brujon.

En avgrund av sex fots bredd och åttio fots djup skilde dem från den förut omtalade ringmuren. På botten av denna avgrund sågo de en vaktposts gevär glimma i mörkret. Vid resterna av järngallret över skorstenspipan fastbundo de nu den ena ändan av den lina, som Brujon förfärdigat i sin straffcell, kastade andra ändan över ringmuren och svingade sig med ett språng över avgrunden, klängde sig fast vid ett utskjutande tak, klevo över detta och halade sig långsamt efter varandra ut på ett annat tak i närheten. De drogo linan till sig,

hoppade ned på badhusets gård, passerade över denna, slogo sönder rutan i portvaktsstugans glugg, innanför vilken portsnöret hängde, drogo på snöret, öppnade porten och befunno sig ute på gatan.

Tre kvarts timme hade icke förflutit, sedan de rest sig upp i sina sängar i mörkret med en spik i handen och huvudet fullt av planer.

Några ögonblick senare hade de mött Babet och Montparnasse, vilka strövade omkring i närheten.

Då de drogo linan till sig, hade denna gått sönder och en bit utav den hade fastnat i skorstenen på taket. För övrigt hade de icke haft andra svårigheter än att huden på händerna var totalt avskavad.

Samma natt hade Thénardier blivit varskodd, på vad sätt visste man icke, så att han låg vaken.

Vid ett-tiden på morgonen, natten var mycket mörk, såg han i regnet och stormen två skuggor smyga sig förbi på taket just framför den glugg, vilken befanns mitt för hans säng. Den ena stannade ett ögonblick framför gluggen. Det var Brujon. Thénardier kände igen honom och förstod. Detta var tillräckligt för honom.

Thénardier, känd som en för den allmänna säkerheten farlig person, var häktad för nattligt

överfall, beväpnad med livsfarligt vapen och av denna orsak gav bevakningen alltid akt på honom. En vakt, som avlöstes varannan timme, gick alltid utanför hans bur med laddat gevär. Vinden var upplyst med en lykta. Fången hade kring benen en black av femtio skålpunds vikt. Klockan fyra varje dag inträdde i buren en fångknekt, åtföljd av två doggar, det var brukligt på den tiden, ställde bredvid hans säng ett rågbröd, ett krus med vatten och en skål med mager soppa, vari en och annan böna simmade, undersökte hans fotjärn och slog ett par slag emot gallret. Denna man med sina doggar återvände två gånger varje natt.

Thénardier hade erhållit tillåtelse att behålla en sorts järnplugg, vilken han begagnade till att spika fast sitt bröd i en spricka i muren för att "bevara det mot råttorna", som han sade. Ett vaksamt öga vilade alltjämt på honom, och man befarade därför icke någon olägenhet av att han behöll sin järnplugg. Emellertid drog man sig senare till minnes, att fångvakten en gång hade sagt: Det hade varit bättre, om han haft en träplugg.

Klockan två på morgonen avlöstes vakten, som var en gammal soldat, och i hans ställe kom en beväring. Några ögonblick senare infann sig mannen med doggarna och gick sin väg igen utan att

ha haft annat att anmärka än det, att vakten såg alldeles för ung ut och tycktes vara en bondtölp. Två timmar senare, klockan fyra, då beväringen skulle avlösas, fann man honom insomnad och liggande som en trästock intill Thénardiers bur. Vad Thénardier beträffar, så fanns han där icke mer. Hans fotjärn lågo sönderslagna på golvet. I taket på hans bur fanns ett hål, och i taket ovanför fanns ännu ett hål. En bjälke i hans säng hade ryckts loss och utan tvivel tagits med, ty man kunde icke finna den. I cellen hittades också en till hälften tömd flaska, vilken innehöll resten av det sövande vin, varmed beväringen blivit sövd. Soldatens bajonett var försvunnen.

När detta upptäcktes, trodde man Thénardier i säkerhet och utom räckhåll för varje efterspaning.

Det verkliga förhållandet var, att han icke längre befann sig i nybyggnaden, men att han dock svävade i stor fara. Då Thénardier kom upp på nybyggnadens tak, hade han fått syn på återstoden av Brujons lina, vilken satt fäst vid järnstängerna uppe i skorstenspipan; denna ända var emellertid för kort för att han skulle kunna svinga sig över ringmuren, såsom Brujon och Gueulemer hade gjort.

När man vrider in på Ballet-gatan ifrån Roi-de-

Sicile-gatan, stöter man nästan genast på höger hand på en smutsig fördjupning. Där stod under det sist förflutna århundradet ett hus, av vilket nu blott återstår en mur, vilken höjer sig ända till de omgivande husens tredje våning. Man känner igen denna mur på två stora fönster, som ännu finnas kvar. Det fönster, som ligger närmast mitten, är avstängt med en halvrutten bjälke. Tvärs igenom dessa fönster kunde man i forna dagar skönja en hög, mörk mur, som var en del av ringmuren till fängelset la Force.

Tomrummet efter det nedrivna huset fylldes till hälften av en palissad av murknade stockar, vilka stöttades av fem stenpelare. Här inne dolde sig en liten koja, som förblivit stående mitt i ruinen. I stängslet fanns en port, som för några år sedan endast stängdes med en klinka.

Det var till denna ruin som Thénardier nått fram strax efter klockan tre på morgonen.

Huru hade han anlänt hit? Det har man aldrig kunnat förklara eller förstå. Blixtarna hava väl samtidigt varit honom till hjälp och till nackdel. Möjligen hade han kunnat begagna sig av takarbetarnas stegar och ställningar för att kunna klättra från tak till tak, från mur till mur, från gård till gård, först till byggnaderna på cour Charle-

magne sedan till cour Saint-Louis och sedan till ringmuren på Roi-de-Sicile-gatan. Men på denna väg stötte han på ett motstånd, vilket tycktes honom omöjligt att besegra. Kanske hade han lagt den ifrån sängen lösryckta brädan som en bro från taket över vinden till ringmuren och kanske krupit på händer och fötter utefter nämnda mur runt omkring fängelset ända bort mot ruinen. Men denna mur omkring la Force bildade en mycket ojämn linje; den höjde och sänkte sig, den var betydligt lägre vid brandstationen och avsevärt högre vid badhuset; den var avskuren av byggnader, den hade icke samma höjd mot hotell Lamoignon som mot Pavéegatan, den hade överallt sluttningar och den bildade räta vinklar och dessutom skulle vakterna hava sett skuggan av den flyende. Således är det nästan omöjligt att förklara vilken väg Thénardier tagit; vilkendera man gissar på, så synes flykten lika omöjlig. Kanske hade Thénardier, uppfylld av ett brinnande begär efter friheten, vilket förvandlar avgrunder till diken, järngaller till träspjälor, en krympling till en atlet, dumheten till instinkt, instinkten till intelligens och intelligensen till snille, uppfunnit och improviserat ett tredje sätt. Man har aldrig fått veta det.

Man kan icke alltid förklara de egendomliga tilldragelserna vid en rymning. Den som rymmer, är inspirerad. Det finns både stjärnor och blixtar i flyktens mystiska ljus; strävan efter frihet är icke mera överraskande än strävan mot det upphöjda. Man säger om en tjuv, som sluppit undan: hur har han kunnat komma upp på detta tak, liksom man säger om Corneille: hur fann han orden "Qu'il mourût".

Hur som helst, drypande av svett, genomvåt av regnet, med trasiga kläder, med söndersargade händer, blodiga armbågar och sönderrivna knän hade Thénardier nått upp på ruinens mur, och där hade han lagt sig raklång, men sedan hade krafterna svikit honom. Ett brant stup av omkring tre våningars höjd skilde honom från gatans stenläggning.

Linan, som han hade med sig, var för kort.

Han stannade där, blek, utmattad, hopplös ehuru han för en stund sedan hade hoppats allt, ännu skyddad av natten, men han insåg, att det snart skulle dagas, och han var förtvivlad, när han tänkte på att han inom kort skulle höra Saint-Pauls-klockan slå fyra, den timme då vakten avlöstes, och då man skulle finna den sovande vaktposten under det genombrutna taket; vid skenet av lyktorna be-

traktade han ängsligt den i djupet liggande våta och mörka gatan, denna gata, som var så efterlängtad men dock så fruktansvärd, som var både döden och friheten.

Han undrade inom sig själv, om hans tre kamrater hade lyckats med sitt rymningsförsök, om de väntade på honom och om de möjligen skulle kunna vara honom till hjälp. Han lyssnade. Med undantag av en patrull hade ingen människa passerat gatan, sedan han kommit dit. Nästan alla bönder från Montreuil, Charonne, Vincennes och Bercy begagna sig av Antoinegatan för att komma till hallarna.

Klockan slog fyra. Thénardier darrade. Endast några minuter senare uppstod i fängelset det buller, som alltid följer efter en upptäckt rymning. Man hörde buller av dörrar, som öppnades och stängdes, man hörde hur gallret gnisslade på sina hakar. Man hörde stimm i huvudkvarteret, fångvaktarnas rop och kolvarnas slag emot stenläggningen. Då och då skymtade man ljus ifrån sovsalarnas gallerförsedda fönster, en fackla flyttade sig fram och åter uppe på nybyggnadens tak. Brandsoldaterna från brandstationen bredvid hade blivit ditkallade. Deras hjälmar, som belystes av facklor, glimmade till än här och än där på taken.

Samtidigt såg Thénardier ett blekt ljussken vid horisonten i riktning åt Bastiljen till.

Själv låg han ju högt uppe på en mur av tio tums bredd, utsträckt i ösregnet med en gapande avgrund både till höger och vänster om sig, så att han icke kunde röra sig ur fläcken; han fick svindel, när han tänkte på vilka möjligheter han hade, och hans tanke gick likt pendeln på en klocka från den ena möjligheten till den andra: Döden, om jag faller, fängelset, om jag stannar. Mitt under denna ångest fick han plötsligt på den ännu alldeles mörka gatan syn på en man, som smög sig utefter husväggarna och som kom ifrån Pavé-gatan, stanna i den fördjupning, ovanför vilken Thénardier befann sig. Denne man efterföljdes av en andra, vilken rörde sig lika försiktigt, sedan av en tredje och ytterligare en fjärde. När dessa män hade samlat sig på en plats, lyfte en av dem bort klinkan på porten till staketet, och de stego alla in i den inhägnad, varest det lilla skjulet står. De befunno sig nu alldeles nedanför Thénardier. De hade tydligen sökt upp detta ställe för att kunna samtala utan att bliva hörda av de förbipasserande eller av vakten, som brukar gå utanför den stax intill belägna porten till la Force. Det bör tilläggas, att vakten på grund av regnet hade måst

krypa in i sin vakthydda. Thénardier kunde icke tydligt urskilja deras ansikten, men han lyssnade till deras ord med den spända uppmärksamheten hos en människa, som känner sig förlorad.

Thénardier tyckte sig ana en skymt av hopp; männen talade till varandra på tjuvspråket.

Den första sade med låg men tydlig röst:

— Låt oss gå vår väg, här finns ingenting för oss att göra.

Den andre svarade:

— Det regnar ju utav bara tusan. Och snart ha vi snokarna här. Där borta står en soldat på vakt. Här kunna vi bara bli tagna.

Några av de ord, som de talande männen begagnade, voro riktiga ljusglimtar för Thénardier. På ett av dessa uttryck kände han igen Brujon och på ett annat igenkände han Babet.

Nu hade även en tredje inlåtit sig i samtalet:

— Ännu är det ingen brådska, ännu kunna vi vänta något. Vem har sagt, att han icke behöver oss.

På grund av detta ord, som yttrades på vanligt språk, kunde Thénardier igenkänna Montparnasse, vilken satte en ära i att förstå tjuvspråkets alla finesser men att aldrig själv begagna det. Vad den fjärde beträffar, så förhöll han sig tyst, men

hans breda axlar avslöjade honom. Thénardier tvekade icke, det var Gueulemer.

Brujon svarade nästan befallande men alltjämt med låg röst:

— Vad är det för prat? Krögaren har icke kunnat bryta sig ut. Han kan inte konsten. Det är det hela. Att riva sönder skjortan och lakanet och göra sig ett rep av dem, att skära hål i dörrar, att göra falska papper, att dyrka upp lås, att slå sönder sina fotjärn, att klättra på sin lina, att gömma sig, att förkläda sig, till allt detta fordras fiffighet. Till allt detta duger inte gubben, han förstår inte saken.

Babet tillade fortfarande på det klassiska tjuvspråk, vilket talades av Poulailerre och Cartouche, och vilket nya, djärva och färgade språk, som nu talades av Brujon, förhöll sig som Racines språk till André Zhénier.

— Din krögare har blivit tappad. Han kan inte klara sig längre. Han är icke tillräckligt durkdriven. Han hade låtit lura sig av en spion, kanske helt enkelt av en som föregivit sig vara en kamrat. Lyssna, Montparnasse, hör du skriken inne i fängelset. Ser du ljusskenet? De ha säkert huggit honom. Det kostar tjugo år. Jag är icke rädd, jag är ingen pultron, det vet ni nog, men

här är ingenting att göra och vi riskera själva att råka illa ut. Stå nu inte här längre utan kom med, så slå vi halsen av en flaska gammalt vin tillsammans.

— Man brukar inte lämna sina vänner i sticket, mumlade Montparnasse.

— Jag säger dig, att han har blivit gripen, återtog Brujon. I detta ögonblick är krögaren icke värd ett enda öre. Vi kunna ingenting göra. Låtom oss gå. Vilket ögonblick som helst ha vi själva snokarna efter oss.

Montparnasse gjorde invändningar, men dessa voro betydligt svagare än förr. Sanningen att säga så hade de fyra männen med banditers vanliga trofasthet hela natten smugit sig omkring la Force och trotsat alla faror, allt i förhoppning att få se Thénardier titta fram ifrån något tak. Men natten artade sig att bli alldeles för vacker för deras företag; det hällregnade, så att alla gator voro tommo; de voro genomfrusna, deras kläder voro genomvåta, deras skor alldeles förstörda, det oroande buller, som de hörde ifrån fängelset, den sena timman, de mötande patrullerna, det försvinnande hoppet, den återkommande rädslan, allt detta förmådde dem att avlägsna sig. Till och med Montparnasse härdade icke ut längre, fastän

han i någon mån kunde räknas som svärson till Thénardier. Ett ögonblick till och de skulle varit borta.

Han vågade icke kalla på dem, ett rop kunde förstöra allt, men han fick en idé, en sista snilleblixt, han tog upp ur fickan den bit av linan, som Burjon lossat ifrån skorstenen i nybyggnaden och kastade den nedanför inhägnaden.

Linan föll ned vid deras fötter.

— Ett rep! sade Babet.

— Det är mitt rep! sade Brujon.

— Krögaren är här, sade Montparnasse.

De lyfte blickarna. Thénardier böjde fram huvudet och mumlade:

— Kvickt! sade Montparnasse, har du andra ändan av linan, Brujon?

— Ja.

— Knyt samman de båda ändarna; vi skola kasta upp repet till honom. Så får han fästa det vid muren, och så kan han nog klättra ner.

Thénardier riskerade att höja rösten något:

— Du blir nog varm igen.

— Jag kan icke röra mig längre.

— Hala dig ner nu, ty vi skola taga emot dig.

— Mina händer äro stela.

— Fäst bara linan vid muren.

— Jag kan inte.

— En av oss får väl klättra upp då, sade Montparnasse.

— Det är tre våningar högt, yttrade Brujon.

En för detta skorsten, som tillhört en ugn, vilken i forna dagar funnits i kojan, reste sig längs efter muren och räckte nästan upp till det ställe, där Théardier visade sig. Denna skorstenspipa, som redan då var usel och förfallen, har sedan rasat, men man kan ännu se märken efter den. Den var både trång och smal.

— Där skulle man kunna klättra opp, sade Montparnasse.

— På det där röret? sade Babet, där kommer aldrig en karl opp. Det skulle behövas en pojke för det.

— Ja, det behövs en pojke, utropade Brujon.

— Var skall man få tag på en sådan jycke? sade Gueulemer.

— Vänta, utropade Montparnasse, jag vet det.

Han öppnade försiktigt porten till staketet, förvissade sig om att ingen syntes på gatan, gick försiktigt ut, stängde porten efter sig och sprang med hastig fart åt Bastiljen till.

Sju eller åtta minuter förgingo; för Thénardier voro de långa som åtta tusen sekler. Babet och Gueulemer stodo helt tysta; äntligen öppnades porten och Montparnasse blev synlig med andan ända uppe i halsgropen, medförande Gavroche.

Regnet fortfor att hålla gatan fullkomligt öde.

Lille Garvoche trädde innanför planket och betraktade banditfigurerna med likglitig uppsyn. Vattnet strömmade ned ifrån hans hår. Gueulemer vände sig till honom och sade:

— Pojke, är du en karl?

Gavroche ryckte på axlarna och svarade:

— Ett barn som jag är karl men karlar som ni äro barn.

— Det var tusan till pojke! utbrast Babet.

— Javars, en pariserpojke är icke blöt av sig, anmärkte Brujon.

— Vad är det ni vill mig, sade Gavroche.

Montparnasse svarade:

— Du skall klättra upp för den där skorstenspipan.

— Och taga med mig den där linan, forsatte Babet.

— Däruppe på muren, återtog Babet.

— Och binda fast den däruppe, tillade Brujon.

— Vid fönsterbaljan, tillade Brujon.

— Och sedan sade Gavroche:

— Det är alltihop, sade Gueulemer.

Gamängen undersökte linan, skorstenspipan, muren, fönstren, och uppgav detta oförklarliga ljud, som tycktes betyda: Var det ingenting annat?

— Det ligger en karl däruppe, som du skall hjälpa, återtog Montparnasse.

— Prat, sade gossen, liksom kunde han inte begripa. Därefter tog han av sina skor.

Gueulemer fattade Gavroche om ena armen, placerade honom på taket till det lilla träskskjulet, vars murkna plankor böjde sig under gossens tyngd samt gav honom linan, vilken Brujon hade knutit tillsammans, medan Montparnasse var borta. Gamängen närmade sig skorstenspipan, där han lätt kunde klättra upp tack vare en stor spricka, som gick nästan ända upp till taket. Just som han började klättra upp, lutade sig Thénardier, vilken såg räddningen och livet nalkas, fram över muren; dagens första stråle belyste hans svettdrypande panna, hans bleka kinder och hans gråa och toviga skägg, och Gavroche kände igen honom.

— Jaså! sade han, det är min far! Nåja, det hindrar ju inte.

Han satte repet mellan tänderna och började resolut sin klättring

Han kom upp på den gamla muren, satte sig gränsle över den och fäste repet vid fönsterbjälken.

Ett ögonblick senare var Thénardier nere på gatan.

När han vidrörde stenläggningen och kände sig vara utom fara, var han icke längre varken trött, frusen eller darrande. Den rysansvärda fara, ur vilken han blivit räddad, försvann ur hans minne liksom en rök försvinner. All hans slughet återvände och han kände sig stark och fri och genast beredd att gå sin egen väg. Se här vilket yttrande han fällde:

— Nåväl, vem skola vi nu äta upp?

Det är onödigt att förklara betydelsen av detta fruktansvärda ord, som på samma gång betyder döda, lönmörda och plundra. Detta "äta upp" betyder i verkligheten uppsluka.

— Var då försiktig, sade Brujon. Låtom oss endast tala några ord, och sedan skiljas vi åt genast. Det var en affär, som föreföll god på Ilumetgatan, en dyster gata, ett isolerat hus,

en gammal grind till en trädgård och ensamma kvinnor.

— Nåväl! varför inte? sade Thénardier.

— Din dotter Eponine har varit där för att se sig om, svarade Babet.

— Och hon har låtit sända Magnon en skorpa, tillade Gueulemer, så där är ingenting att göra.

— Flickan är inte dum, sade Thénardier. Vi få väl se hur det går.

— Ja, ja, sade Brujon, vi få väl se.

Emellertid tog ingen av de samtalande någon notis om Gavroche, som hade satt sig på en av stenarna vid muren; han väntade några ögonblick, kanske väntade han på att fadern skulle vända sig till honom med några ord. Därefter tog han åter på sig skorna och sade:

— Det tycks vara klart. Ni behöva mig inte längre, karlar? Nu när denna affären är klarad, så går jag min väg; jag måste se efter mina små pojkar.

Och han gick.

De fem männen försvunno, den ene efter den andre.

När Gavroche försvunnit ur sikte vid hörnet

av Balletgatan, tog Babet Thénardier avsides och sade:

— Lade du märke till pojken? frågade han.

— Vilken pojke?

— Pojken, som klättrade uppför muren och räckte dig linan.

— Nej, inte särskilt.

— Ja, jag vet inte, men jag tyckte det såg ut som om det var din son.

— Bah, sade Thénardier, tror du det?

Han gick sin väg.

SJUNDE BOKEN.

Tjuvspråk.

I.

BEGYNNELSEN.

Pigritia — lättja — är ett fruktansvärt ord.

Därifrån härleder sig en hel värld, tjuveriet och ett helvete, hungern.

Lättjan är sålunda en moder.

Hon har en son, tjuvnaden, och en dotter, hungern.

Var befinna vi oss nu? Mitt ibland tjuvarnas slangspråk, vilket man kallar argot.

Vad är argot? Det är på en gång nationen och språket, det är tjuvnad från två håll, från människorna och språket.

För trettiofyra år sedan införde berättaren av denna allvarliga och dystra historia i ett arbete, som han skrev i samma syfte, "En dödsdömds sista stunder", en tjuv, som talade argot; läsarna häpnade, och alla människor funno det rysligt att

införa skälmarnas och straffångarnas talesätt, med mera i samma stil.

Vi ha aldrig förstått dessa slag av invändningar.

Efter denna tidpunkt ha två stora författare, av vilka den ene är en djup, inträngande iakttagare av människohjärtat, och den andre en oförskräckt folkets vän, Balzac och Eugène Sue, låtit skälmarna tala sitt eget språk, såsom år 1828 författaren till "En dödsdöms sista stunder". Även vid dessa tillfällen ha samma invändningar gjorts. Man har upprepat: vi vilja icke veta av detta avskyvärda slangspråk! Argot är något avskyvärt!

Vem förnekar det, det är utan tvivel så.

Men då man skall sondera ett sår, undersöka en avgrund eller ett samhälle, har det då blivit ett fel att tränga in för långt och gå till botten med saken? Vi ha alltid ansett, att det i stället är en modig handling eller åtminstone en nyttig, värd den sympatiska uppmärksamhet, som bör tillkomma pliktuppfyllelsen. Att ej undersöka allt, ej lära känna allt, att stanna på halva vägen, vad gagnar det? Det är sonden och ej den som sonderar, som bör stanna.

Att undersöka samhällets lägsta lagar, där den fasta markens yta slutar och dyn och gyttjan tager vid, att tränga in bland dessa miasmer, att gripa och fasthålla det avskyvärda språk, som man finner bland den smuts, vilken på detta sätt bringas i dagen, dessa variga glosor, där varje ord tyckes vara en ring av smuts hos ett monstrum av dy och mörker, det är helt säkert varken en lockande eller en lätt uppgift. Detta språk synes som ett avskyvärt djur, skapat för natten och upphämtat ur kloakerna. Man tycker sig se ett levande, förskräckande taggigt snår, vilket rör sig, kräver mörkret, hotar och ser. Det ena ordet liknar en gripklo, det andra ett slocknat och blodigt öga, och det finnes meningar, vilka tyckas röra sig som en krabbas gripverktyg. Allt detta lever med den fruktansvärda livskraft, som man finner hos de varelser, vilka trivas bland förruttnelse.

Men när började fasan att uteslutas från det som bör undersökas. När började sjukdomen avskräcka läkaren? Kan man tänka sig en naturforskare, som vägrar att studera huggormen, fladermusen, skorpionen, tusenfotingen, spindeln och som skulle slunga dem tillbaka i mörkret med

dessa ord: Huru fult! Den forskare, vilken vänder sig bort från slangspråket, liknar den kirurg, vilken vänder sig bort från en böld eller svulst. Det skulle finnas en språkforskare, tvekande att söka en detalj i språket, en filosof, tvekande att undersöka något mänskligt! Ty man måste säga dem, vilka ej veta det, att slangspråket är både ett litterärt fenomen och ett resultat av samhället. Vad menas egentligen med argot? Argot är nödens och eländets språk.

Vi kunna nöja oss med detta. Man kan generalisera saken, vilket stundom är detsamma som att förtunna den; vi kunna säga oss, att alla yrken, och man skulle nästan kunna säga alla grupper inom samhällsbyggnaden, ha sitt slangspråk. Köpmannen, mäklaren, spelaren, portvakten, revyförfattaren, skådespelaren, filosofen, jägaren, frenologen, trumpetaren, ryttaren, fäktmästaren, tryckaren, alla tala de sitt eget språk. Det finns slangspråk av alla slag och Hôtel Rambouillet gränsar till Cour des Miracles, det finns ett hertiginnornas slangspråk, därom vittnar denna fras, skriven av en mycket förnäm dam till en av restaurationens vackraste kvinnor: "Vous trouverez das ces potins-là une foultitude de raisons pour que je me libertise". Diplomaternas skif-

ferskrift är intet annat än argot liksom det påvliga kansliets vana att skriva 26 i stället för Rom, grkztntgzyal i stället för budskap, abfxustgrnogrnogrkzutuxi i stället för hertigen av Modena. När medeltidens läkare i stället för morot, rädisa, och rova sade opponach, perfroschinum, reptitalmus, dracatholium, angelorum, postmegorum, talade de slang. När en kritikergrupp för ett tjugotal år sedan sade: hälften av Shakespeare är ordlekar och vitsar, var detta slang. När akademikern kallar blommorna Floras och frukterna Pomonas barn, havet för Neptun, kärleken en eld, skönheten behagen, hästen springaren, den vita kokarden eller den trefärgade för Bellonas ros, den trekantiga hatten för Mars' triangel, då talar akademikern slang. Ni finner bland alla dessa utgjutelser en massa skäl för att jag önskar min frihet.

Matematikern, medicinaren och botanisten äga sitt eget språk. Det beundransvärda, måleriska och rikhaltiga språk, som talas på sjön, som har talats av Jean Bart, Duquesne, Suffren och Duperre, detta språk som blandar sig med vinandet i tacklingen och mistlurarnas gälla toner, med änterhakarnas stötar, med dyningen, vinden, stor-

men och haglet och kanonskotten, det är ett heroiskt och glänsande slangspråk, vilket förhåller sig till skälmarnas som lejonet till schakalen.

Så är det utan tvivel. Man giver då åt ordet argot en så omfattande betydelse, att ej alla skola kännas vid dem. För vår egen del vilja vi låta ordet behålla sin gamla omfattning, som är tydligt avgränsad, och låta den vara detsamma som den undre världens språk. Det verkliga slangspråket, det uråldriga och levande, det är — vi upprepa det — eländets och brottets fula, oroliga, listiga, förrädiska, förgiftade, grymma, fega, snuskiga, ödesdigra språk. Bland all förnedring och olycka finnes det en yttersta gräns; när den är nådd, reser sig eländet till kamp mot det lyckliga och samhället. En fruktansvärd strid, där eländet med list eller våld, rasande och vild, angriper samfundet antingen med lastens knappnålsstygn eller brottets klubbslag. För denna strid har eländet skapat ett eget språk, argot.

Att bevara från glömskans natt, att rädda ur avgrunden om så blott en spillra av ett av människor talat språk, vilket annars skulle försvinna, att taga vara på en av de delar, goda eller dåliga, varav civilisationen består, det är att utsträcka

vår sociala kunskap och att träda i civlisationens tjänst.

Plautus har gjort oss denna tjänst med eller mot sin vilja, när han låter puniska talas av två soldater från Karthago, likaså Molière, när han låter sina personer tala lavantinska och andra dialekter. Här möts man av invändningar: Puniska, utmärkt! Levantinska, må vara! Dialekter, det kan väl gå an! Det är allt språk, som har tillhört folk eller landskap, men slangen? Vad är det för nytta med att bevara kunskapen om den? Varför skall den räddas ur glömskans natt?

På detta svara vi endast med få ord. Om det språk, som talats i ett land eller en provins, är värt vår uppmärksamhet, så finnes det en sak, som är värd den i ännu högre grad, olyckans och eländets språk. Detta språk har exempelvis i Frankrike talats under fyra sekler, icke blott av de eländiga utan av eländet, av hela det mänskliga, tänkbara eländet.

Vi hålla fast vid att om man undersöker samhällets sjukdomar och missbildningar och påpekar dem för att bringa bot, så tillåter icke detta, att man väijer efter behag. Sedernas och tankarnas historiker har icke en ringare uppgift än den, som

skildrar de politiska händelserna. Den senare sysslar med civilisationens skal, striden om tronarna, furstarnas födelse, konungarnas giftermål, de stora slagen, konferenserna och de offentliga männen samt revolutionerna. Den förre skildrar den inre utvecklingen, djupet, det arbetande folket, som lider och väntar, den förtryckta kvinnan, det döende barnet, de tysta och bittra striderna man och man emellan, det dova hatet, fördomarna, de nedärvda orättvisorna, de dolda brotten mot lagen, själarnas mystiska utveckling, de otydliga rörelserna hos massan, den uthungrade trashanken, de utblottade, de föräldralösa, de olyckliga och de vanärade, alla dessa mörkrets kryp. Det är nödvändigt att han stiger ned dit med ett hjärta fyllt av både medlidande och stränghet, på en gång en broder och en domare, att han tränger fram till de otillgängliga hålor, där man huller om buller finner både de som såra och sårats, de som gråta och förbanna, de som utsättas för det onda och de som göra det. Ha dessa själars och hjärtans historiker en ringare uppgift än de, vilka skildra de yttre tilldragelserna? Tror man att Dante har mindre att säga än Machiavelli? Visserligen är djupet under kulturens yta dunkelt,

men är det därför mindre betydande? Känner man berget utan att känna grottan.

Vi kunna i förbigående påpeka, att man av det föregående ej får tro, att det finnes en tydlig gräns mellan dessa båda slag av historiker. Ingen kan vara en god skildrare av det yttre, påtagliga, glänsande, offentliga livet hos folken utan att i någon mån även skildra de inre tilldragelserna och ingen kan skildra dessa, utan att han vid behov äger kunskap om det yttre händelseförloppet. De komplettera varandra. Sedernas och tankarnas historia svarar mot de politiska händelserna och de inverka på varandra och giva upphov till varandra. Alla de linjer, som försynen drager på ett folks yta, äga sina mörka men klara motsvarigheter i djupet och alla djupets konvulsioner skapa förändringar på ytan. Liksom man finner historien överallt, måste man även finna historikern överallt.

Människan är icke en cirkel med en enda medelpunkt utan en ellips med två brännpunkter. Den ena är händelserna, den andra tankarna.

Slangspråket är icke annat än ett klädstånd, där språket förkläder sig, när det skall begå en

dålig handling. Det tager på sig en mask och bildernas trasor.

På så sätt blir det avskyvärt.

Man känner knappast igen det. Är det verkligen det franska språket, mänsklighetens stora språk? Det står färdigt att träda in på scenen och att giva repliken åt brottet. Det kan nu spela alla roller på det ondas repertoar. Det går ej längre, det haltar, stött på en krycka, som kan förvandlas till ett vapen. Dess namn är lösdriveri, och allahanda gengångare ha sminkat det. Det släpar sig framåt eller reser sig upp, ormens dubbla rörelse. Det kan nu spela alla roller; förfalskaren gör det skelande och tvetydigt, giftblandaren färgar det ärggrönt, mordbrännaren svart och mördaren rött.

När man står på de hedervärda människornas sida om samhällets dörr och lyssnar, snappar man upp en del av vad de utanför stående säga. Man kan urskilja frågor och svar. Utan att förstå det, hör man ett avskyvärt mummel, som nästan får mänskliga tonfall men snarare liknar tjut än ord. Det är argot. Orden äro vanskapta och präglade av en fantastisk djuriskhet; man skulle kunna tro, att det vore drakar, som talade.

Det är det obegripliga i svarta mörkret. Det gnisslar med tänderna och det viskar, och mörkret ökas med gåtan, olyckan är mörk, brottet är ännu mörkare, och dessa två tillsammans bilda argot. Överallt samma dunkel, i atmosfären, i handlingarna och i orden. Det är ett fruktansvärt språk, vilket liknar en padda, vilken kommer, går, hoppar, krälar, dreglar och på ett vedervärdigt sätt rör sig i den oändliga dimma, som uppkommer av regnet, natten, lasten, lögnen, orättvisan, nakenheten, dunsterna och vintern, men dock utgör dessa olyckligas solsken.

Låtom oss hysa medlidande med de straffade! Vad äro vi väl själva: Vem är jag, som talar? Vem är Ni, som lyssnar? Varifrån komma vi? Är det alldeles säkert, att vi ej begått något brott, innan vi föddes? Jorden har en viss likhet med ett fängelse. Vem vet, om människan icke avtjänar ett av den gudomliga rättvisan utmätt straff?

Låtom oss se litet närmare på livet! Överallt skönjer man där straffet.

Är Ni vad man kallar lycklig? Men Ni är dock sorgsen varje dag. Varje dag har sin stora sorg eller sitt lilla bekymmer. I går darrade Ni för en för Eder dyrbar hälsa, i dag för Er egen

I morgon kommer Ni att hysa oro i en penningangelägenhet och i övermorgon att utsättas för en belackares bakdanteri, under det att dagen därpå en vän råkar i olycka. Det kan vara vädret eller någonting som tappas eller går sönder, ett nöje, som samvetet eller kroppen icke gillar, och en annan gång det politiska tillståndet och vi ha ännu icke talat om hjärtats lidanden. Ett moln skingras och ett nytt bildas och knappast en dag på hundra är full av glädje och strålande solsken. Och Ni tillhör det fåtal, som äger lyckan! Vad de andra människorna beträffar, så vilar natten över dem.

Tänkande människor bruka sällan orden lyckliga och olyckliga. I denna värld, vilken uppenbarligen är en väntsal till en annan, finnas det inga lyckliga.

Den verkliga, mänskliga indelningen är i ljus och mörker.

Att minska antalet av dem, vilka leva i mörkret, samt öka deras, vilka vistas i ljuset, det är målet. Det är därför vi kräva undervisning och forskning. Att lära läsa, det är att tända en eld och varje ord, som stavas, är en gnista.

Dessutom betyder ljus icke detsamma som glädje. Man kan lida i ljuset och det kan bli så

starkt, att det bränner. Solstrålarnas värme var en fiende till Ikaros' flykt. Att kunna närma sig solen utan att störta ned, det är snillets uppgift.

Även när man förstår och när man älskar, kan man lida. Dagen födes i tårar, de som vistas i ljuset gråta, om ej för annat så över dem, som äro i mörkret.

II.

RÖTTERNA.

Argot är deras språk, som vistas i mörkret.

Tanken uppröres i sina innersta djup, filosofien drives till de skarpaste meditationerna i närvaro av detta gåtfulla och på en gång brännmärkta och upproriska språk. Allt talar om straff och varje stavelse har sitt vanärande märke. Det vanliga språkets ord synas liksom hopskrumpna under bödelns glödande järn. Några av dem tyckas ännu ryka. En mening kommer åhöraren att tänka på den brännmärkta axel hos en tjuv, som hastigt blottats; tanken vägrar nästan att kläda sig i dessa ord, vilka drabbas av lagens hand. Bilderna äro stundom så fräcka, att man måste tro, att de stått vid skampålen.

Men trots detta och på grund av detta, har detta egendomliga likväl rätt till en plats i vår opartiska samling, liksom man där placerar den ärgiga örtugen och guldmedaljen, vilken här motsvaras av litteraturen. Vad man än säger, så äger dock slangspråket sin egen syntax och poesi. Det

är ett språk, även om man på grund av det vanskapta hos vissa ord finner, att det misshandlats av Mandrin, så finner man på grund av prakten hos vissa bilder, att Villon kallat det.

Ur rent litterär synpunkt torde få studier vara mera givande än i fråga om slangspråket. Det är ett språk i språket, ett slags sjuklig utväxt, en misslyckad ympkvist, som blivit till en hel vegetation, en parasit, som har sina rötter i den gamla galliska stammen och vars dystra lövverk beskuggar en hel sida av språket. Detta är den första och gängse uppfattningen av slangspråket. Men för dem, vilka studerat språket, såsom det bör studeras, det vill säga som geologerna studera bergens avlagringar, visar sig argot vara en verklig alluvialbildning. Beroende på hur långt man tränger in, finner man i detta språk under de folkliga gamla franska orden provènçalska, spanska, italienska, levantinska, detta medelhavshamnarnas gamla språk, engelska, tyska, de romanska språkens tre grenar, italienska, rumäniska och franska, latin, samt slutligen baskiska och keltiska. Det är en urgammal och egendomlig blandning. En underjordisk byggnad, uppförd av alla olyckliga tillsammans. Varje förkastad ras har här lämnat sin avlagring, varje lidande har bi-

dragit med sin sten liksom varje hjärta. Ett otal av onda, låga och hatfyllda själar, vilka passerat genom livet och försvunnit i evigheten, ha här lämnat sin bild i form av ett misshandlat ord.

Vill man finna ett exempel på spanska, så vimlar detta språk av dem. Se här: Boffette, örfil, kommer från bofeton; vantane, fönster, av vantana; gat, katt, av gato; acite, olja, av aceyte. Italienska ord: Spade, värja, av spada; carvel, båt, av caravella. Engelska: Bichot, biskop, av bishop; raille, spion, av rascal, rascalion, skälm; pilche, etui, av pilcher, slida. Tyska: Caleur, gosse, av kellner; hers, herre, av herzog, hertig. Latin? Frangir, krossa, av frangere; affurer, stjäla, av tur; cadène, kedja, av catena. Det finns ett ord, som återkommer i alla Europas språk på ett mystiskt sätt, det är ordet magnus; skottarna göra därav sitt ord mac, vilket betecknar chefen för en klan, Mac- Farlane, Mac- Callummore, den store Farlane, den store Callummore. I slangspråket blir det meck, och senare meg, vilket betyder Gud, Baskiska? Gahisto, djävulen, av gaiztoa, dålig; sorgabon, god natt, av gabon, goddag. Keltiska? Blavin, näsduk, av blavet, springvatten; ménesse, kvinna, av meinec, full av stenar; barant, rännsten, av baranton,

källa; goffeur, låssmed, av goff, smed; guédouze, döden, av quenn-du, svart-vit. Vill man ha historia? I slangspråket kallas en écus för maltaise, ett minne av det myntslag, som brukades ombord på malteserriddarnes galärer.

Utom de språkliga rötter, vilka här antytts, äger slangspråket andra och naturligare rötter i människornas själar.

Först ha vi de nyskapade orden; denna skapelse är språkens mystik. Att med ord, vilka på något egendomligt vis ha en märkvärdig uttrycksfullhet, måla tingen! Detta är den ursprungliga grunden i varje mänskligt språk, dess granithäll. Slangspråket överflödar av dylika ord, omedelbara ord, skapade i detta syfte utan att man vet huru eller av vem, utan härledning, utan analogier, isolerade, barbariska och stundom förskräckliga ord, vilka dock äro sällsynt levande och målande. Bödeln, le taule; skogen, le sabri; fruktan, taf; betjänten, le larbin; generalen, ministern, pharos; djävulen, le rabouin. Intet är egendomligare än dessa ord, som dölja och visa på samma gång. Några av dem, till exempel le rabouin, äro på en gång groteska och förskräckliga och verka som grimaschen hos en kyklop.

För det andra ha vi bilden. Det utmärkande

för ett språk, som vill säga allt och följa allt, det är att äga en rikedom på bilder. Bilden är en gåta, bakom vilken tjuven tar sin tillflykt, när han spinner sina planer och fången, när han tänker på flykt. Intet språk är så rikt på bilder som argot. "Dévisser le coco", vrida om halsen; tortiller, äta; être gerbé, att dömas; un rat, en sam snattar bröd; il lansquine, det regnar, en träffande bild, som på något sätt uttrycker vad den vill skildra och väcker tanken på de långa, sneda regnstrimmorna och plasket mot marken av de tunga dropparna; det uttrycker i ett enda ord den gamla folkliga bilden: det regnar småspik. I mån som slangspråket utvecklas, lämna orden, det ursprungliga, vilda tillståndet och bliva metaforer. Djävulen heter icke längre le rabouin utan blir le boulanger, bagaren, som eldar i ugnen. Detta är mera spirituellt men mindre storslaget, någonting som Racine efter Corneille, liksom Euripides efter Aischylos. Vissa fraser i slangspråket befinna sig mellan dessa tvenne saker och ha på en gång en barbarisk och en bildlik karaktär.

Argot är de fördärvades språk och det färdärvas själv hastigt. Eftersom det ständigt söker dölja sig, förändras det, så snart det blir allmänt

förstått. I olikhet mot all annan växtlighet dödas det av varje solstråle. Därför upplöses och ombildas slangspråket utan uppehåll, ett snabbt och dunkelt verk, som alltid pågår. Slangspråket utvecklas mera på tio år än det vanliga språket på tio sekler. Så blir larton, bröd, lartif; gail, häst, blir gaye; fertanche, halm, till fertille; siques, trasor, till frusques; chique, kyrka, grugeoir; djävulen heter först gahisto, sedan rabouin och därpå boulanger; prästen först ratichon och senare sanglier; under sjuttonhundratalet kallades att slåss för att bjuda på en pris snus, men senare kallades det att täppa till munnen på någon. Mellan dessa båda talesätt ha funnits tjugo andra och det språk Cartouche talade, skulle varit hebreiska för Lacemaire. Orden i detta språk befinna sig ständigt på flykt i likhet med dem, vilka uttala dem.

Stundom dyker dock ett gammalt ord upp på nytt, och det finns vissa platser, där det har sina högborgar. I Temple bevarar man slangspråket från sextonhundratalet, i fängelset Bicêtre talar man slang från Thunes. Men den ständiga förändringen är dock regel. Om en forskare finner tillfälle att iakttaga detta språk, som ständigt flyr undan, väckes både sorgsna och givande tankar.

Inga studier kunna vara tacksammare på resultat. Det finnes ej en bild, ej en etymolog, som ej har något att lära. Bland dessa människor betyder slåss detsamma som låtsa, man låtsar en sjukdom; listen är deras styrka.

För dem är människa och mörker sammanhörande ting, och natten kallas därför sorgue, människan orgue. Människan framgår ur Mörkret. De betrakta samhället som ett dödligt gift, som en ödesdiger natt, och de tala om sin frihet som man talar om sin hälsa. En häktad man är en sjuk, och en dömd man är en död.

Det mest fruktansvärda för dem som inslutits mellan cellens fyra väggar, är ett slags påtvungen kyskhet och därför kallas cellen för castus, kysk. Från denna dystra plats visar sig det yttre livet i sitt mest strålande ljus. Fången har länkar om fötterna. Tror Ni kanske, att han går med fötterna? Nej, han drömmer, att han dansar och när han lyckas befria sig från bojorna, gäller hans första tanke dansen, och han kallar den befriande filen bastringue.

I Châtelet de Paris finns en stor, avlång grotta. Den är åtta fot lång och ligger under Saines yta. Den har varken fönster eller gluggar och enda öppningen är dörren. Människorna kunna

komma in där, men icke luften. Taket utgöres av ett stenvalv och golvet av ett tumstjockt gyttjelager; den har fordom varit stenlagd, men fuktigheten har upplöst och sprängt sönder stenarna. Tre meter över marken löper en massiv bjälke genom det underjordiska rummet; från denna hänga med vissa mellanrum något över en meter långa kedjor, vilka sluta med halsringar. Fordom förvarades de till galärerna dömda i denna håla i väntan på avfärden till Toulon. Man drev dem fram under denna bjälke, där kedjorna, som svängde i mörkret, väntade på dem. Man fäste halsringarna på dem och kedjan var alltför kort för att tillåta dem att lägga sig ned. De förblevo orörliga i denna grotta i mörkret, under denna bjälke, nästan svävande i luften och tvungna till oerhörda ansträngningar för att nå brödet eller vattenkruset, med valvet över sina huvuden, fötterna nedsjunkna i smutsen, vansinniga av tröttthet, med sviktande höfter och knän, försökande att hänga med händerna i kedjan för att vila sig. Ur stånd att sova annat än stående, väckta varje ögonblick av den kvävande halsringen; några funnos, som aldrig vaknade. Hur länge kunde de förbli här? En månad, två månader, stundom sex månader. En var där ett helt år. Detta vänt-

rum till galärerna! Man kom dit, om man hade stulit en hare från kungen. Vad gjorde de i denna helvetiska grav? Detsamma som i en grav, de kämpade med döden, och vad man kan göra i helvetet, de sjöngo. Ty där det icke mera finns något hopp, där finns dock alltid sången. När en galär närmade sig Maltas stränder, hörde man sången, innan man hörde årslagen. Den stackars vilttjuven Survinsent, som vistats i detta fängelse, sade: Det är visorna, som hållit mig uppe. Det är i denna håla, som nästan alla slangspråkets visor uppkommit. De flesta av dessa sånger äro dystra, några glada och en uttrycker ömhet. Det går ej att utrota hos människan evighetens gnista, kärleken.

I denna dystra värld bevarar man sina hemligheter. Alla ha sådana. För dessa olyckliga är hemligheten det gemensamma bandet. Att bryta den, är att beröva dessa människor något av dem själva. Att avslöja kallas på detta kraftiga språk för att äta upp brödet. Det är, som om förrädaren berövade alla de andra något.

Vad betyder det att mottaga en örfil? Det enkla bildspråket säger: det är att se stjärnor. Slangspråket säger: Camoufle.

När man sysslar med slangspråket, gör man en

ny upptäckt vid varje steg. En fördjupad undersökning visar det mystiska sambandet mellan det regelrätta och det utstötta samhället.

Slangspråket är ordet, som blivit strafffånge. Att det mänskliga förnuftet kan så trampas i smutsen, kan så kedjas av ödets dunkla tyranni väcker häpnad.

O Ni, de olyckligas fattiga tankar!

Skall då ingen skynda denna i skuggan vissnande mänskliga själ till hjälp? Är det dess öde, att för alltid vänta på befriaren, kämpen i morgonrodnadens färger, vilken stiger ned från det azurblå på tvenne vingar, framtidens glänsande riddare? Skall denna själ alltid förgäves anropa idealet och ljuset? Är den dömd att i denna mörka avgrund höra de förskräckliga stegen från det annalkande Onda, att tätt intill sig i det förskräckliga vattnet skymta detta drakhuvud, detta dreglande gap, denna ormlikt slingrande kropp. Man måste stanna där utan en ljusstråle, utan hopp, överlämnad till denna fruktansvärda granne, vridande händerna, för alltid fastkedjad vid nattens klippa, en dyster Andromeda, vit och naken i mörkret.

III.

SLANGSPRÅKET, SOM BÅDE LER OCH GRÅTER.

Vi ha redan sett, att slangspråket, nu liksom för fyra sekler sedan, genomtränges av en dyster symbolism, vilken åt alla dessa ord skänker något sorgset eller hotande. Man återfinner där den obehärskade dysterheten hos forna dagars landsvägsriddare, av vilka vi nu ha kvar som ett minne de kortspel, de uppfunno för eget bruk. Klöveråttan tecknades av dem som ett stort träd med åtta jättelika klöverblad, en fantastisk personifikation av skogen. Vid foten av detta träd såg man en eld, vid vilken tre harar höllo på att steka en jägare på ett spett; bakom, över en annan eld, syntes en gryta, ur vilken huvudet på en hund stack upp. Intet kunde vara dystrare än denna hämnd i bild, detta spelkort, som brukades av smugglare, vilka hotades med bålet och falskmyntare, som hotades av sjudande beck. Alla tankens uttryckssätt i denna slangspråkets värld, till och med visorna och skämtet och hotelserna,

ägde något, som uttryckte vanmakt och förtvivlan. Alla de visor, vilkas melodier bevarats, äro så ödmjuka och sorgsna, att de framlocka tårar. Tiggaren kallar sig för den stackars tiggaren och är alltid haren, som döljer sig, råttan, som smiter undan i sitt hål, fågeln, som flyger bort. Han protesterar knappast; han nöjer sig med att sucka, och en av dessa utgjutelser har nått fram till oss.

Jag förstår ej huru Gud, människornas fader, kan plåga sina barn och sina barnbarn; att han kan höra deras rop utan att själv plågas.

Så snart den olycklige har tid att tänka, gör han sig ringa inför lagen och maktlös inför samhället; han kastar sig framstupa på marken, han bönfaller och anropar medlidandet. Man finner, att han anser, att han har orätt.

Vid mitten av förra århundradet uppkom en förändring. Fängelsernas visor, tjuvarnas slagdängor fingo en mera både utmanande och jovialisk karaktär. Under sjuttonhundratalet finner man hos nästan alla visor från galärer, straffängelser och tukthus en nästan diabolisk glättighet, som förefaller oss gåtfull. Alla ha de en gäll, så att säga hoppande refräng, vilken förefaller som upplyst av ett fosforescerande ljus; man

skulle kunna tro, att det var en lyktgubbe, en Panättling, som spelade fiöjt i skogen:

Mirlababi, surlababo,
Mirlitom ribon ribette,
Surlababi, mirlababo,
Mirliton ribon ribo.

Så trallade man, under det man mördade en människa i en grotta eller i en mörk skog.

Ett oroväckande tecken. Under sjuttonhundratalet försvinner den gamla sorgsenheten från dessa klasser. De börja skratta. De håna den store Guden och den store kungen. Under Ludvig XV kalla de Frankrikes kung för "markisen av docklandet". De äro nästan glada. Dessa olyckliga synas utstråla ett visst ljus, liksom om de ej längre tyngdes av samvetets börda. Detta skuggans beklagansvärda folk visade nu ej blott en förtvivlans djärvhet i sina handlingar utan även en bekymmerslös djärvhet i sina tankar. Detta var ett tecken på att de förlorade skuldkänslan och att de bland tänkare och drömmare trodde sig äga ett mystiskt stöd. Det var ett tecken på att stöld och rån började bemängas med de filosofiska systemen och sofismerna och att dessa brott på detta sätt började förlora en del av sin avskräckande karaktär för att i stället överlämna så mycket

mera därav till tänkarnas system. Det var slutligen ett tecken på, att om ej något avledande trädde emellan, ett fruktansvärt utbrott snart vore att vänta.

Låtom oss stanna ett ögonblick. Vem anklaga vi här? Sjuttonhundratalet? Dess filosofi? Säkerligen ej. Detta sekels verk är gott och sunt. Encyklopedisterna med Diderot i spetsen, fysiokraterna med Turgot, filosoferna med Voltaire, utopisterna med Rousseau som ledare bilda fyra oantastliga legioner. Mänsklighetens oerhörda framåtskridande mot ljuset måste tillskrivas dem. De äro mänsklighetens förtrupper, vilka på fyra olika vägar närma sig de fyra viktigaste punkterna: Diderot det sköna, Turgot det nyttiga, Voltaire det sanna och Rousseau det rätta. Men vid sidan av eller under filosoferna fanns det sofister, en giftig flora mitt bland den hälsobringande odörten i den härliga skogen. Under det att bödeln framför Justitiepalatset brände de böcker, vilka skrivits av seklets stora befriare, utgåvo i dessa dagar helt glömda män med kungligt privilegium upplösande skrifter, vilka med begärlighet lästes av dessa olyckliga. Några av dessa skrifter voro lustigt nog beskyddade av en furste och återfinnas i Bibliothèque secrète. Detta

var okänt men betydelsefullt, trots att det ej iakttogs på ytan. Stundom är just en sak farlig, därför att den ej utsättes för ljuset; den är okänd, därför att den är underjordisk. Bland alla dessa författare är antagligen Restif de la Bretonne den, vilken undergrävde massorna på det farligaste sättet.

Denna rörelse återfanns i hela Europa men härjade mest i Tyskland. Under en viss tid, som av Schiller sammanfattades i "Die Räuber", brukades stöld och rån som en protest mot egendom och arbete, ingingo en förening med vissa enkla men falska idéer, vilka endast vid första påseende verkade sanna men i verkligheten voro absurda; de svepte in sig i dessa tankar, dolde sig på något sätt under dem, erhöllo abstrakta namn och övergingo till att bli något slags teori; på så sätt kommo de i omlopp bland de arbetande, lidande och hederliga massorna, till och med utan att de oförsiktiga kemister, vilka framkallat denna blandning, anade det, och till och med utan att de massor, som anammade den, visste det.

Varje gång något dylikt inträffar, är det ett ödesdigert tecken. Lidandet skapar vrede, och samtidigt som de besittande klasserna förblindas eller sövas till ro, vilket är detsamma som att

ögonen slutas, tändes hatet hos de olyckliga genom gnistan från någon eländig eller ond varelse; man börjar att granska samhället. Vilken förskräcklig sak är ej en undersökning, som äger hatet till ledstjärna!

Detta är, om olyckan är framme, orsaken till de förskräckliga folkrörelser, vilka man kallat jacquerier, bondeuppror, och i jämförelse med vilka de rent politiska uppproppen äro som en barnlek; det är ej blott de undertrycktas strid mot förtryckarna utan olyckans protest mot lyckan. När detta inträffar, störtar allt samman.

Bondeupproren äro detsamma som en jordbävning bland hela folket.

Denna fara, som kanske var överhängande för hela Europa, avvärjdes av den franska revolutionen, denna fruktansvärda handling av rättfärdighet.

Den franska revolutionen, som ej var annat än idealet med vapen i hand, reste sig för att med en snabb rörelse stänga till dörren för det onda och öppna den för det goda.

Den besvarade alla frågor, satte sanningen i högsätet, jagade bort de osunda dunsterna, renade tiden och krönte folket.

Man skulle kunna säga, att den skapade människan på nytt, gav den en själ på nytt, rättvisan. Adertonhundratalet har tagit detta i arv och dragit fördel av det tidigare seklets verk; i närvarande stund synes den samhälleliga katastrof vi nyss antytt, som en fullständig omöjlighet. Den som förutspår den, är blind, den som fruktar den, en okunnig varelse. Revolutionen är motgiftet mot alla verkliga folkuppror.

Tack vare revolutionen hade de sociala folkförhållandena förändrats. Vårt blod hyser ej länre de feodala och monarkiska bakterierna. Vår konstitution inrymmer ej längre medeltida beståndsdelar. Vi befinna oss ej längre i en tid, då fruktansvärda inre rörelser avbröto utvecklingen, när man under sina fötter förnam ett dovt mummel och när man på civilisationens yta kunde iakttaga följderna av upproret från mullvadarnas värld, när marken darrade och underjordiska världar öppnade sig och man plötsligt från jordens innandömen såg förskräckliga gestalter dyka upp.

Revolutionen har en moralisk innebörd. Den behärskas av känslan för rätten och den utvecklar sinnet för plikten. Den gör alla lika inför lagen, vilket är detsamma som friheten, vilken börjar, där självsvåldet slutar, enligt ett beundransvärt yttran-

de av Robespierre. Allt sedan 89 finner man folket förkroppsligat. Det finnes ej längre någon så fattig, att han ej har anspråk på rätten, ingen så utsvulten, att han ej har del i den franska hedern. Medborgarens heder och värdighet bildar ett inre harnesk; den som är fri, är samvetsgrann, och den som röstar, regerar.

Av detta härleder sig oemottagligheten för mutor och den olämpliga jordmånen för osunda begär liksom de inför frestelserna heroiskt sänkta ögonen. Revolutionen har utfört ett rensningsverk, som varit så stort, att under frigörelsedagar som den 14 juli eller den 10 augusti det ej funnits något som kunnat kallas pöbel. De upplysta och ständigt växande massornas rop har varit: Död åt tjuvarna! Framåtskridandet är en hederlig företeelse, och varken idealen eller det absoluta älska smygvägar. Vilka var det som 1848 eskorterade de foror, vilka förde Tuileriernas skatter? Det var hantverkare från förstaden Saint-Antoine. Det var trashankarna, vilka höllo vakt över skatterna. Dygden gjöt sitt strålande skimmer över dessa utarmade varelser. Bland dessa transportvagnar fanns det halvöppna kistor, i vilka man skymtade hundratals skrin och bland dem Frankrikes gamla kungakrona, bestående av diamanter och krönt av

en kunglig karbunkel, värderad till trettio millioner francs. Dessa barfotalassar vaktade denna krona.

Bondeupprorens tid är slut. Jag beklagar detta ur de smidiga politikernas synpunkt. Den gamla fruktan för dessa uppror har försvunnit och kan ej längre brukas i politiken. Kraften hos det röda spöket har förintats. Alla veta det nu. Fruktan förskräcker ej mera. Fåglarna tillåta sig allehande friheter med denna gengångare, och borgarna skratta.

IV.

PLIKTERNA: ATT VAKA OCH ATT HOPPAS.

Äro nu alla sociala faror avlägsnade? Säkerligen ej. Inga verkliga folkuppror! I det fallet kan samhället vara lugnt; blodet kommer ej mera att stiga åt huvudet. Men samhället bör undersöka sättet för sin respiration. Man behöver ej längre frukta några slaganfall, men faran för lungsot finnes alltid. Den samhälleliga lungsoten kallas fattigdom och elände.

Man kan dödas av underjordiska minor lika väl som av åskslag.

Vi tröttna ej på att upprepa: politikens främsta uppgift måste vara att framför allt tänka på de lidande, utarmade klasserna, att lindra deras lott, upplysa dem, älska dem, vidga deras horisont, slösaktigt giva dem all slags uppfostran, visa dem arbetets välgång och lättjans nackdelar, minska trycket på var enskild genom att skänka en ökad uppskattning åt det allmännas betydelse, begränsa fattigdomen utan att förstöra rikedomen, att skapa vidsträckta offentliga arbetsmöjligheter, att som

Briaerus äga hundra händer för att med dem kunna stödja alla i betryck, alla svaga, att bruka det offentligas stora makt till att öppna alla verkstäder, alla fabriker för alla armar, släppa fram till skolorna och laboratorierna alla begåvningar, att öka lönerna men miska mödan, att avväga förhållandet mellan skyldighet och besittningsrätt, det vill säga att ställa njutningen i proportion till ansträngningen och tillfredsställandet i rätt förhållande till behovet, med ett ord att låta samhället till förmån för de lidande och okunniga giva från sig ett större ljus, en större klarhet och ett ökat välstånd; de av broderskärleken gripna böra ej glömma, att den första plikten är att ej tänka på sig själv.

Men allt detta är dock blott en begynnelse. Den verkliga frågan är denna: Arbetet kan ej vara en plikt utan att vara en rättighet.

Om man benämner naturen försynen, bör samhället kallas förutseendet.

En tilltagande intellektuell och moralisk utveckling är ej mindre nödvändig än en ökning av det materiella välståndet. Att veta är en livets nödvändighet, liksom tänkandet är det första villkoret för en existens. Sanningen är en lika stor beståndsdel i vår föda som brödet. Ett förnuft, som måste

umbära vetenskapen och visheten, avtynar. Låt oss beklaga ej blott de magar utan även de hjärnor, vilka ej intaga tillräcklig föda. Finnes det något mera gripande än en utmärglad kropp, så är det en själ, som hungrar efter ljus.

Hela framåtskridandets problem vilar på detta. En dag kommer man att häpna över detta. Samtidigt med att mänskligheten stiger uppåt, kommer helt naturligt de djupaste lagren att lämna eländets dalar och fattigdomen kommer att helt enkelt avskaffas genom att den allmänna nivån höjes.

Man har ej rätt att tvivla på denna välsignelsebringande lösning.

Det är visserligen sant, att det förgångna ännu har starka rötter i det närvarande. Man måste förvåna sig över detta nya liv hos en död kropp. Den går, den rör sig och lever. Den verkar segerherre, och denna död är en erövrare. Den stödes av sina trupper, vidskepelsen, av sin värja, despotismen, av sin fana, okunnigheten. Den har vunnit ett tiotal bataljer.

Den skrider framåt, hotar, skrattar, står vid våra stadsmurar. Men låtom oss ej förtvivla! Vi kunna avstå från Hannibals läger.

Vi, som tro, vad ha vi att frukta?

Idéerna kunna lika litet gå baklänges som floderna uppför sitt lopp.

Må de, vilka ej tro på framtiden, betänka detta. När man säger nej till framåtskridandet, är det ej framtiden man fördömer utan sig själv. Dessa människor äro gripna av en sorglig sjukdom och inympa på sig det förgångna. Det finns blott ett sätt att bestrida morgondagen, att dö!

Men vi älska ej döden, vi önska kroppens så sent som möjligt och själens tro vi ej alls på.

Men gåtan kommer att lösas, sfinxen kommer att tala och problemet kommer att lösas. Folket, som började antaga konturer under sjuttonhundratalet, kommer att se sin bild färdig under nästa sekel. Det vore oförnuftigt att tvivla på den saken. Det allmänna välståndet kommer att infinna sig med ödesbestämd nödvändighet.

De mänskliga händelserna bestämmas av oerhörda massverkningar och leda till ett logiskt tillstånd, jämviktens och rättfärdighetens. En kraft som uppkommer av himmelska och jordiska krafters samverkan måste resultera i mänsklighet och styra denna. Denna kraft kan göra under, och de mest underbara upplösningar äro för den ej svårare än de största mirakel. Med hjälp av vetenskapen, vilken stammar från

människan och av händelserna, vilka styras av en en annan makt, ryggar denna kraft ej tillbaka för de motsägelser, de olika problemen ha att uppvisa men vilka för den stora hopen synas olösliga.

För denna kraft är det lika lätt att låta en fråga lösas genom att sammanställa tvenne idéer som att skänka kunskap genom att sammanställa tvenne fakta. Man kan vänta sig allt av denna framåtskridandets kraft, som en dag ställer öster mot väster och låtit Bonaparte samtala med imanerna i det inre av Egyptens pyramider.

Under tiden bör ingen rast, ingen tvekan fördröja själarnas stora marsch framåt. Den samhälleliga kunskapen är nödvändig för den samhälleliga freden. Dess uppgift bör vara att upplösa harmen och vreden genom att förklara motsättningarna. Den skall undersöka och analysera för att sedan hela. Den skall framgå efter reduktionsprincipen och därvid avlägsna allt hat.

Man har mer än en gång sett huru ett samhälle går under i den stormvind, som rasar över människorna. Historien är fylld av berättelserna om folk och stater, vilka drabbats av skeppsbrott. Seder, lagar, religioner, allt sopas kanske en dag bort av en oväntad stormvind. Indiens, Kaldéens, Persiens, Assyriens, Egyptens kulturer ha försvun-

nit för att efterträdas av en annan. Varför? Vi veta det ej. Vilka äro orsakerna till desa katastrofer? Vi känna dem ej. Skulle dessa kulturer kunnat räddas? Har undergången varit deras eget fel? Ha de framhärdat i någon last som fört dem till fördärvets brant? Huru många självmord kan man räkna med inför denna stora dödlighet bland folk och nationer? Frågor utan svar. Dunklet vilar över de dömda folken. Det är med en känsla av fasa vi betrakta detta hav, som heter det förgångna, skymta bakom seklens kolosser dessa vrak, vilka kallas Babylon, Nineve, Tarsus, Thebe, Rom; de ha alla förolyckats under fläkten från det hemska mörkret. Men om mörkret rådde där, så råder nu ljuset. Vi äro okunniga om de sjukdomar, vilka träffade forntidens stater, men vi känna dem, av vilka vi själva angripas. Vi ha den fördelen framför de gamla, att vi äga ljuset. Vi fröjdas åt samhällets skönhet men blotta även dess vanskaplighet. Vi sondera det onda, och sedan vi en gång fastställt sjukdomen, för studiet av orsaken till upptäckten av botemedlet. Vår två årtusenden gamla civilisation är på en gång ett monstrum och ett underverk. Den är värd mödan att rädda. Och den kommer att räddas. Att lindra smärtorna är re-

dan något. Att upplysa mänskligheten är ännu mera. Alla de olika vetenskaperna om samhället böra sträva mot detta mål. Tänkaren från i dag har en stor uppgift, att utforska vår kultur.

Vi upprepa, att dessa studier ha en stor och inspirerande uppgift och det är med en uppmaning till fortsättning av detta verk, vi vilja sluta dessa sidor, vilka bildat en mellanakt i ett allvarligt drama. Inför samhällets dödlighet förnimmer man det oförgängliga hos mänskligheten. Även om vår jord här och där har öppna sår, kratrar och varma källor och vulkaner, som stundom slunga ut sitt var, så dör dock ej denna jord. Folkens sjukdomar döda ej människan.

Trots detta skakar dock stundom den, vilken känner samhällets sjukdomar, på huvudet. De starkaste och de, vilka hysa det största medlidandet och äro mest logiska, ha dock sina stunder av svaghet.

Skola vi få se framtiden? Man bör nästan framställa dessa frågor inför de skuggor, man ser skymta. Hur dystert är det ej att se egoismen och olyckan stå ansikte mot ansikte! Hos egoisterna finner man fördomar, oklarheten från en slösaktig uppfostran, det växande begäret efter njutningar, bedövningen hos en förslappande rike-

dom, fruktan för lidandet, vilken stundom utsträckes till avsky för dem som lida, en obotlig självbelåtenhet; och mot detta står hos de fattiga och olyckliga avunden, hatet mot dem, vilka man ser njuta av livet, de grova yttringarna av det mänskliga djurets strävan mot glömska, hjärtan fyllda av dimmigt mörker, sorg, behov, ödesbestämdhet och enkel och motbjudande okunnighet.

Skola vi fortsätta med att rikta blickarna uppåt? Är det ljus, man skymtar, av det slag, som kommer att slockna? Det är fruktansvärt att betrakta idelalet, när det på detta sätt förlorar sig i dunklet, är ringa, isolerat, nästan omärkligt, lysande men omgivet av svarta moln, vilka hotande samla sig kring det. Idealet är dock ej utsatt för större faror än den stjärna, som ett ögonblick skymmes av molnen.

ÅTTONDE BOKEN.

Förtrollning och sorg.

I.

KLART LJUS.

Läsaren har förstått, att Eponine, som genom grinden känt igen hyresgästen i det hus vid Plumetgatan, dit Magnon hade skickat henne, till en början hade hållit banditerna undan härifrån och senare visat Marius dit, samt att denne, efter det han under flera dagars tid hänryckt beskådat grinden men slutligen besegrad av denna oförklarliga kraft, som drager järnet till diamanten och älskaren till stenarna i det hus, där den älskade bor, hade begivit sig in i Cosettes trädgård, liksom Romeo i Julias. Detta hade för honom varit betydligt lättare än för Romeo. Romeo var tvingad att klättra uppför en mur, men Marius behövde endast rycka ett slag i en av järnstängerna i det gamla rostiga gallret, som skramlade i sin fördjupning, alldeles som tänderna i munnen

på gamla gubbar och gummor. Marius var smal och kunde lätt tränga sig igenom.

Som det aldrig fanns folk på denna gata, och som Marius förlade sina besök i trädgården till nätterna, så riskerade han icke att bliva sedd av någon.

Ända sedan den heliga och välsignade stund, då en kyss förlovade dessa båda hjärtan, kom Marius hit varje afton. Om Cosette vid denna tid av sitt liv hade fattat kärlek till en samvetslös och lättsinnig man, så skulle hon hava varit förlorad, ty det finnes många ädla naturer, vilka helt hängiva sig, och till dessa hörde Cosette. Det hör till kvinnans dygder att giva efter. När kärleken når det absolutas höjder och blandar sig med något himmelskt, då präglas den av en översinnlig blygsamhet.

Men vilken fara utsätter ni eder icke för, o ädla hjärtan! Ofta giva ni bort hjärtan, men vi taga kroppen. Då äger ni hjärtat kvar, och ni kastar i mörkret en skälvande blick därpå. Kärleken vet icke av någon medelväg; antingen fördärvar den eller räddar den. Dessa två alternativ bestämma varje mäniskas öde; valet mellan dessa alternativ, fördärv eller räddning, uppställes aldrig med sådan obeveklig stränghet som av kärleken. Kärle-

ken är livet, om den icke är döden. Den kan vara vaggan, men den kan även vara graven. Samma känsla säger inom människohjärtat ja och nej. Av alla de ting, som Gud har skapat, finnes ingenting, vilket utstrålar så mycket ljus, som människohjärtat men icke heller så mycket mörker.

Gud ville, att den kärlek, som mötte Cosette, var en kärlek, som räddade.

Under hela maj månad år 1832 befunno sig här varje natt i denna stackars vilda trädgård, ibland dessa busksnår, vilka för varje dag blevo alltmera doftande och alltmera täta, tvenne de mest rena och oskuldsfulla varelser. De stodo närmare änglarna än människorna och de lyste för varandra likt stjärnor i mörkret. Det tycktes Cosette, som om Marius bar en krona, och det tycktes Marius, som hade Cosette en strålande gloria kring sitt huvud. De vidrörde varandra, de betraktade varandra, de höllo varandras händer, de tryckte sig intill varandra; men det fanns en gräns, vilken de icke överskredo. Marius kände, att det fanns en skyddsgräns, Cosettes renhet, och Cosette kände, att hon kunde lita på Marius och att han var lojal. Den första kyssen hade också varit den sista. Sedan dess hade Marius icke tillåtit sig annat än att med sina läppar vidröra Cosettes hand, hennes

halsduk eller en lock av hennes hår. Cosette var för honom en doft och icke en kvinna. Han inandades henne. Hon vägrade honom intet, och han begärde ingenting. Cosette var lycklig och Marius var nöjd. De levde i detta hänryckta tillstånd, som man skulle kunna kalla själarnas förening. Det var den obeskrivliga första omfamningen av tvenne kyska ungdomar, två svanor, som möttes på Alpernas Jungfrau.

Vid denna tidpunkt i deras kärleks historia, då begäret är sövt av hänförelsens allmakt, skulle den rena och änglalike Marius förr hava tillåtit sig att besöka en allmän kvinna än att lyfta Cosettes klädning ovanför hennes fotknöl.

Vid ett tillfälle hände det, att Cosette en månljus kväll böjde sig ned för att taga upp någonting och att hennes klädningsliv då råkade öppna sig så att barmen syntes. Marius vände då bort sina ögon.

Vad försiggick mellan dessa båda varelser? Ingenting. De dyrkade varandra.

Om natten, när de sutto där, syntes dem denna trädgård vara levande och helig. Alla blommorna öppnade sig omkring dem och sände dem sina dofter; själv öppnade de sina hjärtan och spridde deras doft bland blommorna. Den yppiga växt-

ligheten dallrade runt omkring dessa båda oskuldsfulla varelser och de uttalade kärleksord, vilka trädens blad besvarade med en susning.

Vad voro dessa ord? Fläktar. Ingenting annat. Dessa fläktar förmådde oroa och uppröra hela naturen. Man skulle ha svårt att förstå denna magiska kraft, som ligger uti orden, om man läste dem i en bok; avsikten med dessa ord är, att de skola bortföras och skingras som en rök för vinden. Tag från ett älskande pars viskningar bort den melodi, som går ut från själen och som följer dem likt en lyras strängar, så återstår ingenting annat än en skugga; du säger: Vad, är det endast detta! Ja, så är det, barnsligheter, omsägningar, leenden över ingenting, onyttigt prat, allt det mest sublima och mest djuptänkta i världen, de enda saker, som äro värda att bliva sagda och som äro värda att man lyssnar till dem. Den människa, som aldrig lyssnat till och aldrig uttalat dessa barnsligheter, den är en sinnessvag eller en elak människa.

Cosette sade till Marius:

— Vet du?

(Under allt detta och i denna himmelska kyskhet, vari de levde, hade de börjat kalla varandra

du, utan att de kunde göra sig reda för på vad sätt det hade gått till.)

— Vet du? Jag heter Euphrasie.

— Euphrasie? Inte, du heter ju Cosette.

— Ack, Cosette är ett fult namn, som man gav mig, när jag var liten. Mitt verkliga namn är Euphrasie. Tycker du inte om namnet Euphrasie?

— Åjo, men Cosette är icke fult.

— Tycker du bättre om det än Euphrasie?

— Ja, det tror jag.

— Då tycker jag också bättre om det. Det är sant, det är vackert, Cosette. Kalla mig Cosette.

Och det småleende, som hon lät följa på dessa ord, gjorde denna dialog till en himmelsk idyll.

En annan gång betraktade hon honom uppmärksamt och utbrast:

— Min herre, ni är stilig, ni är vacker, ni är intelligent, ni är aldrig lugn, ni vet mycket, mycket mer än jag, men jag vågar ändå säga: Jag älskar dig.

Och Marius trodde sig höra en vers, sjungen av en av stjärnorna i det blå.

Ibland gav hon honom helt skämtsamt ett slag för det han hostade och sade då:

— Våga icke hosta, min herre. Jag vill icke att man hostar i min närvaro utan tillåtelse. Det

är mycket illa gjort att hosta och det gör mig orolig. Jag vill, att du skall befinna dig väl, först och främst därför, att jag skulle vara mycket olycklig, om du icke vore frisk. Vad vill du att jag skall göra?

Detta föreföll honom helt enkelt gudomligt.

En dag sade Marius till Cosette:

— Kan du tänka dig, det fanns en tid, då jag trodde du hette Ursule.

Detta gav dem anledning att skratta hela aftonen. Mitt i deras samtal utbrast han en annan gång helt plötsligt:

— O, du må tro att jag en dag hade god lust att taga loven av en invalid i Luxembourg-trädgården.

Här avbröt han sig tvärt och sade ingenting vidare. Om han skulle fortsatt, skulle han varit tvungen att inför Cosette tala om hennes strumpeband, och detta var honom omöjligt. Han tyckte, att detta på något okänt sätt innebar en beröring med hennes kropp, för vilken hans kyska kärlek ryggade tillbaka med en sorts helig fasa.

Marius föreställde sig livet med Cosette på detta vis, ingenting mera; att varje afton komma till Plumet-gatan, lossa den gamla järnstången i presidentens grind, sitta sida vid sida på bänken, be-

skåda den annalkande nattens stjärnljus, att låta sitt knä helt blygsamt beröra Cosettes vida klänning, att kyssa nageln på hennes tumme, att kalla henne för du, att växelvis med henne inandas samma blommas doft, och aldrig upphöra härmed. Under tiden detta hände, svävade molnen över deras huvuden. Varje gång vinden blåser, för den med sig flera av människans drömmar än moln på himmelen.

Denna kyska kärlek saknade dock icke helt och hållet sitt galanteri. Att giva komplimanger och säga artigheter åt den, man älskar, äro de första ömhetstecknen, samtidigt som det är en djärvhet. Komplimangen är någonting, som påminner om en kyss genom en slöja. Begäret har även sin del däri, fastän det döljer sig. För begäret drager kärleken sig tillbaka för att älska ännu mera. De artigheter, som Marius yttrade, voro fulla av fantasi och som vävda av himlens blå luft. Fåglarna, som flyga däruppe i höjden, i änglarnas närhet, höra ibland sådana ord. Likväl fann man där liv, mänsklighet, allt det positiva, varav Marius var mäktig. Vad som säges i en berså, är preludiet till det, som säges i en alkov; en lyrisk utgjutelse, ett vackert kutter, en av beundran smakfullt ordnad bukett, fylld av en himmelsk doft.

— Ah, viskade Marius, vad du är vacker! Jag vågar icke se på dig, men det är detta, som gör, att jag betraktar dig. Du är en av gracierna! Jag vet icke, vad det är. När spetsen av din sko skymtar fram under din klädning, blir jag utom mig, och sedan, vilket förtrollande skimmer, när dina tankar strömma emot mig. Du gör mig häpen med ditt förstånd. I vissa ögonblick synes du mig vara en dröm. Tala, jag lyssnar till dig, O, Cosette, huru sällsamt och underbart är icke detta; jag är sannerligen från mina sinnen. Ni är tillbedjansvärd, min fröken. Jag studerar dina fötter med mikroskop och din själ med teleskop.

Och Cosette svarade:

— Jag älskar dig något mer än förut, så mycket mer som den tid, vilken förflutit sedan i morse.

Frågor och svar kommo och gingo såsom det föll sig, men alltid återvände de till ett och detsamma, till kärleken alldeles som flädermärgskulan till den elektriska polen.

Hela Cosettes person utstrålade naturlighet, oskuld, renhet och ljus. Om henne kunde man säga, att hon var strålande. Den som såg henne, erfor samma intryck, som man erfar en strålande vårmorgon. Det låg dagg i hennes ögon. Co-

sette var som en morgongryning i kvinnoskepnad.

Att Marius, som tillbad henne, skulle beundra henne, var helt naturligt. Men ett faktum var dock, att den lilla pensionären, som nyligen lämnat klostret, ägde ett skarpt omdöme och ofta kunde säga saker, vilka voro både sanna och vackra. Hennes småprat var en verklig kenversation. Hon misstog sig sällan och hon hade en säker blick. Kvinnan känner och talar med hjärtats fina instinkt, som är så ofelbar. Ingen kan så som en kvinna uttrycka sig på samma gång behagligt och djuptänkt. Det behagliga och det djupa, utgör hela kvinnan; det är himlen.

Under denna översvallande lycka kommo stundom tårarna i deras ögon. Ett stackars söndertrampat djur, en från ett fågelbo nedfallande fjäder, en avbruten gren på en buske, mer behövdes icke för att göra dem vemodiga till sinnes, och deras hänryckning, som närmast liknade vemodet, tycktes icke begära någonting bättre än att få brista i tårar. Det mest utmärkande symptomet i kärleken är en blödighet, vilken stundom blir outhärdlig.

Men på samma gång skrattade de gärna med en förtjusande naturlighet och så kamratligt, att man ofta kunnat tro dem vara tvenne gossar. Men na-

turen, som aldrig förnekar sig, fanns alltid inom dem, fastän det oskuldsfulla hjärtat självt knappast visste av det. Naturen är alltid tillstädes med sitt på samma gång brutala och sublima ändamål. Och huru oskuldsfullt hjärtat än må vara, skymtar man alltid i den blygsammaste tête-a-tête den dyrkansvärda och hemlighetsfulla gräns, vilken utgör skillnaden mellan ett par älskande och ett par vänner.

De dyrkade varandra.

Det ständiga och det oföränderliga lever kvar. Man älskar varandra, man småler mot varandra, man har roligt tillsammans, man flätar tillsammans fingrarna, man duar varandra, och detta utgör icke något hinder för evigheten. Två älskande gömma sig i aftonens skymning, i det osynliga med fåglarna, med rosorna, de förtrolla varandra i mörkret med sina hjärtan, vilka de inlägga i sina ögon, de viska, de sucka, och under tiden fyllde stjärnorna den oändliga rymden.

II.

BERUSANDE LYCKA.

På detta sätt levde de i berusande lycka. De bekymrade sig icke om koleran, som i denna månad svårt rasade i Paris. De hade givit varandra så många förtroenden som de möjligen kunnat, men dessa hade icke sträckt sig mycket utöver namnen. Marius hade omtalat för Cosette, att han var fader- och moderlös, att han hette Marius Pontmercy, att han var advokat och att han levde av att arbeta för bokförläggare, att hans far varit överste och en hjälte och att han, Marius, blivit oense med sin morfar, vilken var en förmögen man. Han hade också talat om för henne, att han var baron; detta hade dock icke gjort något nämnvärt intryck på Cosette. Marius baron? Det förstod hon helt enkelt icke. Hon visste icke vad det innebar. Marius var Marius. Hon å sin sida hade talat om för honom, att hon blivit uppfostrad i Petit-Picpusklostret, att hennes mor var död liksom hans, att hennes far hette Fauchelevent, att han var mycket god, att han skänkte mycket åt de fat-

tiga, men att han själv var fattig och gärna försakade allt, på det att hon icke skulle behöva gå miste om någonting.

Märkvärdigt nog hade Marius i den drömvärld, vari han numera levde, alltsedan han blev bekant med Cosette, på något egendomligt sätt glömt det förflutna, och till och med sådana saker, vilka hänt den sista tiden, stodo för honom som någonting vagt och avlägset; vad Cosette talade om för honom, tillfredsställde honom fullkomligt. Han tänkte icke ens på att för henne omtala det nattliga äventyret i Gourbeauska huset eller att tala om Thénardiers eller om hennes fars egendomliga uppförande och märkvärdiga flykt. Marius hade för ögonblicket glömt allt detta; han visste icke ens på aftonen, vad som tilldragit sig på morgonen, icke var han ätit frukost, icke vem som talat med honom; i hans öra ljöd en röst, vilket gjorde honom döv för allt annat; han levde endast de timmar, då han såg Cosette. Då var han i himlen, och det var helt förklarligt, att han då skulle glömma jorden. Båda buro de med hänförelse den obeskrivliga tyngden av översinnliga njutningar. På så sätt leva de som somnambuler, som kallas älskande.

Men vem har icke erfarit allt detta? Varför

kommer den stund, då man måste skiljas från denna himmel, och varför fortfar icke livet även därefter?

Att älska ersätter nästan att tänka. Kärleken gör, att man glömmer allt annat. Vem fordrar väl logik av passionen? Det finnes lika litet något logiskt sammanhang i människohjärtat, som det i himmelens mekanism finnes någon fullkomlig geometrisk figur. För Cosette och Marius existerade ingenting annat än dem själva. Hela världen omkring dem var försvunnen. De levde i en gyllene minut. Ingenting fanns framför dem, igenting bakom dem. Marius tänkte knappast på att Cosette hade en far. Han var förtrollad, och denna förtrollning hade utplånat allt annat i hans hjärta. Vad talade då dessa älskande om? De talade om blommor, om fåglar, om den nedgående solen, den uppgående månen och en hel del andra lika viktiga saker. De hade sagt varandra allt med undantag av allt. Allt för dessa älskande var ingenting. Men fadern, verkligheten, rucklet, banditerna, äventyret, varför skulle man tänka på det? Det fanns ju till så säkert i alla fall, allt det där. De voro två, de dyrkade varandra; någonting annat fanns icke. Allt annat existerade icke. Det är troligt, att detta förbleknande

av helvetet bakom oss är detsamma som paradisets närhet.

Har man sett demonerna? Finns det sådana? Har man darrat? Har man lidit? Man vet ingenting därom. Det vilar en rosensky däröver.

På så sätt levde dessa båda varelser, svävande i högre rymder; varken i nadir eller i zenit, mellan människor och änglar, ovanom dyn, nedanom etern eller uti molnen; knappast kött och ben men själ och extas från huvud till fot; redan för mycket förandligade för att vandra på denna jorden, men ännu för mycket mänskliga för att försvinna i det blå. De tycktes försatta utom ödets bestämmelse. De gingo ej i de vanliga hjulspåren, de tänkte icke på något i går, i dag eller i morgon; de stodo häpna, utom sig, ibland kände de sig frigjorda från allt jordiskt tryck, så frigjorda, att de kunde flykta in i det oändliga, ja nästan ända in i evigheten.

De sovo vakna vid denna underbara vaggning. O, härliga dvala hos en verklighet, som tynges av idealen!

Huru skön Cosette dock var, hände det ibland, att Marius tillslöt sina ögon, när hon stod framför honom. Med slutna ögon kan man bättre betrakta själens skönhet.

Marius och Cosette tänkte icke på vart detta skulle föra dem. De ansågo sig redan ha nått sitt mål. Det är en egendomlig anspråksfullhet hos människan, att hon vill, att kärleken skall leda henne någonstans.

III.

EN SKUGGA NALKAS.

Jean Valjean anade icke någonting.

Cosette, som icke hade så stora anlag för drömmerier som Marius, var glad, och detta var nog för att göra Jean Valjean lycklig. De tankar, som Cosette hyste, hennes ömhet, bilden av Marius, som fyllde hela hennes själ, allt detta förändrade icke hennes sköna anletsdrag, vilka lyste av kyskhet och renhet. Hon var i den ålder, då jungfrun bär sin kärlek liksom ängeln sin liljestängel. Jean Valjean var således lugn. När två älskande förstå varandra, så blir alltid den tredje, som skulle kunna störa deras kärlek, hållen i fullständig okunnighet genom en mängd försiktighetsmått, vilka alltid vidtages av alla förälskade. Cosette gjorde aldrig några invändningar mot Jean Valjeans önskningar. Ville han promenera, sade hon alltid: Ja, min far. Önskade han stanna hemma, så fann hon det utmärkt. Ville han tillbringa eftermiddagen med Cosette, så var hon förtjust däröver. Som han alltid varje dag drog sig tillbaka klockan tio

på aftonen, så brukade Marius icke komma till trädgården förrän efter denna timma, när han från gatan kunde höra, hur Cosette öppnade glasdörrarna till trappan. Det behöver icke sägas, att Marius aldrig syntes till på dagarna. Jean Valjean tänkte icke ens på att Marius existerade. Blott en enda gång hände det, att han en morgon sade till Cosette:

— Men så vit du är på ryggen!

Kvällen förut hade Marius i sin hänryckning tryckt Cosette emot den vita muren.

Den gamla Toussaint, som gick och lade sig i god tid, tänkte icke på annat än att få sova, när hon slutat sina sysslor för dagen, och liksom Jean Valjean var hon okunnig om allt.

Marius satte aldrig sin fot inom husets dörrar.

Hela trädgården låg mellan dem och gatan. Varje gång Marius gick in eller ut, satte han omsorgsfullt gallerstången tillbaka på dess rätta plats, så att ingen rubbning märktes. Han gick vanligtvis därifrån vid midnattstid och återvände till Courfeyrac. Courfeyrac sade till Bahorel:

— Vad säger du om att Marius kommer hem klockan ett om morgnarna?

Bahorel svarade:

— Vet du inte, att i de lugnaste vattnen gå de största fiskarna.

Ibland kunde det hända, att Courfeyrac lade armarna i kors, tog på sig en allvarlig min och sade till Marius:

— Du är på orätt väg, min unge man!

En morgon gav han honom följande förmaning:

— Hör du, det förefaller mig som hade du för närvarande ditt hem i månen, i drömmarnas rike eller i illusionernas land, i huvudstaden Såpbubbla. Var nu så vänlig och säg mig vad hon heter.

Men ingenting kunde förmå Marius att tala.

Under denna härliga maj månad gjorde Cosette och Marius följande underbara erfarenheter: att smågräla med varandra och kalla varandra Ni, endast för att efteråt så mycket mer säga du.

Emellertid tillstötte vissa komplikationer.

En afton hade Marius begivit sig till mötesplatsen över boulevard des Invalides; han gick vanligtvis med sänkt huvud. Just som han skulle vrida om hörnet vid Plumet-gatan, hörde han någon vid sin sida, som sade till honom: — God afton, herr Marius.

Han lyfte huvudet och igenkände Eponine.

Detta gjorde ett egendomligt intryck på honom. Han hade icke tänkt på flickan en enda gång se-

dan den dag, då hon visat honom till Plumet-gatan. Han hade icke återsett henne, och hon hade fullständigt fallit honom ur minnet. Han hade icke orsak att hysa andra känslor än tacksamhet gentemot henne; han stod i skuld till henne för sin närvarande sällhet, men dock var det honom obehagligt att möta henne.

Han svarade med en viss förlägenhet:

— Ah, är det ni, Eponine?

— Varför kallar ni mig ni? Har jag gjort eder någonting?

— Nej, svarade han.

Han hade alls ingenting emot henne. Långt därifrån. Men han kände, att nu, då han kallade Cosette du, kunde han icke säga annat än ni till Eponine.

När han teg, utbrast hon:

— Säg endast...

Men hon avbröt sig. Det såg ut som om den förr så djärva flickan nu icke kunde finna ord. Hon försökte småle, men hon kunde icke. Hon återtog:

— Nåväl... Därefter tystnade hon åter och stod med sänkta ögon.

— God afton, herr Marius, sade hon helt plötsligt och gick därifrån.

IV.

VAKTHUNDEN, SOM SKRÄMDE BORT TJUVARNA.

Dagen därpå var den 3 juni år 1832, ett datum, som bör påpekas på grund av de allvarliga händelser, som vid denna tidpunkt hotade att tima i Paris. Då promenerade Marius vid nattens inbrott samma väg som aftonen förut och med samma förtjusning i sitt hjärta, då han mellan boulevardens träd varseblev Eponine, som gick emot honom. Två dagar å rad, det var för mycket. Han vände sig hastigt bort, lämnade boulevarden, tog en annan väg och gick till Plumet-gatan genom Monsieur-gatan.

Detta gjorde, att Eponine följde efter honom ända till Plumet-gatan, något, som hon aldrig förut hade gjort. Hon såg honom, när han sköt järnstången åt sidan för att smyga sig in i trädgården.

— Aha, tänkte hon, han går in i huset.

Hon närmade sig grinden, kände på järnstän-

gerna, den ena efter den andra, och upptäckte lätt vilken av dem det var, som Marius hade skjutit åt sidan. Hon viskade halvhögt med en sorgsen ton:

— Icke på det sättet, Lisette.

Hon satte sig vid grindens stenfot helt nära den lösa järnstången och liksom vaktade denna. Det var just vid den punkt, där grinden vidrörde den närbelägna muren. Här fanns en mörk hörna, i vilken Eponine fullkomligt försvann.

Hon stannade på detta sätt mer än en timma utan att röra sig och utan att synas, helt försjunken i sina tankar.

Omkring klockan tio på aftonen passerades Plumet-gatan av två eller tre personer, gamla borgare, som hade fördröjt sig ute, och vilka nu skyndade att komma från den ensliga och illa beryktade gatan; en av dem som gick utmed grinden, hörde, just som han passerade hörnet mellan grinden och muren, en dov stämma, som sade:

— Det förvånar mig icke, om han går hit varenda afton.

Den förbigående såg sig omkring åt alla håll men fann ingen människa; han vågade icke titta in i den mörka hörnan. Ängslig skyndade han sig därifrån.

Den promenerande hade också goda skäl att

skynda på, ty endast några få ögonblick senare anlände till Plumet-gatan sex karlar, vilka gingo var för sig på något avstånd från varandra, alla strykande tätt utefter väggarna.

Den förste, som hunnit fram till trädgårdsgrinden, stannade där och väntade på de andra; ett ögonblick senare voro de alla sex samlade.

— Här är det, sade en av dem.

— Finns det någon hundracka i trädgården? frågade en annan.

— Jag vet inte. För säkerhets skull har jag tagit med mig ett köttstycke, som jag skall kasta till honom.

— Har du tjärduk att trycka in fönsterrutorna med?

— Ja.

— Grinden är gammal, sade en femte, vars röst liknade en buktalares.

Den sjätte, som ännu icke öppnat munnen, tog sig för att undersöka gallret alldeles som Eponine hade gjort för en timme sedan; han kände på varje järnstång särskilt och skakade den försiktigt. Han kom så småningom fram till den stång, som Marius hade lossat. Just som han ämnade gripa om denna, sträcktes plötsligt en hand fram ur mörkret och fattade om hans arm; han kände en

kraftig stöt för bröstet och en hes röst yttrade till honom dock utan att skrika:

— Det finns en hundracka.

I detsamma reste sig en blek flicka upp och ställde sig framför honom.

Han ryggade tillbaka och framstammade:

— Vem är det?

— Din dotter.

Det var verkligen Eponine, som talade till Thénardier.

När de fingo syn på Eponine, närmade sig även de fem andra männen, det vill säga Claquesous, Gueulemer, Babet, Montparnasse och Brujon, utan buller, utan brådska och utan att yttra ett ord, med den olycksbådande långsamhet, vilken är utmärkande för dessa nattliga figurer.

I sina händer hade de en del verktyg av misstänkt utseende. Gueulemer hade en krokig tång, en sådan, som ofta begagnades inom hans yrke.

— Vad har du för dig där? Vad vill du oss? Är du galen? skrek Thénardier.

Eponine började skratta och föll honom om halsen.

— Jag är här, min käre pappa, emedan jag är här. När blev det förbjudet att sätta sig på stenarna vid gatkanten? Det är du, som inte bör va-

ra här. Vad ämnar du göra på en plats, där det icke finns något att göra? Jag sade det till Magnon. Här finns intet att uträtta. Men kyss mig då, kära pappa! Vad det är länge sedan jag såg dig! Du har alltså blivit frigiven nu?

Thénardier försökte frigöra sig från Eponines armar och mumlade:

— Det är bra. Nu har du kysst mig. Ja, jag är fri. Jag sitter inte längre inne, men försvinn nu.

Men Eponine släppte icke taget utan fördubblade i stället sina smekningar.

— Kära pappa, hur har du burit dig åt? Du måste varit mycket slug för att ha kunnat dra dig ur klämman? Tala om hur det gick till! Och mamma! Var är hon? Var är min moder? Du måste tala om nyheter.

Thénardier svarade:

— Hon mår väl bra, antar jag. Men gå nu din väg.

— Det har jag icke alls lust till, sade Eponine med minen hos ett bortskämt barn. Inte kan du skicka bort mig på det sättet, när jag ej sett dig på fyra månader och knappast haft tid att omfamna dig.

Hon lade åter armarna om faderns hals.

— Vad är det här för dumheter! sade Babet.

— Vi ha bråttom! sade Gueulemer, snokarna kunna komma.

Buktalaren gnolade följande rader:

"Välj tiden, barn, då du skall klappa
din hulda mamma och din pappa!"

Eponine vände sig mot de fem skurkarna.

— Nej, se där står ju herr Brujon. God dag herr Babet. Goddag herr Claquesous. Känner ni inte igen mig, herr Gueulemer? Hur står det till, Montparnasse?

— Visst känner man igen dig! sade Thénardier. Men adjö med dig nu! Låt oss vara i fred.

— Nu är det rävens timma och icke hönsens, sade Montparnasse.

— Ser du inte, att vi ha litet att uträtta här, tillade Babet.

Eponine tog Montparnasses hand.

— Akta dig, sade han, du kan skära dig, jag har en kniv där.

— Min käre Montparnasse, svarade Eponine mycket milt, man måste lita på folk. Jag är kanske min fars dotter. Herr Babet, herr Gueulemer, det är jag som haft i uppdrag att förbereda den här affären.

Det var anmärkningsvärt att Eponine icke tala-

de slang. Alltsedan hon lärt känna Marius, hade det varit omöjligt för henne att få dessa rysliga ord över sina läppar.

Med sin svaga och skelettartade hand tryckte hon hårt Gueulemers grova fingrar och fortsatte:

— Ni vet, att jag inte är dum. Man brukar tro mig i vanliga fall. Jag har hjälpt er många gånger. Nu kan jag tala om för er, att ni löper risken för ingenting. Jag svär på att det ingenting finns att göra i det här huset.

— Där finns bara kvinnor, sade Gueulemer.

— Nej. De som bodde där ha flyttat.

— Men kandelabrarna finnas där fortfarande! sade Babet.

Han visade Eponine tvärs genom de höga trädens lövverk en ljusstrimma, som silade fram ur det översta fönstret. Det var Toussaint, som ännu var vaken för att hänga upp tvätt till tork.

Eponine gjorde en sista ansträngning.

— Ja visst, sade hon, men det är fattigt folk, som icke har ett öre.

— Försvinn, för tusan! ropade Thénardier. När vi ha vänt upp och ner på huset, så att källaren och vindskuporna ha bytt plats, då skola vi tala om för dig, vad som finns där, om det är guldmynt eller ören.

Han stötte till henne för att få i väg henne.

— Min kära vän, sade Eponine till Montparnasse, ni är en god man. Gå icke in där!

— Se upp! Du kommer att skära dig! svarade Montparnasse.

Thénardier återtog med sin bestämda röst:

— Försvinn på ögonblicket och låt oss sköta våra egna affärer!

Eponine släppte Montparnasses hand, som hon hade fattat på nytt, och sade:

— Ni måste alltså in i det där huset?

— En smula! svarade buktalaren hånande.

Då satte hon ryggen mot gallret, trotsade de sex ända till tänderna beväpnade skurkarna, vilkas ansikten i mörkret liknade avgrundsandars, och sade med låg, men fast stämma:

— Men jag vill det icke.

De hejdade sig häpna. Men buktalaren fortsatte att håna. Hon återtog:

— Hör på mig, mina vänner. Nu skall jag tala. För det första så kommer jag, om ni tränger in i trädgården, om ni blott rör vid denna grind, att skrika, att bulta på alla portar, att väcka alla människor, och för att ni skall bli gripna alla sex, kommer jag att tillkalla polisen.

— Hon är i stånd till det, viskade Thénardier till Brujon och buktalaren.

Hon knyckte på huvudet och tillade:

— Jag skall börja med min fader!

Thénardier närmade sig.

— Kom inte så nära, min hedersman! sade hon.

Han drog sig mumlande tillbaka:

— Vad har farit i henne? sade han och tillade:

— Hynda!

Hon smålog på ett förskräckligt sätt.

— Som du vill, men du kommer icke in. Jag är icke en hynda, eftersom jag är dotter till en varg.

Hon tog ett steg mot skurkarna; hon såg fruktansvärd ut och började skratta.

— Jag är sannerligen icke rädd! I somras svalt jag och i vintras frös jag. Vad de äro lustiga, dessa dumma män, som tro att en flicka blir rädd för dem! Rädd för vad? Det skulle jag vilja se! Emedan ni har slynor till älskarinnor, vilka gömma sig under sängen, när ni tar till era basröster? Men jag är icke rädd för något!

Hon fäste sin stadiga blick på Thénardier och sade:

— Icke ens för dig! sedan lät hon sina glödan-

de blickar, som liknade en vålnads, glida över skurkarna:

— Vad tro ni jag bryr mig om, ifall man i morgon plockar upp mig från Plumet-gatans stenar, dödad av min fader, eller om man om ett år fiskar upp mig ur Saint-Cloud tillsammans med ruttnade kattor och dränkta hundar!

Hon var tvungen att avbryta ordströmmen, hon angreps av en torr hosta, och andedräkten lämnade rosslande det svaga bröstet.

Hon fortsatte:

— Jag behöver bara ropa, och det kommer hjälp. Ni äro sex, men jag är hela världen.

Thénardier gjorde en rörelse mot henne.

— Icke ett steg till! ropade hon.

Han stannade och sade honungslent:

— Visst icke, jag skall icke komma närmare, men tala icke så högt. Du vill alltså hindra mig i mitt arbete? Men vi måste ju leva. Du älskar då inte längre din fader?

— Du tråkar ut mig, sade Eponine.

— Men vi måste leva, vi måste äta . .

— Det är icke nödvändigt.

Sedan hon sagt detta, satte hon sig på stängslets stenfot och började gnola. Hon stödde armbågarna mot knäna och hakan i händerna och vif-

tade lekfullt med tåspetsen. Hennes trasiga klänning visade hennes magra nyckelben. Den närmaste lyktan belyste hennes ansikte. Man skulle icke kunnat se något mera både beslutsamt och överraskande.

— Det ligger något bakom, sade Babet. Är hon förälskad i karlen? Men det är skada att gå miste om detta tillfälle. Två kvinnor och en gubbe, som bo i en bakgård och utan ordentliga fönsterluckor. Gubben är helt säkert en jude. Jag tror vi skulle kunna förtjäna bra.

— Nåväl, gå in ni andra, utropade Montparnasse, sköt om saken. Jag skall stanna hos flickan, och om hon bråkar...

Han lät kniven, som han fortfarande höll i handen, glänsa i ljusskenet.

Thénardier sade icke ett ord och tycktes villig att gå med på vad som helst.

Brujon gällde för att vara ett orakel, och trots att han, som han sade, "hade gjort affären", hade han ännu icke sagt ett ord. Han syntes tankfull. Man ansåg, att han ej ryggade tillbaka för något, och man visste, att han en gång bara på skryt hade gjort slut på en polis. Dessutom kunde han sätta samman visor och slagdängor, vilket skänker stort anseende.

Babet vände sig till honom:

— Vad säger du, Brujon?

Denne var tyst ännu ett ögonblick, skakade på huvudet och beslöt sig slutligen för att tala:

— I dag på morgonen såg jag två sparvar, som slogos, i kväll stötte jag mot en kärring, som grälade. Det är dåliga tecken. Låt oss gå vår väg.

De gingo sin väg.

På vägen mumlade Montparnasse:

— Det var dumt; jag skulle gärna gett henne ett par tum av kniven.

Babet svarade:

— Jag slår aldrig en kvinna.

Vid ett gathörn stannade de och utbytte med låg röst några gåtfulla ord.

Eponine, som icke lämnade dem ur sikte, såg dem återtaga den väg, på vilken de anlänt. Hon steg upp och började följa efter dem längs murarna och husväggarna. Hon följde dem ända fram till boulevarden. Där skildes de åt, och hon såg de sex männen var för sig smälta samman med mörkret.

(Fortsättning i tionde bandet.)